

—Людзьмі звацца!

Янка Купала,

ГАЗЕТА ТВОРЧАЙ ІНТЭЛІГЕНЦЫІ БЕЛАРУСІ

ПЯТНІЦА

27

СНЕЖНЯ

1991 г.

№ 52 (3618)

ВЫХОДЗІЦЬ
з 1932 г.

КОШТ — 15 кап.
(Па падпісцы —
10 кап.)

ЛІТАРАТУРА І МАСТАЦТВА

ЗАКАЛЬЦОЎВАЮЦЬ?

Васіль ЗУЕНАК: «Прыгадаем «дары», гістарычныя памяткі, прывезеныя ў Беларусь Барысам Мікалаевічам Ельцыным — тую ж граматы маскоўскага цара Аляксея Міхайлавіча ад 1654 года жыхарам Оршы — аб «узяцці» іх пад сваю апеку... Што гэта, — няўдалы жарт прэзідэнцкіх экспертаў-памочнікаў! Няведанне нашай гісторыі! Ці, можа, высакамернае ігнараванне яе, напамін, каб ведалі сваё месца!»

СТАРОНКА 2

«ТРЭБА ПАВЕРЫЦЬ У СВОЙ НАЦЫЯНАЛЬНЫ ГЕНІЙ, У ЗДОЛЬНАСЦЬ ПАСТАЯЦЬ ЗА СЯБЕ»

Гутарка Юрася ЗАЛОСКІ з Нілам ГІЛЕВІЧАМ.

СТАРОНКІ 5, 12

«ПАВІННА Ж І Ў ВІЦЕБСКУ БЫЦЬ НЕШТА ДОБРАЕ...»

Нататкі з фестывалю імя І. Салярцінскага.

СТАРОНКІ 10—11

ЦАР-БАЦЮХНА: КАМУ ПАТРЭБНА МІФАТВОРЧАСЦЬ

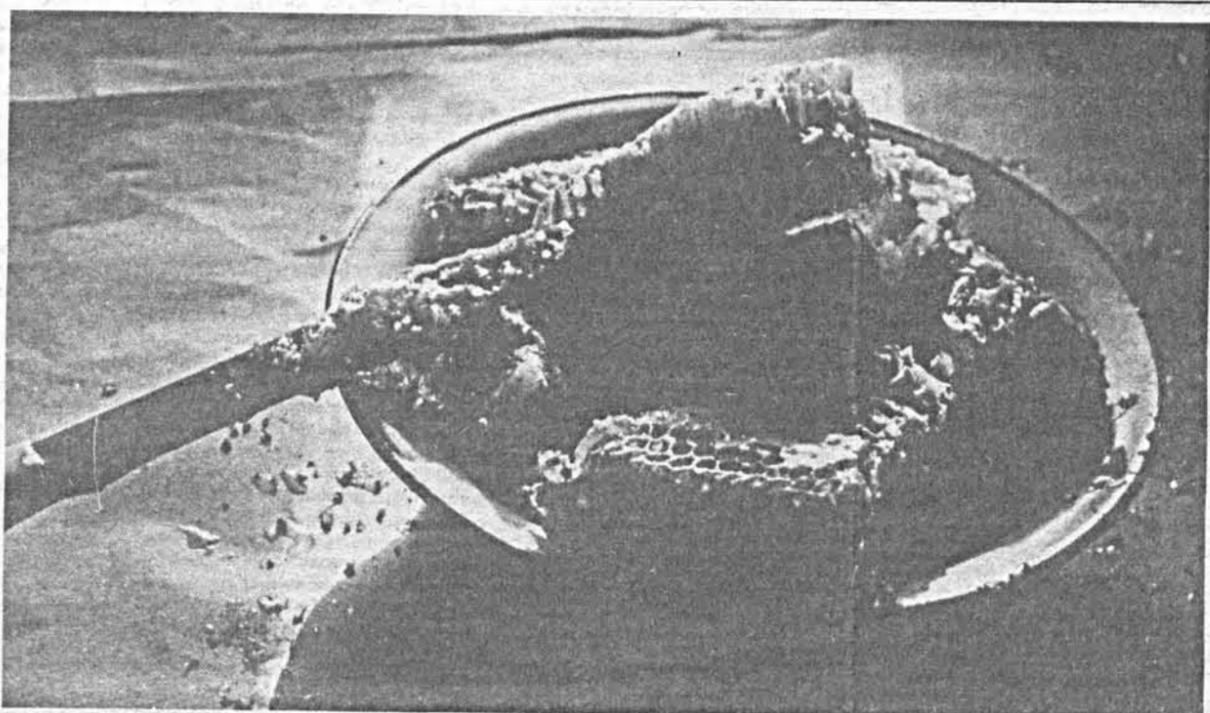
Аляксандр ДРАКАХРУСТ: «Шчырае здзіўленне выклікаюць выказванні некаторых «маладагвардзейскіх» публіцыстаў аб тым, што царская Расія зусім не была турмой народаў, што, наадварот, народы гэтыя свабодна жылі і квітнелі пад царскім скіпетрам... Трэба быць ці зусім аслеплым фанатыкам, ці цынічным дэмагогам, каб абараняць і апраўдваць нацыянальную палітыку царскага самадзяржаўя — тупую, злосную, бессэнсоўную, жорсткую...»

СТАРОНКІ 14—15

ВЫСОКІ БЕРАГ

Вандроўка па родных мясцінах Якуба Коласа.

СТАРОНКА 16

Гэтыя здымкі можна было б назваць проста—«Салодня (ці пчалінья?) сны»: настрой здымкаў—адпаведны. Але сёння думка наша міжволі кіруецца і ў іншым напрамку. Што можа быць саладзей за мёд?.. Воля! Да волі, да незалежнасці мы дайшлі... Цяпер трэба працаваць, як пчолы, і будзем з мёдам. Добра працавалі мы і раней, скажаце вы, але на наш мёд заўсёды знаходзіўся чужы рот. Хай жа ў новым годзе наш мядок будзе нашым. На тое яна і Незалежнасць...

Фота А. КЛЕШЧУКА.

Кола Дзён

Падпісанне «Белавежскага пагаднення» некалькі тыдняў таму выклікала ў многіх нешта падобнае на шок. Падпісанне ў мінулую суботу ў Алма-Аце дакументаў, паводле якіх у Садружнасць будзе уваходзіць цяпер 11 незалежных дзяржаў было ўспрынята ўжо амаль будзённа, па-дзелаваму. Усе разумеюць, што галоўныя праблемы наперадзе.

22 снежня — самы кароткі дзень у годзе. Але ў гэты дзень сонца паварочвае на высну...

19 СНЕЖНЯ

Каралеўства Швецыя прызнала незалежнасць і суверэнітэт Рэспублікі Беларусь. Гэты фант афіцыйна засведчаны ў тэлеграме міністра замежных спраў Швецыі Маргарэты Аф Углас на адрас міністра замежных спраў Беларусі Пятра Краўчанкі.

20 СНЕЖНЯ

Напярэдадні наталіцікх налядаў улады Польшчы рэзка абмежавалі ўезд у краіну турыстаў з былога Савецкага Саюза.

21 СНЕЖНЯ

Азербайджан, Армения, Беларусь, Казахстан, Кыргызстан, Малдова, Расійская Федэрацыя, Таджыкістан, Туркменія, Узбекістан і Украіна падпісалі ў Алма-Аце сумесную Дэкларацыю і шэраг пратаколаў, якія засведчылі ўтварэнне на роўных правах Садружнасці Незалежных Дзяржаў. Садружнасць не з'яўляецца ні дзяржавай, ні наддзяржаўнай структурай.

Пытанні, звязаныя з рэформай Узброеных Сіл былога СССР, будучы вырашацца на сустрэчы кіраўнікоў дзяржаў у Мінску. Да гэтага часу абавязкі вярхоўнага галоўнакамандуючага выконвае маршал Я. Шапашнікаў.

22 СНЕЖНЯ

У Тбілісі Узброеныя сілы апазіцыі пачалі штурм прэзідэнцкага палаца з уключаннем усіх відаў лёгкай зброі і артылерыі. Ёсць забітыя і параненыя. Галоўнае патрабаванне апазіцыі — безумоўна адстаўка прэзідэнта Грузіі Гамсахурдыя.

У Маскве і Санкт-Пецярбурзе прайшлі маршы і мітынгі пратэсту «галодных чэргаў».

23 СНЕЖНЯ

Хамітэт канстытуцыйнага нагляду СССР аб'явіў аб спыненні сваёй дзейнасці.

У Будапешце тэрарысты падарвалі аўтобус з яўрэйскімі эмігрантамі з Савецкага Саюза. Некалькі чалавек паранена.

24 СНЕЖНЯ

У Маскве пачалася нарада кіраўнікоў урадаў незалежных дзяржаў.

На заключнае пасяджэнне сабраўся Савет Рэспублік Вярхоўнага Савета неіснуючага СССР. Савет Саюза былога парламента фактычна спыніў сваю дзейнасць яшчэ раней.

25 СНЕЖНЯ

на Беларусі рашэннем парламента рэспублікі святкавалася Нарадзіненне Хрыстова па каталіцкім календары. Упершыню разам са Старым і Новым Светам.

М. С. Гарбачоў у выступленні па тэлебачанні заявіў аб спыненні сваёй дзейнасці на пасту Прэзідэнта СССР.

Месца Савецкага Саюза ў ААН заняла Расійская Федэрацыя.

ЗАКАЛЬЦОЎВАЮЦЬ?

Палітычнае надвор'е сёння чымсьці вельмі нагадвае тое, што мы бачым за акном, пад родным небам: на календары снежань, зіма, а снегу і ў паміне няма... Асненні, назойлівы дождж, туман, а то і смог напаяе...

Абманлівае неба, абманлівая палітыка. Шмат каляндарных, дзяржаўных абяцанняў — і ніякіх канструктыўных пераменаў. Дэмагагічная «глаголіца» справа і злева зліваюцца, і — як ні дзіўна — кантакт гэты не дае «кароткага замыкання», навет іскры не ўспыхае ніводнай. Быццам так і задумана было: пакрытым, пакрытым ды на тым самым баку і ляжам...

Зрэшты, да такіх паваротаў нам, беларусам, не прывыкаць. Мы ўсё чакаем, што дзеля нас нехта пастараецца — прыйдзе і зробіць...

Дык жа і стараліся. Дык жа і рабілі. Як і стараюцца і робяць сёння. Не «дзеля нас», а «за нас». Як бы падказваюць, як бы падштурхоўваюць, куды ісці... А ў сістэме гэта выглядае іншым, і не менш лагічным, «закальцваннем», толькі не нашым, «тутэйшым», а знешнім, дзе зноў жа сыходзяцца і, паразумеўшыся, кантактуюць правыя з левымі.

Прыгадаем для пачатку «дары», гістарычныя памятки, прывезеныя ў Беларусь Барысам Мікалаевічам Ельцыным — тую ж грамату маскоўскага цара Аляксея Міхайлавіча ад 1654 года жыхарам Оршы — аб «узяцці» іх пад сваю апеку.

Так, «узяцці» былі, але не толькі перамогамі. Яны вызначаліся, але і ўцёкамі з боек, а найбольш — крывавамі разарэннямі вёсак і гарадоў беларускіх, вынішчэннем людзей — на працягу трохсотгадовай вайны Масковіі супраць беларуска-літоўскай дзяржавы.

Што гэта, — няўдалы жарт прэзідэнцкіх экспертаў — памочнікаў? Няведанне нашай гісторыі? Ці, можа, высакамернае ігнараванне яе, напамін, каб ведалі сваё месца?

Шукаючы адказ, нават губляюцца ў нейкай прыкрай няём-

касці. Відаць, яе, гэтую няёмкасць, а хутчэй за ўсё дыпламатычную несвоечасовасць сітуацыі, адчулі і самі дарыцелі, бо неяк жа надта паспешна «агарнулі» папку з «гістарычнымі рэліквіямі», — дужа нявыгадна асацыяцыі выклікалі яны — асабліва ў тых, хто хоча збольшага знаёмы з гісторыяй. Пра гэта нагадаў у «звяздоўскім» артыкуле Зянон Пазняк. Можна і яшчэ тое-сёе нагадаць, — скажам, з той жа, аршанскай, тэмы: вось толькі гады — 1508, 1514, 1534, 1535, 1563, 1564, 1580 — калі была ўзята на шчыт і спустошана Орша з воласцю... А яшчэ раней — тут жа, ля Оршы лютаваў Святаслаў Смаленскі — паліў, садзіў на кол жанчын і дзяцей, давіў жыўцом пад зрубамі (спецыяльна ўзнімалі за вузлы будыніну, складвалі, як снапы, людзей — і апускалі...)

Так што няёмкая абмычка выйшла з «прэзентам»...

Аднак — напамін сімптаматычны... Бо ён не адзіны і не адзінокі. «Прэзідэнцкі» быў як бы з «левага боку». А вось — з «правага»: ідзе на старонках «Нашаго савременника» (№ 11, 1991) дыялог «кансерватараў» (так пажадалі сябе называць прыхільнікі лініі і пазіцыі, зрыентаванай гэтым часопісам), — гутараць Мікалай Дарашэнка і Таццяна Глушкова. Адказваючы на пытанні, Таццяна Міхайлаўна то згадвае, як «краві тело великой державы на «самостийные» воровские «республики» и мародерство» (гэта пад час тых самых войнаў?!); то шчыра адкрываецца: «Российская государственность не знала подобных «пределов»! Тех, что отмечены на картах советского времени границами РСФСР. Произвольными, суженными — в пользу прибалтийских республик, в пользу Казахстана, Молдавии и т. д. — границами... Российская государственность не знала и федеративности: она утверждала единое и неделимое государство, а не фарс суверенитетов...»; то па-

пулярна тлумачыць: «Ведь то что именуют нашим «имперским чувством», следовало бы назвать просто естественно-патриотическим сознанием, которое куда историчней, выше, здравомысленней чем современные этнократические идеалы в наших демократизирующихся республиках...» (А чаму не дапускаецца, і ў думках няма такога, што гэтыя «этнокротические идеалы» могуць быць таксама праяўленнем «естественно-патриотического сознания»?); то настойліва паўтарае: «северо-западного и юго-западного края...», «Малороссии и северо-западного края...» (гэта, трэба думаць, — пра нашу Беларусь).

Адкуль гэта ўсё? З якой «коперы»? І што нагадвае?..

І, нарэшце, яшчэ адна падказка: як нам, беларусам, наладзіць свае дзяржаўныя справы (дакладней, не «як нам», а як, наогул, за нас і без нас, вырасшыце наша беларускае «пытанне»)? «Падказвае» нехта Андрэік Мігранян (толькі б яму і клопату...) праз таксама дужа радыкальны штотыднёвік «Московские новости» (№ 50, 1991): «Если бы России и Белоруссии удалось договориться о создании единого федеративного государства с очень широкой внутренней автономией (наподобие штатов в Америке, где экономический гигант Калифорния не является угрозой для Нью-Гемпшира или любого другого крохотного штата), это соглашение позволило бы...» Што «дазволіла» б — як кажуць, «не суть важно». Важна іншае — гэтая дзіўная «вось»: Расія («гигант Калифорния») — Беларусь («Нью-Гемпшир») — «Или любой другой крохотный штат?»..

Як вам падабаецца? І чаму гэта так — безапеляцыйна і непрыкрыта? (Штат — і не болей! Ні краіны, ні народа, ні суверэннай дзяржавы...) Ці не таму, што мы самі дапусцілі (ці апусціліся) да гэтага?

І грызе трывога: «Закальцоўваюць?»..

Васіль ЗУЁНАК.

Хроніка

Адраджэння

У межах багдановічаўскіх урачыстасцей 9 снежня адбылося пасяджэнне рады Міжнароднага аб'яднання беларусістаў. У ім удзельнічалі беларусісты Аўстрыі, Беларусі, Латвіі, Летувы, Расіі, Украіны, Швейцарыі. Рада вітала апошнія палітычныя падзеі ў рэспубліцы (падпісанне белавежскіх пагадненняў). Разам з тым гаварылася аб павышэнні адказнасці членаў МАБ у справе Адраджэння. За мінулы год беларусісты папрацавалі чына: правялі першы міжнародны кангрэс у Менску, удзельнічалі ў навуковых канферэнцыях у Гародні і Вільні, падрыхтавалі штогоднік «Беларусіка», серыю кніжак «Свет пра Беларусь» і інш.

На будучы год запланаваны: канферэнцыя ў С.-Пецярбурзе, прысвечаная беларускаму руху ў гэтым горадзе, урачыстасці з нагоды юбілеяў Я. Купалы і Я. Коласа, дні Беларускай літаратуры ў Германіі і інш.

Выказвалася меркаванне аб выданні Беларускаму дзяржаўнаму ўніверсітэту імя Я. Коласа.

Пабачыў свет №2 — 3 кварталніка згуртавання татарамусульман на Беларусі «Байрам». Выданне прыцягвае ўвагу змястоўным зборам інфармацыі пра гісторыю і развіццё татарскага руху на Беларусі, бібліяграфічнымі звесткамі, рэлігійнымі тэкстамі.

юць, што на Беларусі забруджана 70 працэнтаў яе тэрыторыі. А на тых мясцінах, што нібыта «чыстыя», праблем не менш.

На Украіне, як вядома, 20 працэнтаў забруджаных зямель і 8 працэнтаў — у РСФСР. Каб рукі тых, хто распарадкоўваецца гэтымі грашмамі, не цягнулі «коўдру» на сябе, можа б, і душы іхнія здрыгануліся ад чужога гора. Але ж пакуль што мы маем тое, што маем. І таму дапамагчы можам мы толькі самі сабе. Мы, беларусы, павінны быць разам. Можа, камусьці і падабаюцца сваркі паміж усялякімі фондамі, але ж мы не павінны апускацца да гэтага ўзроўню. Мы няёмк сяжэр, Крыж вялікай нацыянальнай трагедыі, і мы павінны падстаўляць плячо адзін аднаму. Каб выжыла нацыя. Каб выжылі дзеці і ўнукі. Ад таго, як мы злучым рукі і душы, будзе залежаць будучыня нашай з вамі, будучыня Бяцькаўшчыны.

Я сустракалася ў Пітсбургскім універсітэце з кіраўніцтвам медычнага цэнтра, і адзін з іх, доктар А. Дэй, расказаў мне такую гісторыю. Міністр аховы здароўя Украіны прыехаў у Амерыку некалькі гадоў назад, каб знайсці дапамогу для сваіх хворых. Прыехаў ціха — баяўся маскоўскага недавальнення. Шукаў доволі доўга, але ж знайшоў. Знайшоў паразуменне ў Вашынгтоне і ў Пітсбургу, атрымаў невялікую дапамогу.

Падумалася тады: добра было б, каб і наш міністр апынуўся тут, у Амерыцы, і таксама знайшоў нешта, што так неаб-

ЧОРНАЯ БЫЛЬ

Гэты ліст рэдакцыя атрымала з Амерыкі. Ёсць і там нашы суайчыннікі, каму баліць за Чарнобыль — і радыяцыйны, і духоўны. Аўтарка допісу Вацлава Вярбоўска зараз жыве ў Кліўлендзе і не падазяляе гэтыя паняцці: адоленне Чарнобыля радыяцыйнага бачыцца ёй праз пераадоленне чарнобыля ў душы.

Друкуючы [з невялікімі скарачэннямі] ліст аўтаркі, дадамо, што не толькі маральнасцю жыве гэтая жанчына, але і справай: дапамагае падзіць навучанне нашых урачоў, наводзіць кантакты між ЗША і Беларуссю і г.д.

РАЗАМ НЯСЁМ КРЫЖ...

«Хваробы і смерць прысутнічаюць у свеце, як вынік яго падзення і грэху», — пісаў Апостал Павел у пасланні да яўрэяў (Яўр.2:14). Я прачытала гэтыя словы і супынілася... Падумала: «За што церпіць мая шматпакутная Беларусь?.. Дзе пачатак яе падзення і грэху?.. (А гэта значыць, і нашага з вамі падзення, і нашага з вамі грэху). Дзе пачатак? У чым? Можна, у саміх сабе?.. Бог ніколі не прыносіць людзям хваробы і пакуты — наадварот: гэты д'ябальскія правуленні знішчэння. Ён ператварае ў сродкі дзеля нашага збаўлення. Толькі таму мы можам сказаць: «Гасподзь пасылае хваробу». Калі захварэе хрысціянін, альбо цэлая хрысціянская нацыя, яны разумеюць, што хваробы гэтыя вынікі не толькі іх уласным грэхам, але і грэхам усюго свету... Што таго, у рэшце рэшт, — грэх? Гэта — непаважанне, недапамога, непадтрымка адзін аднаго. Зусім не буду арыгінальнай, калі скажу, што грэх ёсць нелюбоў»...

Гэта сама і чарнобыльскую бяду мы вытрымаем тады, калі зразумеем, што толькі любоў, толькі падтрымка і ўвага да тых, хто побач, дапаможа нам. Толькі перажываючы чужую боль і бяду, мы выжывем самі. Другога шляху — няма. Калі ножны з нас, беларусаў, гэта зразумее і будзе ўсё рабіць дзеля гэтага (а што рабіць, кожна-

му падкажа ягонае сэрца), то некай разам, душа да душы, мы, можа, і акрыяем.

Міністр замежных спраў Беларусі П. Краўчанка калісьці сказаў, што «мы засталіся адны з Чарнобылем». Гэта не дзіўна: у нас такія адносіны адзін да аднаго і між народамі, што было б дзіўна, калі б усе адзін перад адным кінуліся нам дапамагаць. Праблема Чарнобыля, у першую чаргу, ёсць праблема духоўная. Толькі з'яднаўшы душы, з'яднаўшы намаганні, атрымаем энергію, якая даць плён.

...Чатыры беларускія ўрачы — жанчыны з Інстытута радыяцыйнай медыцыны — прыехалі ў Амерыку, каб шукаць дапамогі свайму інстытуту, набраць дэфіцытных рэчэй, якіх так не хапае для лячэння хворых і, што асабліва важна, для дыягностыкі.

«Мы адны са сваім горам, — расказа мне кіраўнік гэтай дэлегацыі прафесар Ларыса Мікалаеўна Астахава, — мы з такімі цяжкасцямі бяром кроў у хворых дзяцей, каб ведаць вы-

нікі хваробы, і... не можам ведаць гэтых вынікаў, бо... не маем адпаведных рэактываў. Мы маем «Біямек» і «Тэхнікон» (біяхімічныя аналізатары), але нам патрэбны дыягностыкумы, а іх — няма, і гэтыя аналізатары — няма. Нашы ж рэактывы да іх не падыходзяць... Гінуць сывараткі дзіцячай крыві з-за адсутнасці гэтых рэактываў...»

Супрацоўнікі інстытута едуць у «зоны», каб лячыць хворых, і ўжо самі атрымалі пухліны шчытападобнай залозы...

— Чаму так атрымліваецца? — пытаюся я.

— А таму, — адказвае мне прафесар Астахава, — што ўсё ўпіраецца ў фінансы... (А фінансы, — падумала я, — ўпіраюцца ў што? Ці не ў тых «глухіх» і «сляпых» да нашага гора людзей?). Вярхоўны Савет Саюза выдзеліў 6 млрд. рублёў, якія ідуць у Мінздраву Саюза на чарнобыльскія праблемы, і ён падзяляе гэтыя грошы так: 50 працэнтаў — на РСФСР, 40 — на Украіну і толькі... 10 працэнтаў — на Беларусь! Але ж усе добра веда-

«ПАГОНЯ» — дзяржаўны герб

Пасля публікацыі ў «ЛіМе» за 22 лістапада праекта эталона дзяржаўнага герба Рэспублікі Беларусь у рэдакцыю пачалі прыходзіць лісты чытачоў з меркаваннямі, заўвагамі, прапановамі. І хоць надрукаваная выява ўяўляла сабою толькі праект, праца над якім на той час працягвалася (менавіта ў якасці рабочага варыянта ён і быў ухвалены экспертамі) і які нельга ацэньваць як законча-

ны твор—а менавіта так яго ўспрынялі некаторыя чытачы,— пэўныя заўвагі могуць дапамагчы мастакам у далейшым.

Так, менавіта ў далейшым. Хоць Вярхоўны Савет і зацвердзіў нядаўна эталон герба, але мне падаецца, што ён будзе дапрацоўвацца і далей. Зацверджаны эталон прынцыпова нічым не адрозніваецца ад выявы, што была надрукавана ў «ЛіМе» — адно што сталі больш сумаштабнымі выявы каня і вершніка і больш дакладнай прарысоўка асобных дэталей.

Што найперш падалося нашым чытачам спрэчным, што недападобы? Тое, што выява недастаткова дынамічная. У лістах цытуецца Багдановічэва «Пагоня», дзе дынаміка пэтычнага радка стварае вобраз імклівага руху, які «не разбіць, не спыніць, не стрымаць». Але ж герб—гэта не жываліснае палатно і не кніжная ілюстрацыя. Геральдыка мае свае законы. Згодна аднаму з іх, рух у гербавых выявах перадаецца ўмоўна. Гэта звязана з тым, што герб — статычная выяўленчая структура, кожнаму элементу якой (гербавому шчыту, шчытатрымальнікам, гербавому дэвізу, наверху—звычайна ў выглядзе кароны...) здаўна вызначана месца. Хай сабе вершніка Пагоні «не спыніць, не стрымаць», але выява павінна «сесці» ў гербавы шчыт і нават вонкава не вытыркацца за яго межы. Таму нельга падыходзіць да выявы вершніка на гербавым шчыце з такімі ж крытэрыямі, як да коннага помніка на пляцы.

Пагартайце энцыклапедыі, паглядзіце на гербы еўрапейскіх краін (за кожным—не адно стагоддзе), і вы не знойдзеце ніводнага «дынамічнага» герба. Распраўленыя крылы арла могуць сімвалізаваць палёт, выпушчаныя кіпцюры льва — імкліваю атаку, рука з агоньным мячом — бітву. І ніякага натуралізму.

Гэта правіла ўмоўнасці выявы ігнаруецца маладымі дзяржавамі Азіі ды Афрыкі. Кракадзіл на гербе Лесота таго і глядзі саскочыць з карцінкі і ўкусіць глядача; вершнік на гербе Манголіі імчыцца па шырокім стэле, і межы герба яму відавочна цесныя.

Але ж наша дзяржава нарадзілася не ўчора. Ей тысячы год, і, адпаведна, нам больш падыходзіць герб, выкананы ў традыцыйных еўрапейскіх геральдыкі. У адрозненні ад ільва ці арла конь — нераспрацаваная геральдычная фігура. Геральдычны арал ці леў мала падобны на сапраўдных. Яны нешта сярэдняе паміж рэальным і казачным зверам. Між тым як выявы коней на гербах Венецуэлы, Уругвая, Нігерыі, Манголіі, колішняй Верхняй Волты, зebraў на гербе Батсваны нагадваюць малюнкi падручніка па заалогіі. А вершніка на гербе, акрамя Беларусі, мае толькі Летува і Манголія. Цікава, што летувісы, прыняўшы напачатку ў якасці афіцыйнага сімвала сваёй адроджанай дзяржавы герб даваеннай Летувіскай Рэспублікі, сёння распрацавалі новы герб. Бо той, стары, гэта якраз няўдалая спроба ўціснуць дынамічную выяву вершніка ў статычную форму гербавога шчыта.

Есць у лістах прэтэнзіі да ўзбраення рыцара. Чаму шлем без султана з пёраў? Відаць, каб падкрэсліць старажытнасць герба. Рыцар на праекце эталона герба ў даспехах гатычнага тыпу, а султаны на шлемах распаўсюдзіліся ў часы барока. Тое ж датычыць і шпораў. Шпоры ў выглядзе шыпа былі раней за шпоры з маленькім рухомым колцам на канцы. І зноў напамню, што герб—гэта не ілюстрацыя ў падручніку, дзе ўсё павінна быць, як у жыцці. Мастак дзеля выразнасці можа дазволіць сабе і пэўную «недакладнасць». Ён малюе сімвал.

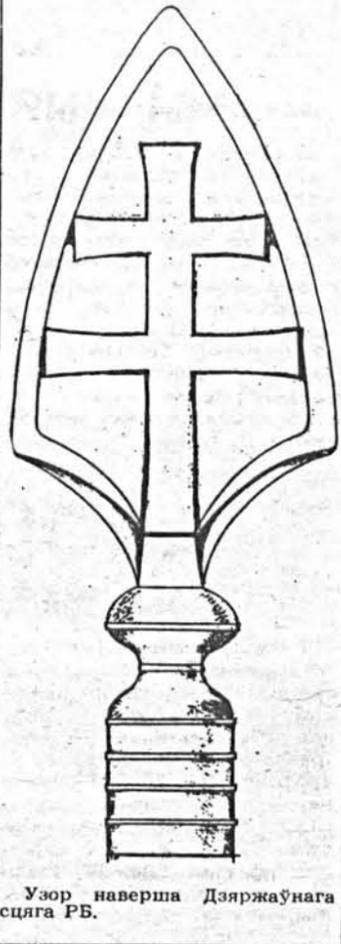
Геральдычны вобраз у чымсьці блізкі вобразу казачнаму, хоць і мае над сабою стагоддзі задокументаванай гісторыі.

Шэраг чытачоў выказваюць сваю нязgodу з характарам малюнка крыжа на шчыце рыцара. Маўляў, гэты крыж мае «праваслаўны» выгляд. Але ж падобныя крыжы на гербе каталіцкіх Венгрыі і Славакіі, ён таксама папулярны ў Францыі. Я думаю, такі крыж прымуць як свой і каталік, і праваслаўны, і нават язычнік.

Нашы чытачы таксама выказваюць думку, што герб павінен быць завершаны вялікакняскай каронай нашай старажытнай дзяржавы Вялікага княства Літоўскага. Думка слушная, але трэба ўлічваць псіхалогію тых, хто са скрыпам у сэрцы галасваў за наданне Пагоні статуса дзяржаўнага герба Рэспублікі Беларусь. Каб яны, выхаваныя на камуністычных міфах, зацвердзілі герб з каронай? Гэта можа зрабіць толькі новы парламент РБ.

Дзяржаўны герб можа, згодна традыцыі, быць малым ці вялікім. Скажам, малы герб Латвіі ўяўляе сабою гербавы шчыт з выявамі геральдычных звероў і ўзыходзячага сонца. Вялікі герб—той жа шчыт, а з бакоў яго падтрымліваюць шчытатрымальнікі, а ўнізе—гербавы дэвіз на стужцы. Савецкі Саюз меў вялікі герб (той, што на пашпартах і міліцэйскіх машынах), а ролю малага герба выконваў элемент вялікага герба—серп-молат. Малы герб Швецыі—тры залатыя кароны на сінім тле шчыта, вялікі герб—кампазіцыя са шчытатрымальнікамі, размешчаная на фоне каралеўскай мантыі, завершаная каронаю. Тры гербы, малы, вялікі і як прамежкавы варыянт—сярэдні, мела даваенная Чэхаславакія.

Тое, што зараз Вярхоўны Савет зацвердзіў як афіцыйны сімвал Рэспублікі Беларусь, з цягам часу, можа, будзе лічыцца малым гербам. Зразумела, калі будзе распрацаваны вялікі. Магчыма, элементамі вялікага герба будуць шчытатрымальнікі-грыфоны (як на Вострай

Узор наверху Дзяржаўнага сцяга РБ.

Браме). Магчыма, герб будзе дапоўнены каронай Вялікага княства Літоўскага. Магчыма, пайдзем іншым шляхам, возьмем за аснову дзяржаўны герб Беларускай Народнай Рэспублікі — там Пагоня была ў атачэнні нізямельных гербаў. Гэта справа будучыні. А пакуль можна нарэшце афіцыйна развітацца з БССР'ўскім гербам.

П. ВАСІЛЕУСКІ.

Р. С. У нататках скарыстаны лісты Г. Тарасевіча з Гародні, П. Палюкова з Магілёва, менчукоў С. Цярхоіна, В. Занежанкова, А. Каўшэвіча, В. Казака і іншых спадароў.

П. В.

АБ СТАРАЖЫТНАЙ «ЛІТВЕ»

Жыццё паказвае, што пазбаўлены незалежнасці народ пазбаўляецца і магчымасці мець сваю праўдзівую гісторыю. Яна пападае пад уплыў пераможцаў, і ад сумленнасці апошніх залежыць яе праўдзівасць і лёс. На жаль, нашы «апекунны» сумленнасцю ніколі не вызначаліся. Таму ўжо некалькі стагоддзяў гісторыя беларускага народа бесцырымонна «прарэджвалася» і фальсіфікавалася чужымі рукамі, дапасоўвалася да жадання ўладных суседзяў. І многае цяпер аднавіць няпроста, бо ў працэсе фальсіфікацыі знішчаліся дакументы і сведчанні. Аднаўленне гістарычнай праўдзівасці—гэта вяртанне народа да сваёй нацыянальнай свядомасці, гонару, волі. Таму рабіць гэта трэба.

Шкада, што перанейшаму мы так і не можам дабіцца выдання свайго папулярнага гісторыка-краязнаўчага часопіса, які б будзіў нацыянальную свядомасць, любоў і пашану да багатай гістарычнай спадчыны народа нашага, яго цікавага і павучальнага мінулага. Тое, што выходзіць, што з такой цяжкасцю выбіта ў камандных структурах, не можа задаволіць прагу народа да пазнання сябе, сваёй гісторыі, сваіх вытокаў.

Пры адсутнасці дакументаў і іншых гістарычных крыніц, якія канкрэтна асвятлялі б падзеі мінулага, важнымі з'яўляюцца публікацыі навукова-тэарэтычных распрацовак з выкарыстаннем усюсных сведчанняў і лагічных высноў.

Многіх, напрыклад, хвалюе і цікавіць пытанне, чаму ў нашай

гісторыі на працягу шэрагу стагоддзяў прысутнічала назва «Літва», «літвіны». Амаль да пачатку XX стагоддзя частка беларусаў называла сябе літвінамі, аб гэтым сведчаць і выказванні А. Міцкевіча, К. Каліноўскага, В. Дуніна-Марцінкевіча і іншых вядомых дзеячаў. У асобных мясцінах Палесся і цяпер паўночна-заходняй тэрыторыі Беларусі называюць Літвой. Яшчэ нядаўна і Брэст называўся Літоўскім (Брэст-Літоўск). Усё гэта будзіць цікавасць яшчэ і таму, што з паняццем Літва цяпер асацыюецца тэрыторыя суседняга нам неславянскага народа, хоць вядома, што ні Брэст, ні заходняя частка Беларусі балцкімі не лічыліся. Пад уплывам шырокавядомай гіпотэзы, якая сцвярджае, што да каланізацыі славянамі недзе ў VI—VIII стагоддзях нашай эры большасць тэрыторыі сучаснай Беларусі тут жылі плямёны балтаў—продкаў сучасных літоўцаў і латышоў,—у друку з'яўляюцца публікацыі, у якіх робіцца спроба растлумачыць паходжанне назвы «Літва». Адны лічаць, што ўспрынята яна ад назвы балцкага племені, якое ў пачатку II тысячагоддзя н. э. размяшчалася недзе паміж сучаснымі гарадамі Слонім, Наваград, Менск, Маладэчна (Мікола Ермаловіч. Старажытная Беларусь), другія—што назва гэта, як і яе носьбіт, фіна-ўгорскага паходжання. Пры гэтым прыводзяцца і беларускія гідронімы, у якіх прысутнічае фіна-ўгорскае гучанне (І. Ласкоў, «ЛіМ», 18.08.1989, і С. Клімковіч,

«ЛіМ», 26.04.1991).

Не аналізуючы згаданых меркаванняў і не выказваючы крытычных заўваг, аўтар гэтых радкоў лічыць правамерным выказаць і свой погляд на закранутае пытанне. На аснове аналізу і супастаўлення старажытных пісьмовых крыніц, археалагічных сведчанняў і талімічных рэзультатаў, улічваючы працы некаторых вучоных па праблемах славяна-балцкіх узаемаадносін, можна меркаваць, што прыблізна да IV стагоддзя нашай эры ў сучаснай Прыбалтыцы і на тэрыторыі паўночна-заходняй Беларусі балтаў яшчэ не было. Тут жылі славянскія і фінскія плямёны. Плямёны ж балтаў засялялі міжрэчча верхняга Дняпра і Волгі (меркаванні К. Бугі, М. Фасмера і інш.). А ў IV стагоддзі пад уздзеяннем невядомай (пакуль што) пагрозы з усходу (магчыма, пад націскам нейкіх азіяцкіх народаў) плямёны балтаў вымушаны былі зняцца з аб'ектаў мясцін і адкатацца на захад, на тэрыторыі, заселеныя суседнімі славянамі. Гэты шматлікі этнічны патак на інерцыі рухаўся да той пары, пакуль не ўткнуўся ў марскую перашкоду—Венедскі заліў, пазней названы Балтыйскім морам. Перасоўваючыся пераважна ў міжрэччы Заходняй Дзвіны і Нёмана (Гуда) і затым абгінаючы перашкоду з поўдня, балты паступова расцякаліся на суседнія славянскія і фінскія тэрыторыі, часткова выціскаючы абарыгенаў, змешваючыся з імі, утвараючы невялікія калоніі і асобныя селішчы. Такім чынам узнікала шырокая

зона са змешаным насельніцтвам. І чым далей ад эпіцэнтра расцякалася гэтая балцкая каланізацыя, тым меншы след пакідала яна на этнічным складзе і жыцці мясцовага насельніцтва. Трэба думаць, што такая гвалтоўная і неспадзеўная экспансія агромністых і чужародных этнічных мас не магла не выклікаць рэакцыю ў славянскім асяроддзі. Што, магчыма, і было штуршком, прывёўшым у дзеянне частку плямёнаў, якія накіраваліся за Карпаты, а затым і за Дунай. Прынамсі, у басейне левых прытокаў Нёмана гэты перыяд адзначаны паяўленнем мноства так званых гарадзішчаў-сховішчаў і новых паселішчаў.

Парушаючы векавыя традыцыі і этнічную стабільнасць, гэты бурны гістарычны працэс не толькі перафармаваў сітуацыю на значнай тэрыторыі, але і сцёр ранейшыя плямёныя аб'яднанні і сувязі. Зніклі існаваўшыя старажытныя назвы плямёнаў. Летапісы і хронікі ўжо не называюць іх.

Новыя фармаванні з удзелам рознаэтнічнага насельніцтва былі ўжо расплывістыя, агульныя. І адной з такіх расплывістых назваў, узнікшых у новай сітуацыі, быў тэрмін «Літва». Узнікнуць гэты тэрмін мог у славянскім асяроддзі недзе ў VI—VII стагоддзях, калі славяна-балцкія этнічныя і культурныя адносіны «зліліся», утварылася новая супольнасць з магчымым двухмоўем. Гэта была тая шырокая зона кантактаў між славянамі і балтамі, якая не магла вызначацца нейкімі старымі назвамі, цяпер ужо не адпавядаючымі рэальнасці, узнікла патрэба ў новай назве.

Тэрмін «Літва» мог паходзіць ад славянскага слова «зліваць»

«зліцца» ў сэнсе аб'яднання і падкрэсліваў гістарычную сітуацыю, якая ўтварылася на значнай тэрыторыі славяна-балцкага парубежжа. Тэрыторыя так званай Літвы не мела акрэсленых межаў, ускраіны яе размяшчаліся залежна ад адзінкі суседзяў і часу (асіміляцыйных працэсаў). Восць чаму на тэрыторыю той старажытнай Літвы, на палітычны ўплыў прэтэндавалі як славяне, так і балты. І працэс гэты, прычыняючы немалыя знішчэнні і беды насельніцтву, працягваўся да той пары, пакуль перад насельніцтвам асобных гарадоў і зямель не ўзнікла неабходнасць аб'яднання ў адзіным Вялікім княстве Літоўскім, а пазней, калі межы княства расшырыліся за лік часта славянскіх (беларускіх) і балцкіх тэрыторый, назва была дапоўнена і гучала як Вялікае княства Літоўскае, Рускае і Жамойцкае.

Такім чынам, гістарычная Літва і яе насельнікі—«літвіны»—гэта зусім не сучасная Летува і летувісы, а скарэй—гэта продкі так званых чарнарусцаў. І на тэрыторыі гістарычна вядомай Чорнай Русі, якую дакументы сярэднявечча лакалізуюць прыблізна паміж гарадамі Слонім, Ваўкавыск, Гродна, Наваград і, верагодна, Вільня (ці Маладэчна), і бытаваў тэрмін «літвіны».

Безумоўна, закранутая тэма патрабуе грунтоўнага даследавання, але ясна, што старадаўняя Літва і літвіны—гэта не балты.

Калі разглядаць дадзенае пытанне менавіта з такіх пазіцый, то многае ў гісторыі народаў Беларусі і Летувы знаходзіць канкрэтнае тлумачэнне.

Васіль СУПРУН.

г. Слонім.

Мы ўступаем у Новы год... Мы — замучаныя тузанінай чэргай і ростам цен, мы — стамлёныя духам і знявераным, мы — прагнучыя надзеі і спакою. Мы — грамадзяне незалежнай усходнеўрапейскай краіны — Рэспублікі Беларусь.

Менавіта ў гэтыя, навагоднія дні, мы схільныя да разваг і філасофіі, менавіта зараз спрабуем хоць на невялічкі час абстрагавацца ад палітычных праблем, каб усцешыць свае зацюканыя душы... Розныя думкі прыходзяць да нас, але ці не ва ўсіх—турбота пра будучае: якім яно будзе! І тут мы ізноў непазбежна вяртаемся да надзённасці, да палітыкі, на якую ўжо некалькі гадоў паспелства ўскладае свае надзеі і ў якой яно ці не найбольш расчаравана... Сёння мы ўжо разумеем, што змены да лепшага — доўгачасовы працэс, ён вымагае чэр-

пення. Што чакае беларускую палітыку, беларускую дзяржаўнасць у будучым! Па сутнасці, яна толькі-толькі ўсталяваецца, пачынае свой самастойны рух у свеце. І вельмі ўсцешна, што адпачатку беларуская палітыка набыла трывалае гуманістычнае апірышча: найперш падмацавала сябе законамі аб мовах, аб культуры, аб адукацыі, аб грамадзянстве і інш. Большасць гэтых законаў «нарадзілася» ў пастаяннай Камісіі Вярхоўнага Савета Рэспублікі Беларусь па культуры, адукацыі і захаванні гістарычнай спадчыны, якую ўзначальвае народны паэт Беларусі Ніл ГІЛЕВІЧ. У гутарцы з нашым карэспандэнтам ён сёння разважае пра выйсце з грамадскага бязладдзя, перспектывы развіцця нашай дзяржавы.

ПУЦЯВІНЫ АДРАДЖЭННЯ

Ніл ГІЛЕВІЧ: «Трэба паверыць у свой нацыянальны геній, у здольнасць пастаяць за сябе»

Гутарку вядзе Юрась ЗАЛОСКА

— Ніл Сямёнавіч, спажу з парога, што меней за ўсё хацелася б цікавіцца тым, як працуе Камісія Вярхоўнага Савета па культуры, адукацыі і захаванні гістарычнай спадчыны, якую ўзначальвае, якія рыхтуюцца заканапраекты і да т. п. Хаця, відаць, і гэта важна. Але, думаецца, сённяшні момант вымагае іншых клопатаў—хлопатаў, снажам так, пра агульнапсіхалагічнае, духоўнае ўратаванне людзей. Доўгі ўжо час, асабліва пасля пачатку, не пакідае адчуванне, што народ перананаўся (і прымірыўся з гэтым перанананнем), што падлепышчы жыццё ўласнымі сіламі ён не здольны і хуткага прасвету не прадабывае.

Ці не таму надышлі апатыя, песімізм, «расшчэпленне» душ, калі разнявераны чалавек—проста працоўны чалавек—у трывозе ідэяцыя на розныя авантуры дзеля заробку і ўратавання сям'і. Назіраецца, можна сказаць, сацыяльна-палітычны вяртанне, які набывае сваю інерцыю. Зараз у нашай рэспубліцы-краіне быццам палітычнае зацішша. Як, на вашу думку, ці можна падчас гэтага зацішша прапанаваць людзям новыя «ідэалы»—гэтую выратавальную праграму-ідэалогію, паводле якой можна вывесці грамадства з палітычнага і маральнага разладу?

— Што ў нас настурпіла палітычнае зацішша—я не скажу бы. Маю ўражанне, што наадварот—палітычныя амбіцыі ўсё больш распальваюцца. Хаця, здавалася б, самае важнае, самае значнае, самае галоўнае—адбылося: суверэнная Рэспубліка Беларусь выйшла са складу Саюза, у якім была амаль 70 гадоў, дэнансавала Дагавор 1922 года аб утварэнні СССР, уступіла ў Саюз незалежных Дзяржаў. Гістарычнае значэнне гэтых акцый відавочнае, і, аднак жа, думаю, што на гэтыя завабы трэба глядзець толькі як на пэўныя і неабходныя перадумовы аздараўлення грамадства. Прычыны «хваробы», глыбокага эканамічнага, палітычнага і маральнага крызісу настолькі складаныя і сур'ёзныя, што сама па сабе дзяржаўная незалежнасць нас не выратавае—з катастрафічнага становішча не выведзіць. Каб выйсці з агульнага і ўсебаковага заняпаду, у якім мы апынуліся, сапраўды патрэбна нейкая разумная агульнанацыянальная праграма. Лёгка і проста такая праграма выпрацавана быць не можа, але шкада, што над ёю не працуюць супольна лепшыя розумы нацыі—здольныя творча і па-сучаснаму мысліць дзяржаўнікі, філосафы, сацыёлагі, эканамісты, гісторыкі. У роздумах над такой «выратавальнай праграмай» дзвялося б, на маё разуменне, пільней зярнуць на ўвесь гістарычны шлях нашага народа, на яго ўласны сацыяльны і палітычны вопыт, на яго нацыянальны характар і менталітэт, пачаўшы з элементарнага пытання: хто мы і што мы? Ці ведаем мы належным чынам сябе? Што ў нас, напрыклад, ад Еўропы, а што—ад Азіі? І на што з таго лепшага, што калісьці мелі і чым ганарыліся, яшчэ можам сёння абaperціся, можам яго ў мэтах нацыянальнага самасцвярджэння замацаваць і развіць? Нам столькі—за стагоддзі гісторыі—гвалтоўна навязвалася чужога, неадпаведнага прыроднаму ладу-складу нашае душы, нашым уласным традыцыям, і столькі гэтага «добра» напласталася на ўсім грамадскім і сямейным побыце беларуса, што прабіцца з-пад гэтых напластаванняў, з-пад гэтай нарасці сваімі ўласнымі пачаткамі неймаверна цяжка. І аднак жа мы мусім гэта зрабіць, інакш шляху-спосабу я не бачу, апрача як глыбока зазірнуць у саміх сябе, зразумець сябе, убачыць тое, што можа сёння быць натуральным працягам нашага гістарычнага лёсу, нашага існавання як самастойнай славянскай нацыі. Трэба

паверыць у свой нацыянальны геній, у свае творчыя магчымасці, у здольнасць пастаяць за сябе—абавязкова! Без гэтага мы як народ не акрыем духам, не мабілізуемся ўнутрана, маральна на тыя вялікія высілкі, якія сёння ад нас патрабуюцца. Трэба, беспаваротна стаць на шлях беларусізацыі ўсяго нашага жыцця, усёго нашага грамадскага і бытавога ўкладу, нашай грамадскай псіхалогіі і маралі,—з перакананнем, што паратунак—толькі тут! Іншымі словамі, патрэбна паваротны момант у нашай сучаснай гісторыі, сутнасць якога ў тым, каб пачаць рабіць Рэспубліку Беларусь дзяржавай сапраўды беларускай. Да гэтага часу яна—мяркуючы па яе Вярхоўным Саветах, па яе Урадзе, па яе міністэрствах і ведамствах, па незлічонай арміі чыноўнікаў,—такою яшчэ не з'яўляецца. Беларусь яшчэ мае стаць Беларусскай! Зразумею ж гэта нарэшце! І барані нас Бог—збяжца, калі пачуем, як залямантуюць нашы «добрабытліўцы»—агалі нацыяналізм! Сепаратызм! правінцыялізм! Пакуль гэты страх не пакіне нас—мы не станем гаспадарамі ў сваёй хаце, на сваім двары, на сваёй сядзібе, ну, а як жывуць негаспадары—вядома. Пераканаліся за стагоддзі—аж уга! Таму на крык-лямант увагі зяртаць не трэба. Зрэшты, можна і адказаць—з іранічнай усмешкаю: супакойцеся, панове! І перастаньце лічыць нас дурнямі, якія гатовы самаізалявацца ад вялікага свету, замкнуцца ў нацыянальнай шкарлупіне і г. д. Перастаньце! Бо дурняў даўным-даўно няма, і што стаіць за вашым крыкам-лямантам—таксама даўным-даўно не таіміцца: подлае жаданне ўсё-такі не даць беларускаму народу падняць галаву і быць самім сабою! На вялікі жаль, патугі гарластых, нахабных і бесцырмонных «інтэрнацыяналістаў» не марныя: запалоханыя, настрашаныя горкім нялюдскім мінулым, многія нашы людзі ўсё яшчэ прыслухоўваюцца да голасу ілжэпракоў. Ну, што ж, перадумовы да перамен створаны: у незалежнай дзяржаве, упэўнены, ад гэтай нашай нацыянальнай хваробы мы будзем пазбаўляцца больш рашуча.

Але гэта адзін аспект таго, што вы назвалі «выратавальнай праграмай»—ідэалагічны. Самым цесным чынам звязаны з ім другі—маральны. Ідэя адраджэння Беларусі і беларускага народа можа ажыццяўляцца паспяхова толькі на грунце трывалай народнай маральнасці. Гэты грунт яшчэ ёсць, яшчэ дарэшты не знішчаны, не размыты, хаця з кожным днём разбураецца ўсё глыбей. Сорамна і балюча бачыць, што адбываецца з душой чалавека, у што ператвараюцца людзі. Балюча, бо мы, беларусы, заўсёды вызначаліся прыродным пачуццём маральнасці, добрасумленнасці, прыстойнасці, нас паважалі за працавітасць і сціпласць, за дабрыню і спагадлівасць. Гэтыя якасці ў нашым характары ўсё больш і больш трацяцца, і мы няйначай як змірыліся з гэтым, махнулі самі на сябе рукой—маўляў, усё адно пагібель, ну, дык так нам і трэба. Гэта—страшна. Гэта—самае горшае, што можа здарыцца з грамадствам.

Не сакрэт, што маральныя апоры ў нашым народзе пачалі падрывацца даўно і ў супольнасці з агульным працэсам дэмаралізацыі і абездухоўлення на ўсёй тэрыторыі былога Саюза непарушных. Штучнае класовае раслаенне, гвалтоў-

нае парушэнне прынцыпу сацыяльнай справядлівасці (хто не працуе—ўсё-такі есць, ды яшчэ які), засілле партакратычных балбатуноў-дэмагогаў, панаванне беззаконнасці,—усё гэта непазбежна вяло і прывяло да заняпаду грамадскай маралі, садзейнічала разбэшчванню і дэградацыйнасцы. Дзе жашчэ ў свеце знойдзеш такую непавягу да чалавека, як у нас? Дзе ён такі сацыяльна і юрыдычна безбаронны? Дзе гэтак танна ценіцца яго жыццё? І мы звыкліся з гэтым, пагадзіліся, бо—не пратэстуем жа, не паўстаём супроць! Бо лічым, што так і трэба, бо іншае самапачуванне нам проста незнаёмае...

Рэч, аднак, у тым, што і духоўна-маральнае аздараўленне нацыі, як і яе эканамічна-сацыяльны прагрэс, магчыма толькі тады, калі мы ўсе, ад малаго да вялікага, ці як-то кажуць—усенародна, пранікнемся вялікай ідэяй беларускага нацыянальнага Адраджэння, калі гэта ідэя стане для ўсіх нас магучым стымулам грамадскай чыннасці ў нашай запаветнай пуцыводнай зоркай.

— Калі вы змагаліся за дэпутацкі мандат, дык, пэўна, разумелі, што змагаецца за... адзіноту—у сэнсе пачування слэбчужым спаміж сваіх у дэпутацкім каленціе. Так яно і аказалася: у парламенце нацыянальнай дзяржавы ўласна нацыянальная групавая сіладае меншасць... Не хацелася б аналізаваць фармальныя прычыны. з-за якіх наш Вярхоўны Савет менавіта ТАКІ. Але—ці не было ў вас распачага стану між жаданнем АДРАЗУ палітычна працаваць на народ і—неабходнасцю пэўна час выхоўваць «акulturваць» Вярхоўны Савет, вучыць яго мове і гістарычнай грамаце?

— Перад выбарамі ў мяне былі падставы сумнявацца, што ў лік народных дэпутатаў Беларусі трапіць многа людзей, нераўнадушных да лёсу роднае мовы і культуры. Хаця—толькі ад Саюза пісьменнікаў Беларусі ў барацьбе за дэпутацкі мандат удзельнічала дваццаць чалавек. Былі ў спісках кандыдатаў і многія дзеячы беларускага мастацтва, культуры, адукацыі, гуманітарнай навукі, якія, стаўшы дэпутатамі, маглі б істотна ўплываць на вырашэнне пытанняў, да тычных духоўнага жыцця нацыі. На вялікі жаль, мае прадбачанні апраўдаліся. На выбарах здарылася тое, што магло здарыцца толькі ў Беларусі. З дваццаці пісьменнікаў у Вярхоўны Савет было выбрана ўсяго тры, кампазітараў і музыкаў—ніводнага, мастакоў і скульптараў—ніводнага, артыстаў—ніводнага, кінадзеячаў—ніводнага і г. д. Такія ўжо ў нашай краіне склаліся адносіны да творчай інтэлігенцыі. Не ў пашане ў нас ні сам хлеб духоўны, ні тыя, хто аб ім клопціцца—каб ён быў, каб не галадала душа чалавечая. У выніку—у складзе дэпутацкага корпуса пераважаюць людзі, якія жывуць перш за ўсё клопатам аб хлебе надзённым. Пытанні значэння і ролі ў жыцці грамадства мовы, мастацтва, культуры, адукацыі і навукі іх, на вялікі жаль, хвалююць мала. Некаторых—хутчэй раздражняюць, чым хвалююць. Есць два-тры таварышы-дэпутаты, якія, груба кажучы, аж на сцяну лезуць—калі толькі ў зале пасяджэнняў заходзіць размова пра дзяржаўнасць беларускай мовы, пра неабходнасць беларусізацыі Беларусі. Зрэшты, і крыўдаваць на глухату многіх дэпутатаў да гэтага нашага болю—не прыходзіцца. Як-то кажуць, гэта не так віна іх, як бяда-няшчасце.

Тым не менш, вельмі важныя для духоўнага развіцця нацыі Законы аб

культуры і адукацыі Вярхоўным Саветам рэспублікі прыняты. Думаю, што і работа ў парламенце, і само жыццё патроху вучыць народных абраннікаў і павязе да мовы народа, і нацыянальна-гістарычнай самасвядомасці.

— А Чэхаву раіў прыстойным людзям унікаць палітыку як справы зазвычай не зусім далікатнай, не зусім чыстай. І вось у палітыку прыходзіць Паэт—тонная душа, пясняр-лірык, паслугач духу... Паэт у палітыцы—як жа ён сябе тут пачувае, ці не пакутуе душэўна ў гэтай сферы жыцця?

— Не варта абсалютызаваць выказаныя вялікіх—у тым ліку і А. П. Чэхова. Гісторыя сусветнай літаратуры ведае безліч прыкладаў, калі паэт мусіў кідацца ў гушчу палітычнай барацьбы і больш або на карабін. У баях за свабоду Бацькаўшчыны загінулі Хрыста Боцеў, Шандар Пецефі, за палітычную дзейнасць быў павешаны Кандрат Рылеў, быў сасланы ў Сібір на катаргу Алесь Гарун...

Вядома, палітыка—гэта, як правіла, бруд, і прыемнага ў ёй для паэта мала. Але калі пытанне ставіцца пра лёс твайго народа—быць яму на гістарычнай арэне ці, страціўшы сваю мову і культуру, сысці з яе, сканаць і знікнуць,—дык хіба ў паэта ёсць маральнае права заставацца ў баку ад палітычных баталій, маладушна адседжвацца ў ціхай гавані? За жыццё я наслухаўся нямала мудрых крэда чыстых парнасцаў, нахшталь: «Галоўнае—таленавіта пісаць, тварыць мастацтва, а палітычнымі пытаннямі займацца ёсць каму...» Ну, што ж, у кожнага свой выбар, свой жыццёвы лёс. Вядома, найпершая справа пісьменніка—калі зыходзіць з ідэальнага—пісаць мастацкія творы. Але, здаецца, такое зайздроснае долі для беларускіх майстроў слова не ўгатавана. Праз усю гісторыю нашай літаратуры праходзіць вобраз паэта або пісьменніка, які дорага плаціць за ўдзел у барацьбе дзеля шчасця свайго народа, свайго роднага беларускага краю. Маю на ўвазе не толькі апальных, затраўленых пераследаваннямі, сасланных і расстраляных (а іх—дзiesiąткі), забітых падлімы наймітамі. Думаю і пра тых, што падарвалі здароўе ў турмах і заўчасна сышлі ў магілу, як В. Таўлай, або ў юнацкім узросце згарэлі ад сухотаў, як М. Багдановіч, паколькі лячыць гэту хваробу, пішучы «Народ, Беларускі Народ!», немагчыма: такія вершы нават і са здаровых грудзей крывёю выходзяць.

Пакутна мне бывае не ад таго, што з галавой акупаюць ўір палітычнага змагарства, а ад таго, па-першае, што надта шмат часу і сілы траціцца ў Вярхоўным Саветах на выкананне чыста чыноўніцкіх абавязкаў, а па-другое,—што вельмі рэдка ўдаецца застацца сам-насам з белым аркушам паперы і «выдумку слязою абрасці» (прашу прабачэння за гэты спонтанны пераклад пушкінскага радка).

— Нядаўна вам нададзена званне народнага паэта Беларусі. Кажуць, паводзіны, характар чалавека залежаць ад ягонага імя. Ніл Сямёнавіч, як вам творыцца, як працуецца ў ганаровым званні?

— А ніякіх перамен у сабе не адчуў і не заўважыў. Ганаровае званне ўспрыняў гэтак жа—спакойна, як у свой час Дзяржаўную прэмію імя Які Купалы або Міжнародную прэмію імя Хрыста Боцева (прысуджаецца Урадам Балгарыі за рэвалюцыйную паэзію і публіцыстыку). Званне надаецца паэту або пісьменніку за яго ўклад у літаратуру, у духоўную культуру народа, а не для таго, каб ён неяк іначай пачаў пачувацца і пісаць.

— Але тым не менш прыйдзем да палітыкі... Па сацыялагічнай статыстыцы, за апошнія тры гады колькасць прыхільнікаў Адраджэння (14—16 працэнтаў) істотна не пабольшала і застаецца амаль што нязменнай. У гэтае кола ўваходзіць людзі, хто і раней валодаў мовай і каго не трэба было агітаваць за Беларускаму. Выглядае, быццам рух за Адраджэнне ператварыўся ў элітарны занятак.

На самой справе сучасным «нацыяналістам» ужо задаўжылася пачувацца «нацыяналістамі», бо ідзе час, а жартулівая гульня ў Адраджэнне ніяк не ператвараецца ў ЖЫЦЦЕ, проста жыццё чалавека, у якім няма патрэбы пераканваць нагосці. што ты дэкаеш, бо не можаш не дыхаць... Як вы. Ніл Сямёнавіч, мяркуюць, чаму прырашчэнне кола адраджэнцаў не адбываецца і ці можна чакаць у гэтай справе новых дзейсных захадаў?

— Я, відаць, не зусім пагаджуся, што рух за нацыянальнае адраджэнне Беларусі ператварыўся ў «элітарны занятак», у «жартуліваю гульню», а не стаў рэальным жыццём чалавека. Нішто сабе жарт-гульня, калі ў Гародні, напрыклад, бацькі падлі ў суд на гарвыканкам за тое, што СШ № 11, дзе вучацца іх дзеці, пераведзена на беларускую мову навучання. І пракуратура падтрымала іск бацькоў, і суд будзе разглядаць справу. Будучы СУДЗІЦЬ мову народа, мову гэтай зямлі—за тое, мабыць, што яна яшчэ не адмерла, не сканала, што хоча ацалець і выжыць. Так што рух за адраджэнне шырыцца і становіцца жыццём, але на яго шляху паўстаюць моцныя перашкоды, якія хутка і лёгка не пераадолееш. Нас чакае вялікая-вялікая (Працяг на стар. 12).

Уладзімір
Верамейчык
ЖЫВУ
ШКОЛАЮ

У. ВЕРАМЕЙЧЫК. Жыву шко-
лаю. Нарысы, інтэр'ю, публі-
цыстыка. Мінск, «Мастацкая лі-
таратура», 1991.

Паэт Уладзімір Верамейчык
працуе дырэктарам школы. У
кнізе публіцыстыкі «Жыву шко-
лаю» ён дзеліцца ўражаннямі
аб выхаванні падрастаючага па-
калення, скіроўвае ўвагу на су-
вязі педагогічнага працэсу з
жыццём. Не абмянае аўтар і пы-
танні нацыянальнага Адрад-
жэння.

М. ГАМОЛКА. Дзяўчына ішла
па вайне. Аповесці. На рускай
мове. М., «Советский писатель»,
1991.

Акрамя аднайменнага твора, у
кнігу ўвайшла і аповесць «Сока-
лы-сакаляты», перакладзеная
на рускую мову Т. Смалінскай,
у якой расказваецца пра ба-
рацьбу з нямецка-фашысцкімі
захочнікамі на тэрыторыі на-
шай рэспублікі і Смаленскай
вобласці. Пра жыццёвы і твор-
чы шлях М. Гамолкі расказвае
ў пасляслоўі Наталля Андрэеў-
ская.

А. МАХНАЧ. Камандзір Усход-
няга Форта. Дакументальная
аповесць. Для старэйшага ўзро-
сту. Мінск, «Юнацтва», 1991.

Удзельнік абароны Брэсцкай
крэпасці, пісьменнік Аляксандр
Махнач расказвае аб мужнасці
і стойкасці Героя Савецкага
Саюза, камандзіра 44-га страл-
ковага палка П. Гаўрылава, які
кіраваў абаронай Усходняга
форта.

А. ШЛЕГ. Тайна Чорнага бору.
Аповесць. Мінск, «Юнацтва»,
1991.

У аповесці Аляксандра Шлега
«Тайна Чорнага бору» прыгодні-
чы пачатак, але гэта не пера-
дае пісьменніку праўдзіва
расказаць аб падзеях, удзель-
нікамі якіх з'яўляюцца і юныя
героі.

Анкета «ЛіМа»

У лімаўскай анкетзе, распачатай 15 лістапада
г.г., узялі ўдзел пісьменнікі Л. Галубовіч,
К. Шэрман, І. Чарота, Л. Арабей, А. Федарэн-
ка, Г. Тычка, А. Лойка, У. Рубанаў, А. Асташо-
нак, Д. Бугаёў. Сёння друкуем адказы П. Місь-
ко і Я. Гарадніцкага.

1. На што, па-вашаму, абапірацца творцу, у
прыватнасці, пісьменніку ва ўмовах «міжчас-
ся», няўхільнага насоўвання рынку? Ці можна
сёння пісаць, як раней—як бы па інерцыі!

2. Як вы ставіцеся да спробы стварэння бе-
ларускай масавай культуры, да жадання нека-
тых маладых літаратараў здабыць вядо-
масць, спадабацца чытачам «любой цаной»?

3. Ці дапускаеце вы, зноў жа ўлічваючы
«рыначныя» густы, свядому эксплуатацыю той
ці іншай «моднай» формы? Ці дапаможа нам
арыентацыя на фармальны пошук і чужыя
знаходкі ў вырашэнні моўных, чытацкіх і ін-
шых праблем?

Павел МІСЬКО

НЕ МІТУСІЦА!

На зары перабудовы, серба-
нуўшы паветра з большай до-
зай кіслароду, некаторыя ма-
ладзья літаратары зусім ахмя-
лелі: закружылася галава, у
хадзе-пісьме яшчэ больш з'я-
вілася шаткасі-валкасі (грунт
пад нагамі, дзе ты, аў-у!), хі-
сталіся пад кожным, нават
слабым павевам, але не забы-
валі гальмаваць: «Во якія
мы смелыя! Во якія перадавыя!
Во якія таленавітыя!» Ім на
падмогу кінуліся маладыя кры-
тыкі, пачалі апраўдваць усе
выхілясы ў іх творчасці, а ся-
кія-такія набыткі выдаваць за
самае-самае, за прыкметы но-
вага стылю, новага мастацтва,
спароджанага перабудовай ус-
яго ладу жыцця. Больш за тое:
даказвалі нават, што толькі
вось гэтак і трэба пісаць ця-
пер, а ўсе, хто пісаў дасюль «у
добрых старых» традыцыйх рэ-
алізму і гэтак жа сама піша
сёння, не збіраючыся, «здрав-
штаны бежать за комсомолом»,
такія ледзь не рэтраграды. На
іх шчодр вешалі ярлыкі сац-
рэалістаў, памагатых партакра-
ты і г. д.

Спрадвечны канфлікт «баць-
коў і дзяцей»? Не толькі і не
столькі...

Безумоўна, сярод прадстаў-
нікоў старэйшага пакалення
было нямала такіх, што нав-
перадкі сталіся крыкнуць
«будзьце здаровы!» на кожны
цэкоўскі - кампартаўскі чых.

Бясспрэчна, што ў пагоні за
прэміямі было напісана нямала
кніг, якія або ўжо канулі ў
Лету, або працягваюць пускаць
бурбалкі, не вытрымліваючы
выпрабавання часам. Але ж
нельга не бачыць і таго, як
многія са старэйшых пісьмен-
нікаў дыхтоўна рабілі раней,
сумленна працягваюць рабіць
і цяпер святую, наканаваную
Богам справу: аруць, абрабля-
юць літаратурную ніву, уздзі-
раюць аблогі, карчуюць ляда—
хоць і наступіла «міжчассе»,
хоць няўхільна насоўваецца ры-
нак з яго антыгуманістычнымі
праявамі і жорсткімі законамі.
Дык што, лічыць іх дзівакамі і
глуміца над імі? Маўляў, не
купляюць камп'ютэры, не каст-
руюць з іх дапамогаю залі-
вакія варыянты сюжэтаў, а
пішуць старасвецкім стылем
звычайнымі аўтаручкамі або
алюўкамі, «шарыкамі», ці нават
так, як В. Адамчык,—даўней-
шым школьным пяром «88»,
раз за разам мачаючы ў чарні-
ліцу-невывілашку, выгадаючы
на гэтым працэсе лішнія хвілі-
ны для роздуму над чарговай
спіраллю гісторыі «служэнне
муз не терпит суеты».

Так, раздумваць ёсць пра
што: колькі каштоўных, незва-
ротных хвілін згублена, зглу-
лена ў бяздзейнасці, а то і
ўтоплены ў чарцы! Колькі яшчэ
не зроблена ў беларускай літа-
ратуры! Колькі трэба зрабіць,

навярстаць і за стагоддзі міну-
лага бясчасся, і спляжаныя
семдзсят чатыры савецкія га-
ды, і міжчассе сённяшніх ня-
пэўных дзён! А гэтак жа мала
здараюў засталася, так няў-
хільна радзеюць рады працаў-
нікоў у літаратуры, і так да
крыўднага мала сур'ёзных, пра-
цавітых, самаадданных, каб па-
паўняць іх шэрагі! Як жа горка,
што з'явілася нямала тых,
што забылі пра ўсё высокае,
пра Беларускаю Літаратуру, і
кінуліся «мажкі мані» ўсякімі
літпадробкамі і іншымі магчы-
мымі і немагчымымі спосаба-
мі — «грошы не пахнуць!» Каб
жа, каб жа... Ад іх ідзе такое
благое «воніе», «амбрэ», што
хоць нос затыкай. Ды яшчэ
разлятаюцца міязмы заразы,
калечацца душы, збіваюцца з
панталыку зусім юныя таленты,
што ідуць у літаратуру са свя-
тым трапятаннем. Падумаюць,
што вольны тарбахваты і
ёсць сапраўдныя пісьменнікі, і
пісаць трэба пра тое і гэтак, як
яны, і што ўвогуле пісьменні-
кі — усе! — грабуюць грошы
лапатаю, і «у пісьменнікі» толь-
кі з-за гэтага і трэба ісці.

Колькі я перакладаў апо-
весць У. Цендракова «Ноч
пасля выпуску». Дык вось, быў
там такі дзевяцікласнік-выпуск-
нік Ігар Праухаў, мастак-па-
чатковец. Ён хадзіў пісаць эцю-
ды ў адных і тых жа штанах і
завуэсды выціраў пэндзілікі і

мастыхін аб..., прабачайце, аб
гэтыя самыя штаны, ад чаго
яны цвілі «самымі неверагод-
нымі фарбамі». Ігар, палява-
ючы па адпаведным месцы,
назваў сваю адзежу няйна-
чай, як «Мой поп-арт!» Адно-
сіны Ігара да так званых «поп-
арта», да масавай культуры я
цалкам падзяляю. І гэтак жа
сама адношуся да спроб ства-
рэння беларускай масавай
культуры. Калі і здбудуць не-
каторыя так званыя пісьменнікі
на гэтай сцежцы не толькі
грошы, але і славу, то будзе
іх слава тымчасовая, як мыль-
ная бурбалка. І хто надта здзіў-
лена і захоплена будзе лупіць
вочы на гэтую бурбалку, атры-
мае тое самае, што я ў дзяцін-
стве: порцыю едкіх, да слёз,
пырскаў у самыя зрэчкі. У
«поп-масавікоў-зацейнікаў» ад
Месіі, ад будзіцеляў няма ні
грама (ці ні грана?). Як і ў на-
васпечаных выдаючоў-каапера-
тараў, прадпрымальнікаў з па-
роды прагавіта-грашавітых
жучкоў, што кінуліся ў зароб-
кі, выдаючы на рускай мове не
толькі дэтэктывы і фантастыку
(я нічога не маю супраць та-
ленавітых твораў гэтага жанру),
але і ўсякую непатрэбшчыну,
хлуд, бульваршчыну і парна-
графію, атручваючы чытача, за-
біваючы ў ім рэшткі нацыяналь-
нага свядомасці. Мажкі мані! —
і хоць трава не расці, хоць
няхай праваліцца ў пекла бе-
ларуская кніга, беларуская лі-
таратура, культура і сама Бе-
ларусь з яе незалежнасцю.

Некаторыя з дзялкоў-пісак ад
літаратуры апраўдваюцца тым,
што вольны заробяць грошы, а
тады ўжо спакойна засядуць,
каб пісаць «разумнае, добрае,
вечнае». Маўляў, усюды і заў-
сёды так было, і не толькі ў
Еўропе.

Было, не спрачаюся. І ёсць,
і, мабыць, будзе. Я ўспамінаю,
як шмат гадоў назад у СП Бе-
ларусі адбылася сустрэчка з
югаслаўскімі пісьменнікамі. Рас-
казвалі яны пра сваё жыццё-
побыт, умовы работы. Так, бы-
ло ў іх тады трыццаць падоб-
нае: каб выдаць добры зборнік
вершаў, трэба было для пра-
жыцця спачатку выдаць кнігу
ці дзве дэтэктываў. Са школь-
ных гадоў не забываецца Ня-

Яўген ГАРАДНІЦКІ

«НА НОВЫ ЛАД, КАБ ЖЫЦЬ НАНОВА...»

1. Жывём у чаканні рынку.
Маючы пра яго такое-сякое
ўяўленне, але не ведаючы, у
якіх канкрэтных праявах ён
надыдзе.

Вядома, рынак — не базар.
І не адно сістэма дачыненняў
вытворцы і спажыўца. Гэта
пэўны лад жыцця. Светапог-
ляд.

Таму так няўтульна пачува-
цца нам сёння ў чаканні, на
зломе эпохі, у «міжчасці». Вельмі
шмат чаго давядзецца
перагледзець у сабе, сваім
жыццём.

Гнятлівае пытанне турбуе і ў
адносінах да літаратуры: а
як жа з ёю будзе, ці выжыве
ва ўмовах рынку наша і без
таго кволая, з выкручымі
«сацрэалізмам» рукамі, літа-
ратура? Шмат каго бянтэжыць на-
ват згадка пра неабходнасць
«прадавацца». Але ж і раней
збыт быў, не ў стол жа (як
аказалася, на жаль) пісалі.

«Я збыць тавар, пардон, ваш
твор хачу»,— гаворыць дырэктар
тэатра паэту ў слаўным
творы Гётэ. Паэт збянтэжаны
такой прасталінейнасцю, пры-
чыць яму. Творцу, які прызнае
адно дыктат натхнення, звык-
нуцца з такой думкай цяжка,
няёмка. Аднак жа і паэт, і ды-
рэктар тэатра, і камічны актёр
у «Фаўсце» — гэта, па сутнасці,
адзін чалавек, які спрачаецца
сам з сабою, выяўляючы тым
самым розныя бакі творчага
працэсу.

Можна, вядома, станавіцца

ў позу абражанай годнасці.
Але разумней, мабыць, пры-
знаць рэальны стан рэчаў: усе,
што мае дачыненне да літарату-
ры — ёю ці корміцца, ці пад-
кармліваецца. Нават нашай, не-
рэнтабельнай.

Без дзяржаўных датацый на
культуру, літаратуру, навуку не
абвясціцца. Гэта патрэбна ўся-
доміць сёння адназначна. Як і
тое, што мае аплачвацца толь-
кі праўдзівай вартасцю. Дата-
цыі ні ў якім разе нельга
ўспрымаць як падаянку, мілас-
ціну. А хутчэй як клопат гра-
мадства пра свой лёс.

Сучасная літаратура (як і
культура ў цэлым) страціла
(ці амаль страціла) у сучасным
грамадстве ролю прарока, па-
вадыра, якую яна мела яшчэ
на пачатку стагоддзя. Не толь-
кі да Талстога звярталіся бе-
ларусы з запытаннем «як жыць».
Новая беларуская літаратура
сфарміравала цэлыя пакален-
ні. Таму і сёння трываеца
яшчэ чудам наш беларускі
свет, праішоўшы праз тыра-
нію і таталітарызм.

Цяпер нам, збольшага ачу-
нялым ад іх прыгнёту, трэба
ўсвядоміць, што ж уяўляе са-
бой ідэалогія таталітарнасці.
Гэтае імкненне да абсалюту,
бяскончасці — у нікуды, у ні-
што. Хваравітае імкненне
да уніфікацыі, аднастайнасці.
Яшчэ ў трыццатыя гады адзін
з архітэктурных начальнікаў-
«летуценнікаў» марыў аб тым, як
будзе знесены ў Менску верх-

ні гістарычны горад і якая не-
аглядная «перспектыва» адкры-
ецца з гары. Мара яго амаль
спраўдзілася. Як заключны
акорд — паўстане на Цэнтр-
ральным пляцы «саркафаг», вы-
родлівае збудаванне, якое
можна хіба параўнаць з лаза-
рэальнымі візіямі Сальвадора
Далі ці Язэпа Драздовіча.

Літаратуры, мастацтва неаб-
ходна супроцьстаяць гэтай на-
вале. У гэтым іх прызначэнне.
«Бараніць гармонію», апроч іх,
няма каму. Бараніць канкрэтна-
га, нацыянальнага чалавека ад
чалавека ўвогуле, ад распаду,
растварэння асобы ў бяссэн-
свай пльні невызначальнасці.

Літаратура павінна весці за
сабою. Але не так, як яна да-
гэтуль «вяла». Яна павінна
звяртаць увагу чалавека на по-
шук выйсця з духоўнай без-
надзейнасці, з-пад аблады
стандартызацыі, прагматызму
зямленага існавання.
Вядома, на якую «літаратуру»
цяпер найбольшы попыт. Вя-
дома, у якім стане знаходзіцца
наша «нехадавая» літарату-
ра. Мае рацыю С. Кавалёў
 («Беларусь», 1991, № 3), калі
асцерагае, каб дзяржаўныя да-
тацыі не пайшлі на падтрымку
пасрэднасці і шэрацы. (Не з
ўсім у ягоным артыкуле можна
ў аднолькавай ступені пагадзіцца.
Чаму, да прыкладу, аўтар
стварэнне масавай літаратуры
на беларускай мове, да якога
сам заклікае, загадзя лічыць
«штучным»? Чаму свядомы бе-

ларус абавязкова павінен быць
раўнадушны да масавай літа-
ратуры?)

Тут у свае правы павінен ус-
тупаць рынак. Сапраўды, ра-
зумны рынак.

Як не трэба блытаць рынач-
ныя дачыненні з «базарам»,
так не трэба блытаць і са-
праўдную літаратуру са звы-
чайным месніцтвам. Не дзеля
«продажу», а дзеля ўратаван-
ня сябе і народа, усяго чала-
вецтва ад няпамыці і нябыту
— такое павінна быць крэда
пісьменніка. А што за кожную
добра сумленную працу чала-
век мае права разлічваць на
пэўны дабрабыт, дык тут нічо-
га «саромнага» няма, да разу-
мення гэтага мы з такой нату-
гаю ўрэшце прыходзім.

2. Для выжывання нацыі
(і толькі разам з ёю — літа-
ратуры) намаганні па стварэн-
ні масавай літаратуры, маса-
вай культуры дадуць не бо-
лей плёну, чым эксплуата-
цыя ўхвалёных цяпер патрыя-
тычнай, гістарычнай і іншых
тэм.

Наша літаратура будзе па-
стаўлена ў роўныя ўмовы з ін-
шымі тады, калі такое ж месца
зойме беларуская мова, ці,
як кажуць, «пашырыцца сфера
яе ўжывання».

Тады знікнуць самі сабою
многія супярэчнасці, цяпер не-
вырашальныя. Не будзе за-
сціць вочы колькасны падыход.
Бо, на праўду, калі невялікае
кола чытачоў, то як называць
такую літаратуру — элітарнаю?
Звыклі да «вельчых» маш-
табаў імперыі, мы і да роднай
літаратуры падыходзім не як
да нармальнай еўрапейскай лі-
таратуры (хоць і прымарожанай
«сацрэалізмам») і падпус-
тай утрыманствам. Мераем усё
меркамі суперкультуры (якая
ці з'яўляецца культурай у
звычайным разуменні сло-
ва). «Мае вузкае, спецы-
фічнае кола чытачоў —
дзеячаў і аматараў нацыяналь-

НЕ ХЛУСІ БОЛЕЙ, ЧЫРВОНАЯ ЗОРКА!

красаў з Панаевай, як яны стругалі раманы для шырокай публікі — для заробку. А колькі ў XIX стагоддзі было «майстроў» перапісваць, перапісваць чужыя творы! Не абмінуў такі лёс «Яўгенія Анегіна», «Гора ад розуму», «Уваскрэсенне» і «Крэйцараву санату», «Мёртвыя душы» і безліч іншых шырокавядомых твораў (у тым жа радзе і «Энеіда навіварат») — абы каб прымазацца да чужога славы, лёгка зарабіць грошы. Дзе ты падрабшчыкі, хто іх памятае, акрамя літаратуразнаўцаў? А сапраўдная літаратура так і засталася сапраўднай, і ўвесь свет памятае імёны вялікіх працаўнікоў літаратуры.

Сур'ёзныя, таленавітыя кнігі пісаліся, пішучца і будуць пісацца, як і раней, уседліва, не з наскоку, спакваля, цягавіта: «літаратуру робяць валы». Як і раней, часам у стол, бо ў эканамічным вэрхале, які апанаваў рэспубліку, раптам стала не хапаць ні сродкаў, ні паперы, ні паліграфічных машынаў, ні гутнасацей для беларускай літаратуры (што вельмі папыхае простым сабатажам). Зайдзіце ў кнігарні, знайдзіце там хоць што-небудзь для дзяцей на беларускай мове — выкаціла, як пажарам. А на рускай ёсць! Наша падрастаючае пакаленне засталася безабаронным перад экспансіяй расійскіх выдавецтваў (і паперу ж знаходзяць!). А наш урад нічога не робіць, каб абараніць ад іх, каб прыпыніў русіфікатарскі разгул, каб уратаваць юныя душы для беларускай справы, каб запрэцаваў Закон аб беларускай мове — дзяржаўнай мове рэспублікі.

Зараз ва ўмовах, якія стварыліся для беларускай літаратуры, марная справа весці размову пра «фармальны пошук і чужыя знаходкі ў вырашэнні моўных, чытацкіх і іншых праблем», пра «свадомую эксплуатацыю той ці іншай «моднай формы». Бо інакш усе гэтыя гавэндзі будуць прыпахваць адарванасцю ад жыцця, эстэцтвам і снабізмам.

Здаецца, я зачэпіў усе пункты анкеты.

най культуры», — піша С. Кавалёў. На каго ж і арыентавана кожная літаратура, як не на аматараў?

Так, сучасная цывілізацыя прыкметна выбаўляецца з-пад уздзеяння традыцыйнай культуры, рухаецца ў напрамку да утылітарных эстэтычных (усё ж эстэтычных!) каштоўнасцей. Хоць я не раздзяляю бы так катастрофічна духоўнасць і інтэлектуалізм, як гэта робіць В. Акудовіч у артыкуле «Цывілізацыя» («Культура», № 2).

Гуманітарная тэрміналогія рухомая, строга не фіксаваная. Таму розны сэнс можна ўкладваць у словы «культура», «цывілізацыя». Мне думаецца, што культура і цывілізацыя ўсё ж сустракаюцца ў часе. Калі гаварыць пра беларускую культуру, беларускую літаратуру, то галоўная іхняя бяда ў тым, што яны як бы правіваюцца ў паветры, не абпіраючыся на трывалы падмурк цывілізацыі. Нам яшчэ трэба стварыць сваю цывілізацыю. Свой беларускі лад жыцця. Свой свет. Сваё быццё.

Пакуль мы жывём у сістэме навіязаных каштоўнасцей (у пэўнай частцы навіязаных добраахвотна), будуць скваны нашы творчыя патэнцыі.

3. Я за багацце форм. Свая ці пазычаная, модная ці традыцыйная — не так істотна. Пра ўнутраны свет асобы можна меркаваць па знешнім выглядзе чалавека. Форма зрастаецца са зместам, уздзеянне на яго, пераўтварае. Як і змест працываецца ў форме, праз форму.

Багаццем, шматстайнасцю форм, іхнім «плюралізмам» мы пакуль не можам пахваліцца. Вельмі вялікі быў гнёт. Спосаб існавання прадвызначае форму. Так, камбала, да прыкладу, пляскастая і вочы яе размешчаныя з аднаго боку, глядзяць у адным напрамку

Найперш раю чытачам пазнаёміцца з адзінаццатым нумарам «Нёмана», у якім апублікаваны раманы М. Сяднёва «І той дзень надыйшоў» (пераклад А. Ждана). Прадстаўляць спадары Сяднёва наўрад ці ёсць патрэба. Так, гэта наш суайчыннік, які воляю лёсу апынуўся за мяжой. Выступае як паэт і як празаік. Аўтар двух раманаў — згаданага і «Раман Корзюк». Абодва — аўтабіяграфічныя. У «Рамане Корзюку» аўтар запяняе ўвагу на гадах студэнцтва, арышце, допытах энквэдзістаў. У другім жа рамане таксама мае месца перажытае аўтарам перад вайной, але тут больш моцны лірычны пачатак — расказваецца пра першае каханне героя, а падзеі, звязаныя з арыштам, застаюцца як бы на другім плане.

Раман «І той дзень надыйшоў» пісаўся М. Сяднёвым у 1986—1987 гадах і ў тым жа, 1987 годзе пабачыў свет за сродкі аўтара ў Глен-Коў. Цытаты для падмацавання сваіх разваг пра гэты твор буду прыводзіць па згаданым выданні (балазе, пісьменнік па прыездзе на Радзіму падарыў свае кнігі бібліятэцы імя У. І. Леніна). Стрыжнёвы момант рамана — жыццё галоўнага героя ў час акупацыі. Да М. Сяднёва ніхто яшчэ гэтак праўдзіва не пісаў пра сумненні, перажыванні, няўпэўненасць, дваікаса становішча тых, хто ці спрабаваў застацца на свайго роду «нейтральнай паласе», ці вымушаны быў шукаць ашэкі ў... фашыстаў. Зразумець гэтых людзей — значыць, прыпадняць яшчэ адзін пласт праўды аб мінулае вайне, які шмат дзесяцігоддзяў быў для нас адным са шматлікіх табу.

Учытаемся ў гэтыя радкі. У іх — незагойны боль, горкая споведзь літаратурнага героя і споведзь самога празаіка: «Я апынуўся ў пастцы. У мяне няма з яе выхаду. Я — нічэй. Я не навіджу і гэтых (тут і далей падкрэслена аўтарам рамана. — А. М.). Яны падманілі нас. Мы дарэмна ім паверылі. Ненавідзачы іх, я ўсё яшчэ жадаю ім перамогі. Ня ведаю, чаму. Яны ж для мяне не абаронцы. Пярэймуць дзе на дарозе — бяспаспартнага, мяне расстраляюць. Я для іх — партызан». Чалавек адчуў, зразумеў: цяжка, немагчыма заставацца ні з кім. Ні з немцамі, ні з партызанамі. «І гэтак я жыў у нічэйнай, раздвоенай вёсцы. І сам я нічэй. І я ні туды, і я ні сюды. Я ня ведаю, хто я. Ніхто, я не магу стаць на той ці іншы бок. Мяне бакі не цікавяць. Я аблэксся на гэтых баках. Я стаў бы ўжо на адным баку і той бок абярнуўся мне бокам. Больш не хачу ніякіх бакоў. Яшчэ на Калыме я даў сабе зарок зрачыся ўсяго, каб нічым не зварацаць на сябе ўвагу, ні ў чым ня браць удзелу. Жыць для сябе, ціха, непрыкметна, задаволіўшыся, скажам, пасадай нейкага стоража».

І ў гэтай споведзі, да якой, здаецца, пакрысе прывыкаеш, стрэлам гучыць: «Я прывык, што чырвоная зорка хлусіць!»

Што ж, супраць праўды не пойдзеш. Мікола (так завуць героя рамана) і падобныя да яго пакутнікі на ўласным хрыбце зведлі, што, як ні сіліся быць добрым, сумленным, а «чырвоная зорка хлусіць». Добрая лозунгі і абяцанкі ператвараюцца ў нешта неабавязковае, калі справа тычыцца канкрэтнага чалавечага лёсу. Яго ламаюць, як толькі могуць. Бо што нейчы лёс? Важней шчасце ўсяго чалавецтва! Няхай і ілюзорнае, змочанае людской крывёю. Самае страшнае, што і ў самім грамадстве з такой несправядлівасцю як быццам звывікліся. Ці не адсюль своеасаблівае стаўленне вясцоўцаў да Міколы: «мне гавораць, што мая смерць расстраляная і мне ўжо няма чаго баяцца». І ён, у сваю чаргу, кажа таксама як пра зразумелае: «Ды я і не боюся».

Апошняя кропка ў рамане як быццам не пастаўлена. Нарадзіўся ў Міколы з Дусяй, першай каханкай, сыноч Васілёк. Тым самым нейкі прасветак у лёсе настаў, паменела чорных хмар над галавой. Але ж — памятаецца аб прызнанні: «чырвоная зорка хлусіць»? Пачынаецца вызваленне беларускай зямлі ад нямецка-фашысцкіх захопнікаў. Каму радасць, а каму... Герой М. Сяднёва, як і сам ён у свой час, кіруецца ў новую для сябе дарогу, не ведаючы, якой яна будзе і куды ў рэшце рэшт прывядзе.

На гэтым спыняецца жыццё літаратурнага персанажа і пачынаецца жыццё самога М. Сяднёва. Гэта ўжо па-за творам. А што сам твор вернуць беларускаму чытачу, заслуга «Нёмана».

Знаёміць чытача з творчасцю прадстаўнікоў беларускага замежжа працягвае і «Польмія». У адзінаццатым нумары — падборка Н. Арсенневай «Сон аб родным краі» (публікацыя і невялічкі ўступ Б. Сачанкі). Пра ваенную часіну ў жыцці паэтэсы, праўда, сказана зусім эскізна: «З прыходам нямецка-фашысцкіх захопнікаў працавала ў «Менскай (Беларускай) газэце», была кіраўніком аддзела літаратуры так званана Беларускага культурнага згуртавання». Так, працавала, бо, кажучы словамі М. Сяднёва, і Н. Арсеннева пераканалася, што «чырвоная зорка хлусіць». Хай сам Бог будзе ёй суддзёй, як кажуць, ды толькі, мне здаецца, ёсць розніца паміж «нейтральнасцю» М. Сяднёва і супрацоўніцтвам з захопнікамі Н. Арсенневай. Відаць, усё ж слушна гаварыць пра гэта на старонках «ЛіМа» Валянцін Тарас. Так, трэба гаварыць праўду, кім была тая ж Н. Арсеннева ў вайну, і адначасова трэба друкаваць яе творы, якія факты і з'яўляюцца літаратурай. Інакш будзе доўжыцца несправядлівасць, якая гатова абярнуцца і фізічнымі пакутамі. Пра гэта таксама ўжо сказана. Напрыклад, сталінскім нявольнікам Б. Чычыбаіным, творы якога ў перакладзе У. Скарыніна змешчаны ў «Польміі»:

Твой сын, я ад болю не плакаў,
не вохаў,
я Разіну стругі з маленства
смаліў.
Расія русалак, бадзяг,
скамарохаў,
чаму ты як мачыха
дзецім сваім?

Тое ж можна сказаць і пра Беларусь. Яна таксама была мачыхай ну хоць бы таму самаму беларускаму замежжы! І добра, што ўсё тое — ў мінулым, што сёння ўжо немагчыма ўявіць сабе нашу літаратуру без галоўнага колішніх сталінскіх вязняў.

У «Польміі» — і яшчэ адна такая споведзь. Маю на ўвазе вершы старэйшыны беларускай паэзіі А. Звонака. Пра не забывае, пра выпактаванае, пра збалелае. Пра тое, як доўга прабывала праўда дарогу да святла: «Было, было... Раньце тытулаваны, што трыццаць год радка не падарыў, тым, хто прыйшоў ад сопак Магадана ў дні хрушчоўскай веснавай пары, не надта шчыра й горача прывеціў, лічыў, што кожны ў нечым вінават, што дысідэнты — сукіныя дзеці, што ім пара даць высвятка пад зад...»

Паэзія толькі тады нешта значыць, калі пастаянна абнаўляецца. Тычыцца гэта, зразумела, і самога мастакоўскага працэсу ў цэлым, але — не ў меншай ступені — развіцця асобных творчых індывідуальнасцяў. Даўно з'яўляюся прыхільнікам таленту Р. Барадуліна, ды вось прачытаў яго чарговую нізку («Беларусь») — быццам навава адкрыў для сябе паэта. Асабліва пасля прачытання верша «Вітаю!». Ці не кожны аматар паэзіі ведае, як непаўторна расказваў Р. Барадулін у сваіх вершах пра самага дарагога чалавека — Маці, а тут, здаецца, вымалёўваецца новая старонка ў яго творчасці. Таксама аўтар ідзе ад асабістага, свайго пацудоўвага і разам з тым... Ды хай лепей скажуць радкі верша:

А цяпер мне і падумаць дзіна,
што цябе калісьці не было, —
Добры дзень,
Учынка Дамініка —
Воч маіх апошнне святло,
Радуюся ўсмішчы, плачу,

Тытулу шануюнейшаму — дзед,
І маюся: ўчынку Дамініка
І пасля мяне не ўкрыўдзі, свет!

У многім мы прыбядняем, калі канстатуем: і таго няма ў беларускай літаратуры, і гэтага; і тое робіцца не так і гэта не заўсёды дацягвае да адпаведнага ўзроўню. Шмат наракаем і на прозу. А прачытаеш «празаічныя старонкі» лістападаўскіх нумароў і пачынаеш: «А ўсё ж, браткі, грэх на душу бераце, калі быццам сварліва сваякруха, спрабуеце знаходзіць у нявясці недыхопні!» Што ні аўтар, дык свой почырк. М. Лужанін, разумеючы, «як рызыкаўна брацца пісаць пра сабаку пасля выдатных жыццярысаў яго слаўных папярэднікаў, як Белы Клык і Белы Бім», парадаваў цікавай аповесцю «Добры хлопец Дзік». У тым жа «Польміі» — два апавяданні В. Гардзея — «Рыжыя Груды» і «Кавэрда». Пластычна выпісаны характары, псіхалагічна аб-

гурнтаваныя сітуацыі. А. Казлоў («Малодосць»), у адрозненне ад В. Гардзея-традыцыяналіста, смела абжывае новыя жыццёвыя пласты, у творах яго суседнічае рэалістычнае і фантастычнае. Пры гэтым аўтар не страчвае, як кажуць, пачуцця меры, не кідаецца ў фармальныя пошукі. І гэта радуе.

Гаворка пра раманы-даследаванні Я. Міклашэўскага «Каханне і смерць», або Лёс Максіма Багдановіча, думаецца, наперадзе. Пакуль што «Малодосць» прапануе фрагменты з твора, якія адлюстроўваюць яраслаўскі перыяд жыцця і творчасці Максіма-Кніжніка. Але і з апублікаваных раздзелаў (працяг будзе) відавочна, што Я. Міклашэўскі падышоў да тэмы не з наскоку, шмат папрацаваў, абгугліў матэрыял, па-свойму асэнсаваў асобныя факты, даў ім новую інтэрпрэтацыю, старонкі навіліччанага характару стасуюцца з раздзеламі даследчыцкага кірунку. Увогуле, раманы-даследаванні Я. Міклашэўскага, па-мойму, падштурхне яшчэ саго-таго ўзяцця за гэтую тэму. У іншых літаратурах пра вядомых пісьменнікаў створана звычайна нямала кніг. Мы ж тут вельмі і вельмі адстаём.

Юбілей М. Багдановіча паклаў адбітак на лістападаўскія нумары «Польмія», «Беларускай мовы і літаратуры ў шкбле». У першым — артыкул У. Конана «Роздум пра вечнае ў паэзіі Максіма Багдановіча». З публікацыяй «Беларускай мовы...» вылучаецца эса А. Клышкі «Твор на штодзень і назавсёды», у якім аўтар аналізуе славу багдановічаўскага «Пагоню». Шмат пазнаваўчага матэрыялу ў нарысе Т. Кароткай «З роду Страцімавічых» (пра нашчадкаў М. Багдановіча), у артыкуле У. Содала «З жыццяпісу Максіма Багдановіча».

Што яшчэ? Раю яшчэ раз вярнуцца да «Польмія». Публікацыя раздзелаў з кнігі С. Пільштыновай (Русецкай) «Авантуры майго жыцця» (пераклад з польскай мовы і ўступнае слова «Жыццяпіс лекаркі і падарожніцы» — М. Хаустовіча) — не столькі адкрыццё легендарнага імя з нацыянальнай гісторыі (у 1989 годзе выйшла кніга В. Грыцкевіча «Адсясея наваградскай лекаркі»), колькі магчыма адчуць, далучыўшыся да першакрыніцы, няхай і ў перакладзе, якая багатая літаратура была ў нас раней, прынамсі, у васемнаццатым стагоддзі.

Чытач, магчыма, заўважыў, што я ні слова не сказаў пра публіцыстыку. Скажаць, можа, і трэба было б. Вартыя ўвагі матэрыялы ёсць. Гаворыцца ў іх пра многае. Згадваюцца праблемы фермерства і арандатарства, гучыць трывога за экалагічнае становішча ў рэспубліцы, за пражыванне на тэрыторыі, забруджанай чарнобыльскай радыяцыяй, і г. д. Публікацыі патрэбныя, але — без адкрыцця, пра ўсё гэта пісалася і гаварылася шмат разоў. Трэба, мусіць, парупіцца аб тым, каб публіцыстыка ў перыёды была перш-наперш — літаратурай. Не забудзем жа, што чырвоная зорка хлусіла толькі таму, што падобная мана вельмі многім з нас падабалася.

А. М.

ЛЯ КНІЖНАЙ ПАЛІЦЫ

СЯБРОЎСКІ ПОЦІСК

Кніга перакладаў Уладзіміра Паўлава «Поціск рукі» выйшла ў выдавецтве «Мастацкая літаратура» (серыя «Кніга перакладчыка» выдаецца тут з 1984 года). У зборніку змешчаны вершы амаль пяцідзесяці аўтараў, прадстаўнікоў рускай, украінскай, грузінскай, літоўскай, латыскай, таджык-скай, туркменскай, эстонскай, абхазскай, асецінскай, чувашскай, яўрайскай, балгарскай, польскай, сербскай літаратуры.

З'явіліся і першыя водгукі на кнігу. Прышлі яны з Лі-

тоўскай Рэспублікі. Э. Межлайціс, напрыклад, піша перакладчыку: «Вялікі дзякуй Вам за братні «Поціск рукі» — я вельмі рады, што вузы дружбы між бліжэйшымі суседзямі не перапыняюцца». Амаль тое ж і ў лісце Ю. Марцінкі-вічуса: «Вялікі Вам дзякуй за кнігу «Поціск рукі», у якой я знайшоў пераклады і маіх вершаў. Радуюся і ганаруся. Вялікіх поспехаў Вам і ўсёй беларускай Музе!»

С. ВІРЗОЎСКІ.

Пасля перавароту

Зноў трымфуюць дэмакраты—
Путчысты трапілі за краты.

Злачындаў выкінуў з сядла
Час — інаходзец наравісты.
Эпоха новая прыйшла.
Раўць партбілеты камуністы.

Таму, што зроблена,—ханя!
У сацыялізм распята вера.
Такая вабяная—яна,
Як аказалася,—хімера.

Каб кожны з нас быў дабрадзеяй,
Яна, наўная, хацела,
Свая кашуля для людзей,
Што ні кажи, бліжэй да цела.

Такі спрадвеку белы свет.
Гуманістычныя ідэі
У камуфляж уласных мэт
Ператварылі ліхадзеі.

Перафарбоўку ў дэмакраты
Сягоння робяць партакраты.

Свабода шырыцца, расце.
Пасля жажлівых нерватрусаў
Прысела радасць на куце
І ў доме сціплых беларусаў.

Нарэшце стане Беларусь
Краінай вольнай, незалежнай.
Але мне боязна чамусь
Скакаць ад радасці бязмежнай.

Што дзень наступны прынясе!
Ці маю я на радасць права,
Калі падонкі рады ўсе—
І больш за ўсіх, відаць, Варава!¹

Калі і сёння трэці Рым.
Які ўзнялі нашчадкі Руса,
Нагадваў Іерусалім,
Што кніў з распятага Ісуса;

Калі паводзцы дэмакраты
Сябе, як понціі пілаты...

Сустрэла непрыветліва нас Нерынга

Сустрэла непрыветліва нас Нерынга.
Я зразумеў, што ў час крывавага смуту
Не прыплывуць ніколі брыгі Берынга
У сны мае ўстрыжвання тут.

Адна, напэўна, поўня і старалася
Мне памагчы адчай перамагчы,
Калі кастром вялізным разгаралася
Па-над залівам Куршскім уначы.

¹ Варава — разбойнік, які быў памілаваны ў дзень распяцця Ісуса Хрыста.

Вёў залацісты шлях туды, дзе Нямунас
Дапісае апошні свой радок.
І мроілася мне, як недзе там, у нас,
Бруіцца сціпла Нёмана выток.

Хмурынка ў небе з поўняй сустракалася—
І згадаў я літоўцаў, што плылі
На лодках ад Пясочнага да Каўнаса,
Ваду з крыніц прынёманскіх пілі.

Сялянікі беларускія падносілі
Да лодак бульбу, яблыкі і квас.
Змяніць не здолеў іхнія адносіны
Да брацкага народа смутны час.

З цяжкімі ад бяссонніцы павекамі
У хвалі я кідаўся раніцой.
Агульным лёсам звязана і рэкамі
Русь Белая з бурштыннаю Літвой.

З тэўтонскім ордэнам, з ардою дзікаю
Змагаліся і пралівалі кроў
За бацькаўшчыну, за Літву Вялікую
Харугвы беларускіх ваяроў.

Над Вострай Брамай, над Пагоняй

Узляцела з-пад Францішкава крыла
І крыўская гаворка, што дзяржаўнаю
У Вялікім княстве некалі была.

ВОСЬ УЖО тры месяцы і васьмьнаццаць дзён Жан Дзюпон усё шукаў і шукаў нагоду, каб парваць са сваёй па-любуйніцай. Як паветра патрэбна была нейкая важкая прычына, нейкая сур'ёзная падстава, бо ў звычайнай для такіх выпадкаў словы, накішталі: «Я больш не кахаю цябе» апантаная жанчына верыць з вялікай неахвотай.

Сёмага снежня а дзевятай гадзіне вечара Жан зайшоў у знаёмы пакой. Трэба было рыхтаваць глебу для разрыву. Як і большасць мужчын Жан Дзюпон не змог прыдумаць нічога лепшага, як строіць з сябе чалавека стомленага, прыгнечанага, страшэнна заклапочанага. На языку ўжо круціліся даўно завучаныя фразы: «Ведаеш, я цяпер так заняты... Не звяртай увагі... Ну, што ты... Гэта пройдзе... Табе проста цяжка мяне зразумець... У мяне столькі работы... Раскажы лепш пра сябе, дарагая...»

Між тым, «дарагая» паводзіла сябе неяк дзіўна ў гэты вечар. Расчыранелы твар, вочы вільготныя, уся ўсхваляваная... На Жанаў пацалунак ніяк не адрагавала. Не запрасіла сесці. Не абняла яго, не паўтарыла сто разоў чутас: «Любы, ты пахнеш вуліцай». Не шагнула на вушка: «О, ведаю, мілы мой, донжуан, што табе карціць...» Не, не і не! Дзюпа за Пака пазірала яму прама ў вочы з такім выглядам, нібы ў яе дамскай сумачцы быў схаваны флакончык з сернай кіслотай. Нарэшце пачуўся яе замагільны голас:

— Жан, я больш не кахаю цябе. Нам не трэба сустракацца...

— Што? — ледзь выціснуў з сябе Жан.

Ён аж задыхнуўся ад радасці і нечаканасці.

— Мілы мой! Дарагі! — усхліпнула Дзюпа.— Я зрабіла табе балочка? Але павер, так трэба. Я пакахала іншага. Гэта зубны ўрач. Ён з Аўстраліі. Я яму расказвала пра цябе, і, ведаеш, ён хоць і ніколі не бачыў цябе, але з павагай...

А потым быў разыграны звычайны для такіх выпадкаў спектакль. Супакоены, шчаслівы Жан Дзюпон бездакорна адыграў ролю мужчыны, жыццё для якога страціла ўсялякі сэнс. На твары — глыбокі адчай і поўная безнадзейнасць. Нібы ў перадсмяротнай сударзе рукі ўчапіліся за крэсла. Дыханне збілася...

— Ну што ж... Вось ты як... — толькі і змог прамармытаць Жан.

Неспакойна на душы было і ў Дзюпы. Уся ў слязах, яна ўсё расказвала і расказвала:

— Ведаеш, я спачатку супраціўлялася як толькі магла. Але гэта аказалася мацней за мяне, мацней за нас з табою...

— Ён твой палюбуйнік?

— Ну... калі ты так хочаш...

— Бывай, Дзюпа!

— Але ж мы застанёмся сябрамі?

— Пра якую яшчэ дружбу ты плячэш?

— Пачакай, хочаш не хочаш, але бачыцца з табою нам усё роўна дзевяццаць у бюро.

— Дык такіх бюро ведаеш колькі ў горадзе? Памяню я сабе работу.

— Ты мяне ненавідзіш?

— Не, я проста стараюся забыцца пра тваё існаванне.

— Ты пакутуеш?

І тут Жану Дзюпону ўспомніўся нейкі стары фільм, дзе адзін барадаты ўнуры-

сты акцёр на аналагічнае пытанне мудра і проста адказаў адным словам: «Страшэнна».

І Жан сказаў:

— Страшэнна!

З выглядам ушчэнт разбітага чалавека Жан устаў і накіраваўся да выхаду...

Уздых палёгкай выраўсаў з ягоных грудзей толькі тады, калі «дзверы» за ім зачыніліся. Малады чалавек пацёр ад задавальнення рукі і куляй вылецеў з

здарэння ў шпіталь зайшоў Жэрэм Кліш — верны Жанаў сябра. Ён прысеў ля ложка хворага і спагадліва пачаў:

— Эх, дарэгі ты мой бедлага... Як жа гэта цябе...

І, сапраўды, шкада было глядзець на гэтае цела, закаванае ў гіпс. На падушцы замест галавы ляжаў забінтаваны шар, на якім віднеўся невялікі квадратны выраз, дзе Жэрэм з цяжкасцю пазнаваў сябравыя вочы, нос, губы... Па

ёю! А Дзюпа толькі аблегчыла мне ўсё... Яна...

— Пачакай, Жан! Ты мне ніколі не гаварыў пра свой намер.

— Толькі таму, што я чалавек сціплы і выхаваны!

— Ну, ведаеш...

— Паслухай, Жэрэм, павер мне: сёмага снежня, калі я вяртаўся ад Дзюпы, я быў самы шчаслівы чалавек на зямлі, я быў...

Анры ТРУАЯ

Пра каханне і вераломства

Анры Труая (Леў Тарасаў, нар. у 1911 г. у Маскве) больш му ж пярэ належаць і цікавыя дасціпныя навелы, дзе заўсёды знаходзіцца месца добраму жарту, гумару, едкаму сарказму, вясёламу анекдоту і суровай рэалісці...

пад'езда. Свежы, бадзёры подых ветру сустраў яго на вуліцы. Жан спыніўся, каб трохі аддыхацца.

— Вольны, вольны, вольны! — тахкала сэрца...

А вакол бурліла жыццё. З лёгкім шумам праносіліся машыны, шпарка крочылі вясёлыя прахожыя, ярка зіхацелі вітрыны магазінаў, і нават дождж быў нейкі ўрачысты і святочны. Жану здалося, што ўвесь свет хоча далучыцца да ягонай радасці.

І хіба ў такім настроі можна было вяртацца дамоў на метро? Не, толькі таксі. Таксі і кіно. А пасля сеанса — кувалда добрага піва, а можа, і «сябровачку на вечарок», як казаў Жанаў калега Кліш...

На бульвары Манмартра стаяла чарада таксовак. Туды і рвануўся Жан Дзюпон. Не паспеў ён дабегчы да сярэдзіны вуліцы, як яго ашаламіў пранізлівы рык аўтамабільнай сірэны; проста на яго шыбавала машына. Жан хацеў адскочыць назад і грывнуўся аб асфальт... Замерлі ў начным змроку дзве фары. Да іх цяпер ужо смертаноснага святла далучаўся крывава колер светлавой рэкламы...

— О-ой! — пачулася ў цемры.

Жан цераз сілу расплюшчыў вочы: проста перад яго носам стаялі чыёсьці брудныя чаравікі, а зверху, нібы ў дно калодзежа, у яго ўпіваліся незнаёмыя зрэчкі... Яму стала страшна... Неверагодны боль скалануў усё цела, і Жан страціў прытомнасць...

Папацелі хірургі над яго пераломамі...

— А цяпер — два месяцы поўнага спакою... у гіпсе, — такі канчатковы прыгавор вынес доктар. І дадаў:

— Танна яшчэ адкупіўся...

Праз два дні пасля гэтага няшчаснага

зразумелых прычынах Жана паклалі ў асобны пакой.

— Вось так, брат... Папаў я ў пераплет... — данеслася з падушкі.

— Паслухай, Жан! Няўжо табе рабіць не было чаго?.. Каб з-за жанчыны пайсці на тое?!

— Якой жанчыны?

— Ды не прытварайся ты!

— Пра якую жанчыну ты вярзеш?

— Ну як «пра якую»? Пра Дзюпу Пака!

— Не зразумеў...

— А што, хіба ты не з-за яе?..

І тут Жан так застагнаў, нібы на яго зноў наехаў аўтамабіль.

— У цябе што, не ўсе дома? Ці зусім здурэў?

— Супакойся, Жан! Дзюпа сама мне ўсё расказала. У цябе ж былі з ёю шурпы-мурпы?

— Ну, былі...

— А ў той вечар ты хадзіў да яе?

— Ну, хадзіў...

— Хіба тады яна не адкрыла табе сакрэт, пра які, дарэчы, ведала ўсё бюро? Ну, пра тое, што яна пакахала другога?

— Ну, дапусцім...

— Больш пытанняў у мяне няма.

Жэрэм глядзеў на свайго сябра з той трыумфальнай усмешкай, з якой спартсмен прымае апладысменты, бразнуўшы аб памост узятую штангу.

— Пачакай, а далей... — не мог уцяміць Жан.

— А далей усё проста: Дзюпа пасылае цябе на ўсе чатыры, ты выходзіш на вуліцу і кідаешся пад колы першага сустрачнага аўтамабіля...

— Ах ты ідыёт! — захрыпеў Жан, — ты што, забыўся, што я сам амаль чатыры месяцы толькі і думаю, як парваць з

— І таму ты вырашыў кінуцца пад машыну?

— Ды нікуды я не кідаўся, — зароў Жан. — Паслізнуўся, страціў раўнавагу — вась і ўсё!

Жэрэм хітра ўсміхнуўся, даючы зразумець, што такога чалавека, як ён, не так проста абвесці вакол пальца.

— Цудоўна! Геніяльна! — сказаў ён. — Толькі вось сведкі на гэты конт маюць іншую думку. «Гэта быў свядомы ўчынак чалавека, які страціў усцялякую надзею і ўпаў у адчай», — вась што ў адзін голас паўтараюць сведкі.

Жан ужо не мог больш трываць.

— Якія сведкі?! Што ты мелеш? А Дзюпа? У яе вы спыталі? Яна што, не магла растлумачыць?

— Вось яна нам і растлумачыла, што чалавек ты звышадчуваальны, далікатны, і што яна дарэмна не патурбавалася, каб прыняць пэўныя меры перасцярогі.

Тая рэштка Жанавага твару, што віднелася з-пад бінтоў, пакрылася потам. Ён задыхаўся. У вачах з'явілася штосьці дэманічнае.

— Вось што я табе скажу: я ніколі не кахаў і не кахаю Дзюпу! Я ненавіджу яе! Няхай мне яе на талерацы прынясуць, і я скажу: «Не». Яна распаўнелалі Ніякага выгляду не мае! Зубы дрэнныя! Ходзіць, як качка! Апраццаца не ўмеє! Пазногці і то дагледзець не можа!

— Ну-ну... Гавары, гавары, — перапыніў яго Жэрэм са сваёй хітрай усмешкай.

Спяжаны, зняможаны Жан адкінуўся на падушку.

— Ведаеш, — працягваў Жэрэм, — не трэба тут паказаць тваю гордасць. Што тут такога абразлівага, калі чалавек кахае жанчыну, ды кахае так, што гатоў Богу душу аддаць, калі дзевяццаць, што яго не кахаюць.

За нечы кошт уежнасці і ўлежнасці
Спрадвек не дамагаўся беларус.
Ён прагне, як літовец, незалежнасці,
Бо зведзеў здэк, знявагу і прыму.

Мелодыі літоўскія нагадвалі
Мне мелас мілагучны землякоў,
А жыхары мясцовыя паглядвалі
На нас, як быццам на рабаўнікоў.

Нідзе падоўгу з намі не вадзіліся,
Не падпускалі да паліці і кас.
І толькі словы мастака Каждайліса
Змаглі, нарэшце, супакоіць нас.

— Мы з беларусамі—
браты стрыечныя,—

Пераканана гаварыў мастак, —
І нашы з вамі сувязі спрадвечныя
Не разарваць, не рассячы ніяк.

У будучыню веру я шчасліваю—
Сальюцца галасы ў суладны хор.
З анёлам на руках раку бурліваю
Пярэйдзе шматпакутны Хрыстафор.¹
1990 г.

¹ Святы Хрыстафор, які в анёлам на
руках пераходзіць раку,—герб г. Вільню-
са.

Жан заплюшчыў вочы і нібы збіраў
усе свае сілы для апошняга слова.

— Жэрэм! — ледзь прабіўся яго цікі
голос.— Я не хачу цябе бачыць. Ідзі
адсюль. Ідзі і ніколі больш не прыходзь.
А Жэрэм быццам і не чуў гэтых слоў.
Ён асцярожна напераўляў коўдру і супа-
койваў хворага:

— Ай-яй-яй, варушыцца, круціцца,
пастудзіцца яшчэ. Вось дзе дзівак!

— Не называй мяне так! Я забараняю
табе!

— Дарэчы, ты ведаеш, што вечарам
да цябе зойдзе наш шэф Маландрэні?

— Пляваць мне на яго! — чуеш? — на
ўсіх мне напляваць!

І хачеў прыўзняцца на адзін локаць,
але рэзкі боль прымусіў яго зноў упа-
сці на падушку. І нібы праз туман ба-
чыў ён, як Жэрэм устаў, апрануў паліто
і ўзяў свой капялюш...

У той самы вечар у шпіталі з'явіўся
месць Маландрэні — невысокі тоўсценны
чалавек з чорнымі бліскучымі вачы-
ма.

— Вітаю вас, дарагі,— бадзёра пачаў
шэф,— віншую! Віншую вам з тым, што
вы, нарэшце, парушылі будзённае, ці-
халпыннае жыццё нашага бюро!

— Месьё Маландрэні, мне прыемна
гэта чуць ад вас, але што я такое зра-
біў, каб... адказаў, запінаючыся, Жан.

— Вось гэта прыгода дык прыгода!
Вы ведаеце, Жан, я ў захапленні ад
вас.

— Месьё Маландрэні, што вы, што
вы, я...

— Паслухайце, Жан, як жа гэта цу-
доўна, як жа гэта прыгожа — так ка-
хаць! Кахаць да самазабыцця, калі на-
ват уласнае жыццё прыносіцца на алтар
гэтаму высокаму пачуццю!

— Месьё Маландрэні, але ж я нікога
не кахаю, і паверце, вельмі даражу сва-
ім жыццём.

— Мілы мой,— не супакойваўся Ма-
ландрэні,— мне сорак сем год. Але і я
калісьці быў малады. І я скажу вам
шчыра: «Я разумею вас. На вашым ме-
сцы я зрабіў бы тое ж самае. Ведаеце,
толькі спраўдныя мужчыны і могуць
запаліць касцёр высокіх пачуццяў!»

Пасля ранішніх дэбатаў з Жэрэмам
цяжка было Жану падтрымліваць гавор-
ку. І ўсё ж ён паспрабаваў не пагадзіць-
ца з шэфам:

— Гэта самы звычайны няшчасны вы-
падак. Ніякім самазабойствам тут і не
пахне...

Месьё Маландрэні па-бацькоўску ўсміх-
нуўся.

— Вы цудоўны чалавек, Жан. І ваша
сціпласць робіць вам толькі гонар. Я
вельмі цаню вас і, ведаеце, я сёння пра-
сіў месьё Мурга падумаць пра больш
высокую пасаду для вас.

— Дзякую, месьё Маландрэні, павер-
це, я...

— Нічога, нічога, дарагі. Давайце ва-
шу руку і хутэй папраўляйцеся! Вы —
чалавек майёй натуры. Мне прыемна
мець справу з тым, хто разумее мяне з
паўслова.

І месьё Маландрэні паціснуў тое, што
было два дні назад Жанавай рукой, а
цяпер стала гіпсавай трубаю.

●
Хоць заняты і часу не мае,
Хоць «жыццё пераела плеш»,
Не пагрэбуе—затрымае,
Запытаецца: — Як жывеш!

Пастаіць, хоць няма разліку
У яго размаўляць з табой,
Пацікавіцца для прыліку:
— Ці працуеш! Ці рвешся ў бой!
І без ценю спагады ў грывасе,
Быццам ён асвятчае храм,
Развітаецца:—Ну трымайся! —
Хоць бы мог падтрымаць і сам.

Пойдзе важна... І дзвядзецца
Усміхнуцца спагадна ўслед...
Як жахліва, што спадзеецца
На такіх утрымацца свет.

Макрамэ

Дождж, не ведаючы меры,
Пяты дзень ідзе.

●
Цяжкі одум апанаваў маладога чала-
века, калі ён застаўся адзін. Спачатку
яго раздражняла тое, што і Жэрэм і
Маландрэні далі такое рамантычнае тлу-
мачэнне ягонай бядзе. Ну, а Дзніза, тая,
вядома, заганаарылася: як-нікак з-за яе
чалавек кінуўся пад машыну. Ой Яна
вялікая артыстка і ахвотна возьме на
сябе ролю вераломнай жанчыны-фата-
лісткі, што ўпіваецца каханнем і прыму-
шае трапятца кожнага мужчыну! На-
пэўна ж яна цяпер выхваляецца, назы-
вае мяне «мой бедныкі», носіць свае
штучныя самацветы ў даўнейшай аправе
і не шкадуе памады, тушы, фарбы! Якое
глупства! Я ж ніколі не кахаў яе! Па-
рваць з ёю вырашыў яшчэ тады, калі ёй
і не снілася пра гэта! А цяпер вось стаў
прагнаным пакрыўджаным рыцарам! І
ўсе нябось лічаць, што я — ахвяра, я —
выціснуты лімон, я — цацка, якую ка-
прызнае дзіця шпурнула пад канану!

І тым не менш, пасля размовы з Ма-
ландрэнам штосьці пахіснулася ў пазі-
цыі Жана. Як бы там ні было, а агуль-
ныя сімпатыі — на ягоным баку. Салід-
ныя, паважаныя людзі ганяць паводзіны
Дзнізы і хваляць мяне... Сама думка,
што можна памерці з-за каханай, пада-
балася ўсім жанчынам і нават некато-
рым мужчынам. Аднак жа ён не хачеў
памерці з-за жанчыны, а значыць і яго-
ная рэпутацыя — фальшывая! І не далё-
ка ён адшоўся ад Дзнізы, раз таксама
ўводзіў у зман людзей!.. Дык навошта
яму тады гэтыя сімпатыі!.. Ах! Ну ча-
му ж мне нішто не верыць?..

Дрэнна спалася ў тую ноч Жану. Яму
ўсё снілася нейкая велізарная чорная
малпа, якая паўтарала Жанавай словы,
жэсты і, нарэшце, заняла яго месца ў
бюро.

Назаўтра апоўдні да яго завітала ма-
лада прыгожанькая балбатлівая сакра-
тарка з іх бюро.

— Гэта так прыгожа, што вы пайшлі
на такое! — прашчабятала яна, чырванее-
ючы.— Скажыце, вы вельмі кахалі яе?
Жану стала не па сабе. Ён хачеў яшчэ
раз усё растлумачыць, расставіць усё
на месца, разжаваць, але сіл і мужнасці
яму ўжо бракавала, і ён адварнуў га-
лаву ўбок.

— Ах! Каб жа гэта ўсе мужчыны бы-
лі такія, як вы! Скажыце, вы шмат паку-
тавалі?

Жан акінуў яе позіркам. Яна з трыво-
гай чакала адказу. Яна баялася расча-
равацца. І Жан пашкадаваў яе:

— Гэта было вельмі страшна.

— Ну, а... пад машыну... Вы адразу
рашыліся?..

— Так... не... ну, ведаеце, у такі момант
не думаеш...

І ён змоўк. Агідна стала на душы ад
уласнай хлусні і гэтай незаслужанай
увагі.

— Дзякуй вам! Калі глядзіш на такіх
мужчын, як вы, зноў пачынаеш верыць,
што ёсць—такі каханне на свеце!

— Не будзем больш пра гэта,— сціп-
ла сказаў Жан. І ашчасліўленая сакра-
тарка выйшла з пакоя...

Калегі на рабоце не пакідалі ў самоце
Жана. Штодня абавязкова хтосьці захо-
дзіў і кожны перш-наперш спытаўся за-
сведчыць сваю павагу да рыцарскага

Бегаюць, як вадамеры,
Кроплі па вадзе.

Зноў над марамі і снамі
Шэры змрок нябёс.
Дух, нібыта пыл, дажджамі
Прыбівае лёс.

Ну, і што! Хай прыбівае,
Б'е з усіх канцоў.
У жыцці і горш бывае,
Як казаў Рубцоў.

Нада мной навіслі хмары—
Толькі і ўсяго...
Прылятайце, сны і мары,
Да кастра майго.

Хто сказаў, што недарэчы
Льюць дажджы і льюць!
Пяты дзень яны з макрэчы
Макрамэ снуюць.

З крылом перабітым нядаўна
Упаў я з захмар'я на мох.

ўчынку хворага. Па пошце прыйшлі
дзве ананімныя запіскі, якія парадавалі
і сагрэлі Жанава сэрца:

«Як бы мне хацелася, каб мяне пака-
халі так, як кахаеш ты». Подпіс: «Незна-
ёмая бландэінка».

А ў другой запісцы быў вершык:
Ты, хто памерці гатоў за каханне,
Пажыві для мяне, не ўмірай!
Ты сустрэнеш мяне на спатканні
І жыццё ператворыцца ў рай!

І подпіс: «Адна з тваіх калег, якая
любіць высокія чыстыя пачуцці».

●
Усе гэтыя размовы з саслужыўцамі,
гэтыя бясконцыя дыфірамбы, гэтыя пя-
шчотныя словы павагі і захаплення ра-
білі сваю справу, і Жан пачынаў памал-
лу сумнявацца ў самім сабе. А хіба ён
на самай справе яму так ужо хацелася
парваць з Дзнізай? І ці прынесла яму
душэўную палёжку яго свабоды? Няўжо
ён быў такі шчаслівы, калі выбягаў з
пад'езда? Вядома, у той вечар можа і
не было ўжо колішняй узнёсласці ў іх
адносінах з Дзнізай. Але пшчоту да
гэтай жанчыны сэрца, безумоўна, заха-
вала. Падточваў душу чарвячок ціхай,
затоенай рэўнасці: як-нікак перавага бы-
ла аддадзена нейкаму збумоўна ўрачу...

І чорт нанёс гэтую машыну! Быў жа,
відаць, у мяне час, каб уратавацца!
Але ж не, палез... Жыццё надакучыла, ці
што?!

І зноў зайшоў Жэрэм:

— Ну, як маешся Рамза?

— Ды, ведаеш, не зусім... Да папраўкі
яшчэ далёка...

І Жан пачаў распытвацца пра Дзнізу:
Як яна? Ці хваляецца? Ці адчувае сваю
віну? Як выглядае? Ці збіраецца прыйсці
ў шпіталь?..

У адказ Жэрэм закашляўся, заёрзаў і...
мусіў прызнаць, што Дзніза нават не па-
цікавілася яго здароўем.

— Што ж... Гордая яна...— тлумачыў
сам сабе Жан паводзіны былой сяброў-
кі.— Гордая, таму і не хоча выносіць на
паказ свае пачуцці... У гэтым мы з ёй
аднолькавыя...

Як толькі Жэрэм пайшоў, Жан паклі-
каў санітарку і папрасіў яе з'ездзіць да
яго дадому і прывезці невялікую скры-
начку, дзе захоўваліся пісьмы і фата-
графіі Дзнізы. Ён перачытваў гэтыя доў-
гія любоўныя пасланні, дзе амаль кожна-
я фраза выклікала ў памяці пікантныя
ўспаміны. Слязіліся вочы і млела сэрца,
калі ўглядваўся ён у фатаграфіі той,
хто ледзьве не стала прычынай ягонай
пагібелі.

Але чаму ж яна не прыходзіць? Яна ж
ва ўсім вінаватая! Яна гэта ведае лепш,
чым хто! А можа, яна сама сабе не да-
вярае і баіцца сустрэчы з ім, каб не
пачаць усё спачатку?!

І зноў Жан паклікаў санітарку і пра-
дыктаваў ёй вось гэтае пісьмо:

«Дзніза, дарагая! Я дараваў табе. Ча-
каю цябе! Прыходзь! — Жан».

Пацягнуліся бясконцыя дні пакутліва-
га чакання. Пры кожным слове, пры
кожным гуку ў калідоры Жан уздрыгваў,
заміраў і прагным позіркам упіваўся ў

Падняцца і выйсці з наждаўна,
На жаль, не адразу я змог.

Я доўга ляжаў непрытомны —
І неба блакітнае здэс
З душы трапяткой бессаромны,
Бязлітасны лёс-марадзёр.

Ачомаўся—сэрца заняла.
Наўкол парахнела лісцё.
Няўжо ты мяне прызямліла
І тах нечакана, жыццё!

Лясныя рачулки ўшчувалі
Мяне вельмі доўга:—Настрой
Сябе, як калісьці, на хвалі
Высокіх памкненняў і мрой!

І выраслі новыя крылы,
Зазялі камет палашы.
І зноў прыраслі небасхілы
Да абрававанай душы.

дзверы. Але тая, каго ён чакаў, усё не
ішла. Замест яе прыходзілі саслужыўцы.
Жан сустракаў іх так холадна, паводзіў
сябе з імі так жорстка, што ахвотнікаў
хадзіць у шпіталь рабілася ўсё менш і
менш.

Адзінай уцехай былі для яго толькі
фатаграфіі Дзнізы. З імі ён засынаў і
прачынаўся, з імі ён гаварыў, сумаваў
і плакаў. «Ну і кабета,— шапталіся па-
між сабою санітаркі,— да чаго давяла
чалавека... Зусім галаву страціў... Тым
не менш яны з радасцю згаджаліся на-
пісаць пад дыктоўку хворага чарговае
пісьмо Дзнізе. Аднак усе Жанавай лісты
засталіся без адказу.

●
Праз два месяцы Жана выпісалі са
шпіталю, а яшчэ праз тыдзень урач да-
зволіў яму рабіць невялікія прагулкі па
вуліцы. Перш-наперш малады чалавек
пакульгаў да Дзнізы. Калі нарэшце ён
дапёлся да пятага паверха і апынуўся
перад знаёмымі дзвярыма, сэрца яго за-
білася так, што давлялася спыніцца і пе-
радыхнуць. «Нічога, я такі дайду да яе,
нікуды яна не дзенецца, вось зараз
зайду і ўсё будзе добра. Не можа быць,
каб яна пра ўсё забылася...» — так супа-
койваў сам сябе Жан... І ён рашуча на-
ціснуў на званок... Хвіліна, другая...
Дзвярэй нішто не адчыняў... Яшчэ зва-
нок... Другі... Трэці... Цішыня. Тады Жан
пачаў стукаць у дзверы кулаком...

— Што вы там забыліся? — пачулася
з ніжняга паверха. Да яго спыталася
кансьержка.

— Ды мне трэба пабачыць мадму-
зель Дзнізу Пакэ, — адказаў Жан.

— Паслухайце, малады чалавек! Вось
ужо тры тыдні, як яна пераехала ад-
сюль.

— Як?! Тры тыдні?!

— Ну а што ёй тут рабіць?! Замуж
выйшла і паехала сабе да мужа!..

Штосьці абарвалася ў Жанавай душы.
Ашаломлены, няшчасны малады чалавек
ледзьве спусціўся па лесвіцы. Доўга
блукаў ён па начным Парыжы, і нейкае
новае, невядомае дагэтуль пачуццё па-
ступова авалодвала ўсёй яго істотай.
Жан памалу супакоіўся і абыякава па-
зіраў, як кудысьці спышаюцца людзі, як
сотнямі агеньчыкаў мільгаюць рэкла-
мы... «Жыццё ідзе сваім ходам,— неча-
кана падумалася Жану,— ды толькі мне
ўжо з ім не па дарозе...»

Ён дакльпаў да бульвара Манмартра.
Усхадзіўся моцны вецер, паліў густы
дождж. На мокрым блішчастым асфаль-
це адбалілася агні вітрын. Недалёка ста-
ялі свабодныя таксі...

Вось каля самага тратуара імчыць ма-
шына... Жан увабраў галаву ў плечы,
сціснуў кулакі, і, калі да машыны заста-
валася два ці тры метры, кінуўся пад
колы...

Ён яшчэ паспеў адчуць моцны ўдар, і,
здаўся яму, што проста над ім грывнуў
страшэнны пярун...

...Калі Жана дасталі з-пад машыны, ён
ужо не дыхаў...

Пераклаў з французскай
Леанід КАЗЫРА.

ПАЧЫНАЛАСЯ ўсё на зыходзе лістапада. Былі бяснежымі вуліцы. І ні першы, ні другі, ні трэці дзень зімы не абяцалі яе надыход — ні снегам, ні марозам. Шэракарчыны паўзмрок насоўваліся на Віцебск у разгар дня, паглынаючы няяркую фестывальную рэкламу. Няветлае надвор'е, раннія прыцемкі — і ўжо хапае, каб пачувацца скептыкам. Дык жа не! Позірк міжволі фільтравалі вонкавыя ўражанні праз «ружовае шкельца». Душа настройвалася на сентыментальны лад...

Заслужаны артыст Расі А. МНДАЯНЦ.

Славуты бас — А. ВЯДЗЕРНИКАУ.

Д. І. САЛЯРЦІНСКІ раскавае...

Хай не здаецца, што ўсе адкрыцці былі зроблены без малаго год таму, калі ў Віцебску адбыўся другі, і ўжо міжнародны, фестываль камернай музыкі, прысвечаны памяці І. Салярцінскага і прымеркаваны да першых Шагалаўскіх дзён. Горад меў чым здзівіць і на гэты раз.

Абнавілася фестывальная рэклама. Някідкая, усё ж яна прыцягвала позірк. Бо і на транспаранце над вуліцай, і на друкаванай афішы з'явілася, нарэшце, графічная выява чалавека, чые асоба ды імя натхнілі ініцыятару гэтага непаўторнага, як сам Віцебск, музычнага свята. Строгі партрэт Івана Іванавіча Салярцінскага вянчаў сёлета і фестывальную сцэну, быццам сцвярджаючы грунтоўнасць падзеі і замацаванне яе ў культурных традыцыях горада.

Дарускаю: каб не беднасць наша, распрацавалі б віцебскія мастакі трапную каляровую сімваліку, вясела ды стыльна выглядалі б і афішы, і запрашальныя білеты. І праграмакі (пакуль абыходзіцца ўвогуле без іх)... Ды гісторыя не прымае разважанняў у духу «што б было б тады б калі б». Яна заўжды такая, як ёсць. А гісторыя, якую «піша» віцебскі фестываль, пакуль, дзякуй Богу, вартая павагі ды захаплення.

Вось — аснова асноў, арганізатарская культура. Гаспадары фестывалю «бясшумна, плаўна, непрыкметна» спраўлялі свой нялёгка чын, умелі быць прад-

на некалькі знаных імёнаў, і ўжо зразумела, якую багатую спадчыну мае Віцебшчына, так ці інакш звязаная з імі.

Ад сям'і Салярцінскіх атрыманы каштоўныя матэрыялы для будучага музея музычнай культуры Віцебска. А на фестываль намервалася прыехаць з паведамленнем пра Салярцінскага і яго асяроддзе пецяярбургская музыкантаў Людміла Вікенцьеўна Міхеева, жонка Дзмітрыя Іванавіча Салярцінскага. На жаль, перашкодзіла яе хвароба. Не ўдалося пакуль нам аднавіць і духоўнае аблічча бліжэйшых спадзвіжнікаў Салярцінскага ў Віцебску, а по-

ніцай, якую фарміравалі многія стагоддзі, розныя, поруч з беларускаю, культуры. Пад асфальтам вуліц, пад цяжарам навапечаных камяніц схаваны твае карані, выток і падмурак твай гісторыі. Зямля маўкліва зберагае прах былога. На партрэце горада — сляды ваенных змаганняў ды жывучага «мірнага» варварства. Але стаіць памяткай старасветчыны не толькі, напрыклад, чародка ацалелых цагляных будынкаў на вуліцы Падзвінскай. Выжыў і дыктоўны драўляны дом на вуліцы Даватара — не хата, гарадскі дом з мезанінам, балконам, з печкай-галандак! А па сусед-

творчасць старэйшага віцебскага разьбяра і жывапісца-аматара Ф. Максімава, які сярод іншага ўвасобіў у дрэве легенду пра нараджэнне Заходняй Дзвіны. Ціхім жыццём выставачнага экспаната існуе гэтая прыгожая, кшталту паганскіх выяў, алегорыя: «Дзвіна, Віцебск ды Лучоса». А ў некалькіх сотнях крокаў ад будынка АНМЦ, на людным месцы, назаліе вочы дэволі нягэлы фантан з металічнымі дзёўкамі. Аказваецца, «пра тое ж». З якой жа ласкі гэта дзіўнаватае стварэнне (аўтар — нехта Тарасян) ушчамілася ў цэнтр горада, быццам кінуўшы выклік і культуры, і са-

«ПАВІННА Ж І Ў ВІЦЕБСКУ БЫЦЬ НЕШТА Добрае...»

Фестывальныя абразкі

бачлівымі, ненадакучліва ўважлівымі. Ва ўсіх разе, журналісты адчулі гэта. І гаспадару фестывалю, запачаткаванага абласным аддзяленнем колішняга Музычнага таварыства БССР пры падтрымцы спонсараў, пабольшала. Арганізатары — упраўленне культуры Віцебскага аблвыканкома, Віцебскае музычнае таварыства, Саюз музычных дзеячаў Беларусі. Спонсары — малое камерцыйнае прадпрыемства «Патэнцыял» (куды ўваходзіць і ранейшы фундатар — кааператыву «Лідэр») ды віцебская трыкатажная фірма «Фларыдэль». Дзякуй ім усім за абарону духоўнасці, за падтрымку мастацтва.

Старшыня праўлення Віцебскага абласнога МТ У. Правілаў, як фактычны распарадчы дырэктар фестывалю, вылучаўся веданнем аператывнай інфармацыі, ёмістай памяццю, немітуслай дзелавітасцю, пунктуальнасцю. Уладзімір Пятровіч знайшоў час і для досыць працяглай гутаркі. І вось што, прынамсі, казаў:

— Ужо вядомы факт, што ідэя такога ўшанавання памяці Салярцінскага належыць лідэру ансамбля «Класік-Авангард» Уладзіміру Байдаву, ураджэнцу Віцебска. Арганізаваць першы фестываль было цяжка: мы не звярталіся да афіцыйных улад, усё трымалася на энтузіазме і на асабістых знаёмствах. «Класік-Авангард» правёў тады 3 канцэрты. Узровень выканання — высокі, самі праграмы для віцебскай публікі — адкрыццё: Трыо Д. Шастаковіча памяці Салярцінскага, «Уверцюра на яўрэйскія тэмы» С. Пракоф'ева, творы С. Губайдулінай, У. Дзешавова, А. Шнітке, А. Тактакішвілі... Другі фестываль, пра які «ЛіМ» пісаў падрабязна, разгарнуўся шырай: вакол «Класік-Авангарда» згуртаваліся іншыя музыканты, у праграмах з'явіліся іншыя кампазітарскія імёны; спонсары (а па сутнасці, самыя сапраўдныя мецэнаты, бо дапамагаюць мастацтву без аніякай для сябе выгады) павялічылі фінансаванне.

Сёлета прадоўжылася традыцыя: адкрыццё новых імёнаў, новых твораў. Энцыклапедычнасць асобы Салярцінскага бласлаўляе на самыя розныя формы работы, і адкрытая нядаўна ў гарадскім Доме работнікаў культуры музычная гасцёўня дала магчымасць наладзіць цыкл фестывальных сустрэч. А дзякуючы такім музычна-паэтычным сустрэчам, навукова-тэарэтычным ды філасофскім гутаркам наш фестываль набывае і шырокія асветніцкія функцыі, і перспектывы. З'яўляецца магчымасць асяяліць звязаную з імем Салярцінскага гісторыю Віцебска 20-х з інтэнсіўным і ўнікальным тагачасным мастацкім жыццём. Можна ладзіць чытанні і ў сувязі з дзейнасцю іншых канкрэтных асоб. Піяністка Юдзіна, мастакі Надзя Лежэ, Дабужынскі, Кандзінскі, Шагал, Рэпін, Пэн, гісторык Сапуноў — я назваў зусім адволь-

тым у Пецяярбурзе, — М. Бахціна, Л. Пумпянскага. Але людзей, гатовых падзяліцца сваімі ведамі, ужо знайшлі: у Маскве, у Новасібірску. (Дарэчы, у Новасібірску на магіле Салярцінскага рэгулярна праводзіцца рытуал, пасвячэння ў музыканты-тэарэтыкі, новасібірцы ладзяць і навуковыя канферэнцыі, звязаныя з імем Салярцінскага). Хацелася б, каб наш музычны фестываль развіваўся з удзелам навукоўцаў, мастакоў, літаратараў, тэатралаў, ператвараючыся, амаль паводле вучэння Бахціна, у карнавал мастацтваў. Тым больш, што Салярцінскі жыў быццам у карнавале шырокіх і грунтоўных ведаў у самых розных галінах.

Цяпер, як і мінулым разам, да нас прыязджаў на пару дзён Дзмітрый Іванавіч, сын Салярцінскага. Ён дырэктар Вялікай залы Пецяярбургскай філармоніі, мае стасункі з лепшымі выканаўцамі і гатовы дапамагчы нам у пошуку цікавых гасцей. (Па ягонай рэкамендацыі на гэты фестываль быў запрошаны яркі малады піяніст В. Пальмаў). У сувязі з тым, што Віцебскае музвучылішча будзе цяпер насіць імя ягонага бацькі, Д. І. Салярцінскі абяцае пас-

стве — колішняе купецкае жытло, мураванае, таксама з кафельнымі аздобамі ўнутры. Тут — выставачная зала, дзе да фестывалю быў прымеркаваны вернісаж сакавітых, натхнёных віцебскім краем, акварэляў І. Шкуратава.

Калі мы з калегамі аглядалі выстаўку, пажылая служыцелька залы паклікала за сабою: «А ў нас тут яшчэ і фларыстыка ёсць!» Аказалася, работы мастачкі-аматаркі Л. Салаўёвай: жыццярэадныя пано з рукатворных кветак, вытанчаныя карціны з лістоў ды пялёсткаў. Потым дзякавалі захопленай служыцельцы: «Колькі ў вас прыемнага, цікавага ў горадзе, якія віцябляне малайцы!» А тая, нека па-мудраму ўсімхнуўшыся, адказала: «Павінна ж і ў Віцебску быць нешта добрае...»

Нам шанцавала на добрае. Цёплыя фарбы густоўных габеленаў і пяшчотная акварэль ды вышыванне віцебскіх мастацка С. Статкоўскай і Н. Лісоўскай, а таксама філасофская поліфанічнасць жывапісу іхняга земляка А. Вярэніча «не выпускалі» з залы карціннай галерэі.

Неспадзяваным і радасным адкрыццём сталася экспазіцыя

мабытным мастакам, і гасцям Віцебска?..

Такі вась «вулічны эпізод» у мастацкіх уражаннях. Ды толькі экспазіцыі ў залах мяняюцца, і ўражанні разам з імі. А «вулічны эпізод», на жаль, застаецца...

III

Не толькі магчымасць выбіраць, але і неабходнасць гэта рабіць, — адзнака сапраўднага фестывалю. А інакш — як падзяліць сябе паміж канцэртамі, выстаўкамі, сустрэчамі ў гасцёўні, дзелавымі размовамі?

Так, фестываль прапаноўваў выбар. Канцэрты Маскоўскага камернага аркестра пад кіраўніцтвам А. Рудзіна (ён і адкрыў музычнае свята), у тым ліку з удзелам піяніста А. Мндаянца. Сольнае выступленне А. Мндаянца. Фартэп'яанны вечар В. Пальмава. Творы М. Глінкі, В. Моцарта ў выкананні «Класік-Авангарда». Канцэрт спевака А. Вядзернікава. Арыгінальнае падарожжа ў гісторыю беларускай вакальнай музыкі, якое для наведнікаў музычнай гасцёўні наладзіў В. Скорбагатаў (выканаўца і каментатар-вядучы ў адной асобе) разам з кан-

«Класік-Авангард» і саліст В. ЖЫВАЛЕЎСКИ.

прыяць творчым кантактам вучылішча з музыкантамі славутай піцёрскай школы.

Фестываль дапаможа ўзняць узровень слухацкай культуры і кампенсавачы брак свайго сталага філарманічнага мастацтва. Тэрмін яго правядзення арыентуецца на 2 (3) снежня, дзень нараджэння Салярцінскага, якому ў наступным годзе, дарэчы, споўнілася б 90. Я каранні віцяблянін, скончыў тут музычнае вучылішча, потым кансерваторыю ў Мінску і жыву надзея на адраджэнне былой славы Віцебска як музычнай сталіцы.

II

Віцебск, горад з душой-таям-

ў абласным навукова-метадычным цэнтры народнай творчасці ўзораў традыцыйнага мастацтва insitus «Талент шчырага сэрца». Зусім нечаканым было тут і з'яўленне... экскурсавода — як потым даведаліся, З. Яначкінай, супрацоўніцы АНМЦ. Разнаёміліся. Аказалася, поруч з ёю шчыруюць Н. Федарыстава, Т. Якімовіч, Л. Вакар, таксама анёлы-ахоўніцы народнага мастацтва, якое трэба вывучаць, зберагаць, заахвочваць, паказваць на выстаўках. Што і зроблена.

Мажорны каларыт маляваных дываноў, самабытная філасофія лубочнага жывапісу, дасціпная мудрасць драўляных фігурак — незабыўныя! Адкрылі для сябе

цэртмайстрам Г. Каржанеўскай...

Утульная гасцёўня, у інтэр'ер якой арганічна ўпісваліся экспанаты з фонду будучага музея музычнай культуры Віцебска, увогуле зрабілася інфармацыйна-асветніцкім цэнтрам фестывалю.

Жаданы гасць Д. Салярцінскі паказаў унікальныя кіназдымкі Трыо Д. Шастаковіча памяці І. Салярцінскага. Малавядомыя звесткі, свежыя думкі прагучалі на міні-канферэнцыі. Выступалі выкладчыкі Віцебскага педінстытута: М. Панькоў засяродзіў на фактах біяграфіі М. Бахціна і ягонай жонкі Алены, ураджэнкі Віцебска; І. Лапін

распавёў пра філасофскія адкрыцці ды плуралістычнасць светапогляду М. Бахціна; сенсацыйную тэму прапанаваў В. Караўкін: «Рок-музыка з пазіцыі бахцінскага вучэння пра смехавую культуру».

Пад акампанементам фінальных аплэдсменталь дакладчыкам да мяне ў рукі непрыкметна сышла... маленькая кніжачка! Пазычны зборнік Д. Сімановіча. Канечне ж, з аўтографам, канечне, з вершаваным, і ў духу фестывалю, і з непаўторнай рыфмай да прозвішча адрасата. Ад гэтай напаяўжартоўнай імпрэвізацыі наша размова перайшла на сур'ёзны лад: Д. Сімановіч распавёў пра цяжкія, якія займаюць у сувязі з клопатам пра наступныя Шагалаўскія дні. Запланаваны яны на лета, рыхтуецца адкрыццё музея-кватэры мастака, магчыма, удасца сабраць у Віцебску жывапісцаў на міжнародны пленэр, прысвечаны Шагалу. А галоўнае філасофска-эстэтычнае адкрыццё Бахціна — феномен смехавой культуры, пра які гаварылі ў гасцёўні, — падказвае ідэю для магчымага калектыву: творчасць Шагала з пазіцыі бахцінскага вучэння...

Аднаго разу гасцёўня ператварылася ў літаратурна-музычны салон. Па ініцыятыве У. Байдава была падрыхтавана спецыяльная праграма, сугучная атмосфера таго літаратурна-мастацкага асяроддзя, з якім зблізіўся Салярцінскі, пераехаўшы з Віцебска ў Петраград. Творы У. Дзешавава, Б. Шэхтэра, Г. Папова, С. Пракоф'ева ў выкананні ансамбля «Класік-Авангард», піяністаў Б. Штэйнбук, У. Дулава, А. Крымера чаргаваліся з вершамі А. Уявенскага, М. Забалоцкага, К. Ягінава, Д. Хармса. Чытаў лаўрэат рэспубліканскага ды ўсесаюзнага конкурсу А. Дашчыньскі. Мы з калегамі ведалі яго як удумлівага і тонкага журналіста, з далікатнымі манерамі, з ціхім голасам. І вось Аляксандр раскрыўся ў абліччы нахвінага чытальніка са шчырай меладыйнай інтанацыяй, з лёгкай добрай усмешкай і ўпэўненай артыстычнай паставай.

Па вечарах цэнтр прыцягнення перамяшчаўся ў канцэртныя залы. Так, публіку яны прыцягвалі, асабліва калі на афішы былі ўжо знаёмыя віцеблянам імёны.

Салістка Літоўскай нацыянальнай філармоніі Ю. Лейтайтэ, якая супрацоўнічае з «Класік-Авангардам», палюбілася ўжо слухачам і ў Віцебску, і ў Мінску. На гэты раз яна выступала без ансамбля, дакладней, у чымблі са сваім канцэртмайстрам Я. Гігельсам. На вышэйшым узроўні было ўсё: наплыв публікі (у Круглай зале Палаца культуры не хапала крэслаў — іх цягнулі ды цягнулі аднекуль, ссоўвалі шчыльнай); прыём (аплэдзіравалі шмат, горача і там, дзе трэба); культура вядзення канцэрта (змест франкамоўных твораў ва ўласным перакладзе спявачкі, якая валодае некалькімі мовамі, на рускую, зачытвала вядучая). І, канечне, само выкананне.

Дзіўная спявачка: які высакародны тэмбр, якое піяна, якое артыстычнае і асэнсаванае спяванне, ды нават маўчанне — услухоўванне ў сольныя фрагменты партэіпнай партыі! У трактоўцы Ю. Лейтайтэ кожная французская вакальная мініяцюра — маленькі спектакль, а цыкл «Лісткі старадаўняга альбома» В. Гаўрыліна — драма цэлага жыцця... А потым падбегла маленькая дзяўчынка і падарыла свой малюнак. Трымаючы ля сэрца і гэты кранальны лісток, і ўсе падаранія ёй кветкі, салістка парадавала нас на развітанне акампаніраванай літоўскай народнай песняй «Ляціць жораў».

Выступленні В. Жывалеўскага і тым жа канцэрце чакалі з асаблівай цікавасцю: гітара і асабліва класічны музыкант упершыню выступілі і ў ролі каментатара-асветніка. З хваляваннем, імкнучыся ахапіць неабдымнае, распавядаў ён пра мінскі фестываль «Адраджэнне беларускай капэлы», пра бытаванне лютні на беларускіх землях

200 гадоў таму назад, пра факты з мінулага Віцебшчыны, пра Багдановіча і музыку... Апроч старажытных лютневых п'ес, перакладзеных для гітары, апрацаваных для гітары і ўдарных (У. Судноўскі) або клавесіна (Б. Спектар), В. Жывалеўскі граў і свае творы, прынамсі, «Элегію памяці С. Палуяна» і новыя кампазіцыі на тэмы беларускіх народных песень.

Прыемна, дарэчы, што ў фестывальнай поліфаніі выразна загучала і музычная спадчына беларусаў, і галасы нашых маладых аўтараў. Непарыўныя тэндэнцыі — адраджэнне гістарычных традыцый і пошук у авангардных плынях, — якім у Мінску былі прысвечаны запар два буйныя музычныя фестывалі, яшчэ цяжней зблізіліся на віцебскім тыдні. Асабліва, быццам апраўдваючы сваю назву, шчыраваў «Класік-Авангард». У адным з яго канцэртаў, побач з сучасным зарубежным авангардам, гучалі нахвінаныя актуальныя ідэямі творы «Стронцый-90» С. Бельцюкова і «Памяці загінуўшага паэта» А. Соніна. А саліст А. Крымер прадстаўляў новы экспрэсіўны і дынамічны твор віцеблянін Н. Усцінавай — Санату для фартэпіяна.

Назаўтра «Класік-Авангард» быў партнёрам В. Скорбагатава, які важка, стрымана і пранікнёна спяваў псалмы на вершы С. Полацкага ў адекватным ансамблевым суправаджэнні. Затым ансамбль разам з салістам В. Жывалеўскім іграў «Віленскі сшытак». Як шкада, што віцебляне ўпершыню пачулі гэтую абаяльную музыку, створаную для камернай залы, у такой вялізнай аўдыторыі старажымнага прафсаюза палатца, цяперашняй філармоніі. Я нават засмуцілася і ўспомніла мо і грубаватую, ды трапную аналогію з ювелірным творам, выстаўленым на стадыёне. Але неўзабаве «байдаўцы» раскатурхалі і партэр, і галёрку, прымуслі слухача, крычаць «бравалі» бо і ў гэтай акустычна непрывабнай зале ярка, з аплэбам гучала музыка авангардыстаў У. Дзешавава («Экзатычная сюіта») ды В. Арцёмава («Сем характарных сценаў для камернага ансамбля»).

Гэта была сапраўдная ігра — у музыцы, як у тэатры. Музыканты «академічнай гадоўлі» гралі з віртуознай заўзятасцю і гумарам джазменаў. І тое, што на тым канцэрце яны выступалі стоячы (так і не ведаю, чаму), давала шарму. Нарэшце даўмелася, адкуль асабліва імпрэвізацыйная лёгкасць і злітнасць дыхання выканаўцаў: на сцэне засталіся толькі «ветэраны»! У сувязі са зменай статусу калектыву істотна абнавіўся яго склад, і я пакуль не прывыкла да новых твараў. А тут — усё старыя знаёмцы: скрыпачка А. Мальцава, піяністка Б. Штэйнбук, кларнетыст Г. Забара, кантрабасіст У. Байдаў, ударнік У. Судноўскі. І кожнаму было дзе разгарнуцца як салісту, а ўсім разам — паказаць клас ансамблевага мастацтва.

Такое апошняе фестывальнае ўражанне. Праўда, пасля антракта меў выступіць нямецка-польскі дзіцячы сімфанічны аркестр. Але нам трэ было паспець на вакзал. Паспяшалі, зірнуўшы па дарозе ў вокны тэлерадыёмашын. Там на маніторах пабачылі знаёмыя твары: рэдактар Віцебскага ТБ Я. Герашчанка ўжо гутарыў дзесьці ў філарманічных кулуарах з У. Байдавым ды У. Правілавым. Вось чаму мы іх не знайшлі. Толькі і засталася, што зрабіць развітальны жэст у бок экрану.

А снежань апраўдаў, нарэшце, сваё імя — за якія суткі паблалі вуліцы, дахі, дрэвы. Захачелася вярнуцца сюды ў такую ж снежную пару, калі чарговым фестывалем будзе адзначацца 90-я ўгодкі Салярцінскага.

...У «ЛіМе» мяне чакала запрашэнне на прэм'еру дакументальнага фільма «Калі Віцебск быў Парыжам».

С. БЕРАСЦЕНЬ.
Віцебск — Мінск.
Фота М. ШИМЕРЛІНГА.

ТЭАТР

У САМЫХ НЕПРАДКАЗАЛЬНЫХ ВАРУНКАХ...

Гомельскі абласны драматычны тэатр адкрыў свой 52-гі сезон. На пытанні карэспандэнта адказвае новы мастацкі кіраўнік тэатра Барыс НАСОУСКИ. 20 гадоў адпрацаваў Барыс Ісакавіч у Беларускім Акадэмічным тэатры імя Я. Коласа, ажыццявіў шэраг пастановак спектакляў у тэатрах Смаленска, Краснаярска, Ташкента, Камсамольска-на-Амуры...

— Барыс Ісакавіч, як стасуюцца вашы планы з тэатральнымі рэаліямі?

— Абазначыць перспектыву дзеянняў лягчэй, чым ажыццявіць задуманае. З аднаго боку — ёсць шэраг акцёраў, якія могуць несці на сваіх плячах цяжар рэпертуару, гэта датычыць не толькі тых, каму нададзены ганаровыя званні. З другога боку — бракуе моладзі. Сярэдні ўзрост трупы — за 40!..

— Але пры тэатры ўпершыню ў рэспубліцы быў адкрыты завочны акцёрскі курс Беларускага тэатральна-мастацкага інстытута (яго набірала Л. Мананова)...

— Цяпер студэнты-завочнікі перайшлі на трэці курс. Але, па шчырасці, пакуль цяжка вызначыць, хто з іх праз год-два стане працаваць на прафесійнай сцэне. Таму ў новым сезоне яны будуць заняты не толькі ў масавых сценах, але і ў невялікіх ролях. Дадам, што запрашэнне маладых акцёраў, рэжысёраў, мастакоў з іншых гарадоў звязана з многімі цяжкасцямі: гэта і жыллёвая праблема, і вядомыя чарнобыльскія падзеі. Заўважу таксама, што рэпертуар тэатра ў наш складаны час — не менш складаная праблема. Існуе дзіўнае меркаванне, што сённяшняе глядацкае патрэбу ў лёгкіх, забавляльных спектаклях.

МУЗЫКА

Будзе і капэла Тызенгауза

Рух па адраджэнні Беларускай капэлы, які так паспяхова пачаўся ў Мінску сёлетнім кастрычніцкім фестывалем старадаўняй музыкі, набыў свой добры працяг. Па ініцыятыве і пры дапамозе Саюза музычных дзеячаў Беларусі вядзецца падрыхтоўка да адкрыцця калісці знакамітай Гродзенскай капэлы на месцы яе колішняга знаходжання.

У XVIII ст. у Гродне былі музычная школа, тэатр, карцінная галерэя, балетная трупя. І ўсё гэта — плён мецэнатскай дзейнасці старасты горада А. Тызенгауза. Сённяшняй капэла мяркуецца даць ягонае імя. На пасаду старасты Гродні Тызенгауз быў прызначаны ў 1765 г. Ён прыняў горад у руінах пасля разбуральных войнаў канца XVII — пачатку XVIII ст., а праз 15 гадоў у Парыжы Гродна называлі «квітнеючай Галандыяй». Роля А. Тызенгауза ў станаўленні Гродні як горада высокай культуры выключная. Намеснік старшыні Гродзенскага гарвыканкома А. Мілянкевіч, фізік па адукацыі, чалавек, улюбёны ў гісторыю свайго краю, які піша кніжку па гісторыі Гродні, лічыць, што А. Тызенгауз зрабіў для горада тое, што Пётр I для Расіі.

— Наша задача сёння, — гаворыць Аляксандр Васільевіч, — адрадзіць хаця б тое, што было ўжо ў нашай культуры, а потым ісці наперад. Мы ганарымся, што пры гарвыканоме ў наш час, калі каб не тое, што новае арганізоўваць, а дай Бог, каб старое не разваліцца, стварыўся намерны аркестр, і людзі, якія да нас прыязджаюць з іншых гарадоў і краін, не шкадуюць

ляльных спектаклях. Некаторыя тэатры практыкуюць правядзенне дыскатэк і «Шоу ў буфэце» да спектакля, пасля спектакля або.. замест спектакля. Верагодна, імкненне «ўтрымацца на плыву і дыктуе скіраванасць рэпертуару (у нас таксама большая частка спектакляў — камедыі). Упэўнены, што ў самых непрадказальных варунках, грамадска-палітычных пераменах тэатр мусіць заставацца тэатрам (я маю на ўвазе і высокую драматургію і годнае ўваабленне яе на сцэне). У мінулым сезоне гамяльчане пабывалі на спектаклях «Дурнаваты Журдэн» па М. Булгакава (рэжысёр Л. Мананова, мастак С. Кулажанка), «Адна за ўсіх і ўсе за адну» Н. Гарданова, «Вясёлыя прыгоды Айбаліта і Бармалея» Р. Быкава (рэжысёр Ю. Кулік, мастак С. Кулажанка), «Багатыя нявесты» А. Астроўскага (рэжысёр А. Гузіў, мастак В. Осін), «Новыя часіны» Б. Нушыча (рэжысёр В. Ткач, мастак—В. Осін); сумесна з мастаком Д. Мохавым я паставіў «Зойчыну кватэру» па М. Булгакава і «Бараны ўначы» Б. Брэхта...

— Гэта многа ці мала? — Колькасць спектакляў не вызначае стан спраў. Можна выпускаць тры спектаклі і працаваць на аншлагах, можна — дзесці і граць для пуставатай залы.

— З якімі аўтарамі мы сустранемся ў новым сезоне?

— Разам з драматургам С. Кавалёвым мы працуем над інсцэніроўкай кнігі «Шляхціц Завальня, або Беларусь у фантастычных апавяданнях» Яна Баршчэўскага. Спектакль пойдзе на беларускай мове пад назвай «Звар'яцелы Альберт»; «Вяселле Крачынскага» Сухаво-Кабыліна ажыццявіць рэжысёр А. Гузіў і мастак В. Осін...

— Мінулымі гадамі ў Гомель па вядомых прычынах бяліся ездзіць на гастролі. Сёлета, дзякуючы сацыяльна-творчаму заказу Міністэрства культуры СССР і асабістаму ўдзелу міністра М. Губенкі, мы пазнаёмліся з творчасцю тэатраў Краснадара, Кастрамы і Марыупалля. Вы ж наведаль гэтыя гарады. Як прайшлі гастролі?

— Нашы спектаклі глядзелі таксама і ў Сочы. Думаю, што гастролі па дзяржаўнаму нашаму тэатра маглі адбыцца і таму, што шмат энергіі для іх ажыццяўлення аддала дырэктар тэатра В. Рагаўская... Пры поўных залах мы ігралі ў Кастраме; у Мырыупалі з другога дня гастролі ў касах выстраіліся чэргі, а ў апошні тыдзень жадаючыя трапіць на спектаклі шукалі лішняга білетніка. Усё гэта прыемна, але, на жаль, так не заўсёды бывае ў сябе дома.

— Які ў вас першачарговыя праблемы?

— Тэатру сёння складана існаваць матэрыяльна. Шукаем спонсараў. Дамовіліся з дырэктарам заводу «Бурмаўталінія» А. Балатоўскім; заўсёды гатовы дапамагчы тэатру дырэктар фабрыкі «8 Сакавіка» В. Станкевіч, рэктар політэхнічнага інстытута А. Шагінян. Відавочна, што ад ступені зацікаўленасці, інтэлекту, культуры кіраўніка прадпрыемства, навучальнай установы знаходзіцца ў прастай залежнасці і духоўнасць яго калектыву...

Гутарку вёў журналіст Г. ПІКОУСКИ.

Г. Гомель.

мясціць там і будучую капэлу, напрыклад, на мансардзе, дзе заўсёды жылі музыканты. Гэта было б цудоўна!

Сёння ў Гродне існуе камерны аркестр, заканчваецца фарміраванне камернага хору. Гэта базавыя калектывы для дзейнасці будучай капэлы. Задача ж яе — не толькі ўзнаўленне музычнага фонду жыцця Беларусі XVII—XIX стст., але і шырокае знаёмства з музыкай сучаснай, творами кампазітараў-ўраджэнцаў Гродзеншчыны. Буйной акцыяй Гродзенскай капэлы павінен стацца і Міжнародны музычны фестываль імя Агінскіх, з запрашэннем на яго, акрамя мінскіх музыкантаў, выканаўцаў Польшчы, Літвы, Германіі, Украіны. Выдатна, што прапановы, якія выспелі ў сумесных абмеркаваннях прадстаўнікоў Саюза музычных дзеячаў Беларусі і музычнай грамадскасці Гродні, знайшлі безумоўную падтрымку гарадскіх уладаў. Сёння рэдка яшчэ даводзіцца сустракаць такое яднанне творцаў і кіраўнікоў у справе нацыянальнага культурнага адраджэння. Часцей першыя выступаюць у ролі прасіцеляў, а другія ім адмаўляюць з прычыны вечнага недахопу сродкаў.

За справу стварэння новай капэлы ўзяліся зацікаўленыя, неабыхавыя, творчыя людзі: кампазітары А. Бандарэнка, Я. Паплаўскі, загадчыца аддзела культуры Гродзенскага гарвыканкома І. Кліменка, намеснік старшыні праўлення Саюза музычных дзеячаў Беларусі Н. Вітанка, а гэта значыць будзе і Гродзенская капэла Тызенгауза, і музычны фестываль імя Агінскіх.

Таццяна ПЕСНЯКЕВІЧ.

«Трэба паверыць у свой нацыянальны тэні, у здольнасць пастаяць за сябе»

(Пачатак на стар. 5).

робота, разлічаная на доўгі-доўгі час,— работа ў межах дзяржаўнага Закона аб мовах, зразумела.

Беларуская мова на працягу, бадай, чатырох стагоддзяў знаходзілася ў вельмі неспрыяльных, экстрэмальных умовах. За колькі ж часу можна вярнуць упушчанае? За год—за два? Ды не, вядома. Прышчэпляць нашу мову ў душы і сэрцах жыхароў Беларусі давядзецца доўга. Да таго стану, калі гаварыць ёю будзе гэтак жа натуральна, як дыхаць, як жыць, можа быць, мы дойдзем толькі праз некалькі пакаленняў. І не трэба ад гэтага ўпадаць у пэсімізм. Мова належыць да катэгорыі, лёс якой вырашаецца на абсягах вякоў, а не ў межах аднаго ці двух дзесяцігоддзяў. Па маім назіраннях усё больш грамадзян рэспублікі спрабуюць вярнуцца да беларускай мовы. Шчаслівае вяртанне! І хаця такіх фактаў яшчэ не вельмі шмат—давайце ўсё ж парадумем ім. Бо нядобра, што мы трацім здольнасць спачываць, пакутаваць, але нядобра і тое, што мы развучыліся радавацца. Хаця дасягненні яшчэ нязначныя, іх трэба ўспрымаць аптымістычна. Трэба верыць, што справядлівасць пераможа.

— Адначасна з адраджэнскай — некансерватыўнай, нацыянальна-фундаментальнай — палітычнай пільнай у рэспубліцы існуе і пільнае захаванне прырытэту на і прывілеяванага стану рускамоўнай культуры ў Беларусі.

Прыкра, што ідэолагі і адэпты рускамоўнай культуры ў нас дасюль не пазбавіліся старой хваробы і публічна вызначаюць адраджэнскія высілкі як мяшчанска-правінцыйны комплекс. Якімі бачацца вам шляхі прымірэння і паразумення гэтых грамадскіх плыняў?

— Адно з самых цяжкіх і пакутлівых для мяне пытанняў.

Пачнём з канстатацыі факта, што русіфікацыя Беларусі, усяго дзяржаўнага, грамадскага, духоўнага жыцця ў рэспубліцы дасягнула памераў жахлівых. Жахлівых — для лёсу нашай мовы, нашай культуры, нашай духоўнасці, для лёсу самой беларускай нацыі. Далей каціцца ўжо няма куды. Нацыянальна-свадомыя беларусы, перш за ўсё з ліку творчай і навуковай інтэлігенцыі, зразумелі гэта даўно і — сапраўды жахнуліся. І ўзялі голас пратэсту. І ўзяліся за справу, за працу. За пошук спосабаў процістаяння канчатковай русіфікацыі, за арганізацыю неабходнай работы па самавыратаванні. Складанасць гэтай задачы ў тым, што руская мова амаль цалкам выцесніла беларускую не толькі ў сферах творчых і абслугоўных, але і ў такіх прэстыжных сферах, як культура, навука, адукацыя. Як і сто гадоў назад, у псіхалогіі шырокіх колаў насельніцтва Беларусі пануе нялюдскі міф, што калі ты хочаш далучыцца да сапраўднай культуры, то павінен адцурацца беларускай мовы і перайсці на рускую, карыстацца рускай. Гэта псіхалагічная настройка заўсёды жылі і працягвае жыць рускамоўную традыцыю на беларускай зямлі. Як ні горка гаварыць, але руская плынь не толькі пераважае, але і падаўляе беларускую паўсюдна і скрозь. Беларускаямоўныя астраўкі хоць і шыроўны, разрастаюцца — застаюцца ўсё ж астраўкамі ў бязмежнай іншароднай стыхіі. Пэралому не адбылося — бо не адбылося пераходу на ўласны, нацыянальна-беларускі тып думання, самапачування. Беларуская ў духоўна-культурным жыцці рэспублікі выглядае ўсё яшчэ нейкім даважкам ці, калі хочаце, дамешкам — дзеля надання экзатычнага «заходне-рускага» каларыту агульнаму культурнаму варыяну.

Але тэндэнцыя прарастання ў будучыню больш моцна сёння ў самабытнай беларускай культуры. Толькі ёй патрэбна належная — дзяржаўная і грамадская — падтрымка. І тады пануючай стане яна — што будзе і натуральна і нармальна для цывілізаванага грамадства. Так ёсць у любой незалежнай краіне свету. А рускамоўная культура будзе займаць адпаведнае — не сумняваюся: вельмі значнае! — месца. Значнае, але — не дамінуючае, як цяпер. Руская культура будзе плённая за-свойвацца нам — як і дагэтуль, будзе падтрымліваць развіццё беларускай культуры, узбагачаць і жыць яе. Як і іншыя культуры свету, толькі — у непараўнальна большай меры. Адпаведна маштабам і сіле традыцыі.

Пытаецца пра шляхі паразумення дзвюх плыняў?.. Наколькі мірным і плённым будзе іх суіснаванне і супрацоўніцтва —

залежыць, вядома, ад мудрасці, ад меры чалавечнасці і маральнай вышыні абодвух бакоў. Кажу: абодвух, але асабліва хацеў бы падкрэсліць ролю і абавязак, якія ўскладаюцца ў гэтай сітуацыі на прадстаўнікоў сённяшняй рускамоўнай пільні. Тут будзе мець значэнне перш за ўсё тое, як хутка тэарэтыкі і практыкі русіфікацыі перагледзяць, усаромеюшыся, свае пазіцыі, прызнаюць, што весці далей лінію на асіміляцыю беларускай мовы і культуры — справа, па-першае, ганебная, а па-другое — безнадзейная. Вырастаюць і прыходзяць у жыццё новыя, маладыя пакаленні, якія гэту ісціну зразумеюць своечасова. Даламожа ім у гэтым новай гістарычнай рэальнасці — станаўленне незалежнай беларускай дзяржавы, у якой не на словах, а на справе беларуская мова павінна будзе заняць становішча дзяржаўнай.

— Вядома ваша прыхільнасць да мовы як кансаліданта народа, нацыі. Але ў сённяшніх варунках нас хутчэй за ўсё з'ядноўвае іншая рэч — люмпенскае маёмаснае становішча. Тут не бачыцца адрозненняў між становішчам прыгоннага калгасніка і скажам, становішчам народнага паэта, бо амаль усе мы ў сэнсе эканамічным — люмпены. Вам не здаецца, што нас ТАКІХ пачынае з'ядноўваць не мова, не рэлігія, а — рынак і сітуацыя сацыяльнага выжывання? Зараз фармуецца сярэдні клас, які не з'яўляецца; уласна кажучы, беларускай буржуазіяй.

— Сутнасць пытання — працэс нацыянальнага адраджэння ва ўмовах станаўлення рынку, развіцця прынцыпова іншых эканамічных адносін, іншых асноў гаспадарання. Бясспрэчна, складваецца, фарміруецца г. зв. «сярэдні клас» — у свеце ён здаўна вядомы, як клас буржуазіі. Так, мабыць, і трэба называць — каб не туманіць вочы людзям, якія не здавалі экзаменаў па палітэканоміі. З каго ён утворацца, гэты новы, «сярэдні клас»? Па-вашаму, і беларускія паэты, г. зн. дзеячы культуры, і «прыгонныя калгаснікі» да класа буржуазіі не далучацца — нас, маўляў, чакае доля люмпенаў. І аб'яднае нас імяна яна, а не любоў і павага да мовы, не прыхільнасць да нацыянальнага беларускага адраджэння. Пытанне няпростае. З гісторыі вядома, што ва ўсіх краінах, якія становіліся на шлях незалежнасці, маладая буржуазія падтрымлівала нацыянальна-вызваленчы рух, нацыянальнае адраджэнне. Але гэта было даўно, а ў гісторыі раз на раз прыпадае далёка не заўсёды. Ці павернецца тварам да Бацькаўшчыны «сярэдні клас» у Беларусі? Пакуль што прыкмет такога павароту, на вялікі жаль, не відна (асобныя, адзінкавыя праявы сімпатый прадпрыемліваў да беларускіх пагодры не робяць). Як не завалодала беларуская ідэя ранейшымі гаспадарамі жыцця — гэтак жа не шляхоўца даць ёй у душы месца і тыя, хто поўна амбіцый і нецярпення загаспадарыць сёння. Зрэшты, многія сённяшнія варацілы — гэта тыя ж варацілы ўчарашнія, толькі ў пераніцаванай скуры. Скуру пераніцавалі, ну, а душа-то аталася той самай — чужой і сцюдзёнай, абьякавай да лёсу нашай мовы і культуры. «А прычым здесь язык?!» крычыць такая скасабочаная душа. — Я тоже за незалежнасць Беларусі, но — прычым здесь язык?!

І ўсё ж наднацыянальная хваля — веру ў гэта! — не пахавае пад сабой першыя парасткі беларускага нацыянальнага адраджэння. Паявляцца свядомыя патрыёты беларусы і сярэд прадпрыемліваў, і сярэд высокапасадных чыноўнікаў, і сярэд людзей вайсковых. Яны паяўляюцца ўжо. І ў гэтых сацыяльных сферах беларуская ідэя трохі-патрохі пачне знаходзіць разумеўне і падтрымку. Толькі трэба больш актыўна гэту ідэю прапагандаваць. І трактаваць яе як ідэю нацыянальнай згоды.

— Надзея на мову, натуральна, застаецца. Але сёння трэба ўдакладніць, ЯКАЯ мова нас можа з'яднаць. Калі можна чакаць перагледу існуючага правапісу і вяртання ў афіцыйную мову спадчыны Б. Тарашкевіча?

— Якая мова можа нас аб'яднаць, — зразумела: наша родная, наша цудоўная беларуская мова! Адна з самых прыгожых і мілагучных моў не толькі ў славянскім свеце, але і на абшарах заселенай людзьмі планеты. Мова, дасканала распрацаваная за стагоддзі ва ўсіх магчымых чалавечых пісьменстваў. Мова, прызнаная чалавечтвам ужо хаця б за тое, што на ёй створаны геніяльны фальклор і вялікая мастацкая літаратура. Але пытанне я разумею — маецца на ўвазе тое, што з нашай літаратурнай мовай зараз адбыва-

ецца. А адбываюцца рэчы, не дазволена нават ва ўмовах таго грамадска-палітычнага і духоўна-маральнага развалу, у якім мы сёння знаходзімся. Незадаволеныя правапісам, асноўныя прынцыпы якога былі ўзаконены ў 1933 годзе (удакладнены ў 1957 годзе мелі прыватны характар і лічыцца рэформай не могуць), мы пачалі перайначваць нашу літаратурную мову хто як уздумае — кожны на свой лад. Вядома, рэформа правапісу 1933 года была нашай мове ў цэлым не на карысць, бо зыходзіла з вульгарных палітычных устаноў (зрабіць яе як мага больш падобнай — і фанетычна, і граматычна, і лексічна, і сінтаксічна — на рускую).

Наспела пільная неабходнасць вярнуцца да правапісу — з тым, каб удасканаліць яго ў інтарэсах самой мовы, у інтарэсах нацыі, якая зусім не думае нівеліравацца і траціць сваё ўласнае аблічча. Патрыёты роднага слова няйначай як пачалі выходзіць з цяргення і самапраўна вяртацца на старонках друку або да граматыкі Бр. Тарашкевіча або і да яшчэ ранейшых беларускіх граматык. Зразумець іх нецярпенне можна, але ўвогуле гэта шлях не з лепшых. Лепш было б спачатку ўзаконіць неабходныя змены ў правапісе. Чаму гэта не зроблена і не робіцца? Больш года назад перад кіраўніцтвам Акадэміі навук Беларусі была пастаўлена задача рыхтаваць навуковую канферэнцыю, каб абмеркаваць — хаця б ку першым чытаннем — праект удасканалення правапісу беларускай літаратурнай мовы. На вялікі жаль, да гэтага часу такая канферэнцыя не адбылася. Віна кладзецца не толькі на навукоўцаў акадэміі, але і на тых, хто павінен выкананне такіх задач кантраляваць — на ўрад рэспублікі і на адпаведныя Камісіі Вярхоўнага Савета Рэспублікі Беларусь. Хаця спадзявацца, што нарэшце нацыя мовазнаўцы збяруцца для прафесійнальнай размовы па гэтым пытанні. Колькі ж можна спакойна глядзець, як вуха і вока масавага чытача прывучаюць да неймавернага моўнага разнабоў, а ў выніку — насаджаюць жахліваю непісьменнасць. І гэта якраз тады, калі мы ўзялі курс на ўсемагчымае пашырэнне нашай роднае мовы ў якасці дзяржаўнай.

— Даўно кажам пра прафесіяналізм у адраджэнстве. Але бывае ў розных налентах, установах і заўважаеш: усюды аднолькавыя праблемы (са слоўнікамі, літаратурай і да т. п.), а думаючы над імі ў адзіночку, прыкладаючы гераічныя намаганні, зусім не ведаючы, што хтосьці клапоціцца аб тым жа. Вось бы тут злучыць высілкі... Дзіўна: чаму няма адзінага наарыянацыйнага адраджэнска-прафесійнага цэнтра, які б валодаў грашыма і фінансаваў розныя захады, у тым ліку і прыватныя, па рэалізацыі, напрыклад, Закона аб мовах і інш.?

— Вядома, усякую добрую справу трэба выконваць прафесіянальна, у тым ліку і работу па адраджэнні беларускай нацыі, па беларусізацыі Беларусі. Але справа гэта, апрача прафесіяналізму, вымагае перш за ўсё творчых адносін, асабістай ініцыятывы, агульныя ж прынцыпы і правілы прадугледжаны законамі і дзяржаўнымі праграмамі. Для аб'яднання высілкаў па беларусізацыі нейкі спецыяльна створаны «адраджэнска-прафесіянальны цэнтр» наўрад ці патрэбен. Давайце, нарэшце, прывыкаць, што Рэспубліка Беларусь — суверэнная, незалежная дзяржава, у якое ёсць ўрад (Савет Міністраў), абавязаны праводзіць у жыццё законы рэспублікі. У тым ліку — Закон аб мовах, Закон аб культуры, Закон аб адукацыі, Закон аб грамадзянстве, — тыя законы, што ў першую чаргу павінны абараняць нацыянальную годнасць народа. І грошы на фінансаванне праграм і мерапрыемстваў адраджэння, у тым ліку і прыватных — ва ўрада. А хто ж яшчэ, апрача ўрада, матэрыяльна, фінансава падтрымае найважнейшую агульнанацыянальную справу? І чаго ж ён будзе варты, наш урад, калі ён не знойдзе сродкаў на выратаванне мовы і культуры свайго народа?

Што да праблем са слоўнікамі, літаратурай і іншым неабходным для правядзення ў жыццё Закона аб мовах, то такія праблемы, безумоўна, ёсць. Па-першае, не будзем забываць, што яны ствараюцца наўмысна. Скажам, наўмысна чынацца перашкоды ў справе выдання беларускай літаратуры, беларускіх часопісаў і газет, іх распаўсюджвання і інш. Па-другое, праблемы ўзнікаюць па прычыне нашага няўмення працаваць, нашай безыніцыятыўнасці і непаваротлівасці. Надта ж любім, каб нехта даў гатовае рэчкі ды яшчэ й аблупленае. Ну, а ўвогуле, гэта зусім натуральна, што наш шлях наперад ляжыць праз выпрабаванні і пераадоленне перашкод. Іншая рэч, што мы да гэтага недастаткова падрыхтаваны, дакладней — вельмі слаба падрыхтаваны. Выйсце адно — набываць неабходную дзяржаўную форму, кажучы высокім стылем — гартваць дух свабоды і незалежнасці. З лакейскай аглядкай на гаспадара да запаветнай мэты не дойдзеш.

— Шчыры дзякуй вам за гэтую гутарку.

БРЭСТ? БЯРЭСЦЕ? БЕРАСЬЦЕ?

Помнікі пісьменства, летапісы данеслі да нас першапачатковую назву Брэста ў тагачаснай мове і правапісу як «Берестье». Зараз у сувязі з беларусізацыяй гарадам і вёскам Беларусі вяртаюць іх спрадвечныя назвы. Зрасеізаваныя і спольшчаныя назвы будуць у хуткім часе заменены на сапраўдныя беларускія. Мінск зноў стане Менскам, Гродна — Гародняй, Іванава загучыць згодна мясцовым традыцыям як Янава. А вось якую назву будзе мець Брэст?

Доўгі час горад называўся Брэст-Літоўск. Але ж, нягледзячы на тое, што другая частка назвы падкрэслівае беларускі характар паходжання горада, першую частку беларускай назвы нельга. Польскую форму назвы горад атрымаў не ў XVI стагоддзі: Бжэсьць, Бжэсьце. Пасля далучэння горада ў 1795 г. да Расійскай імперыі польская назва была механічна, без уліку таго, што ў польскай мове адсутнічае поўнагалоссе, перакладзена на рускую мову. З тых часоў да 1921 г. горад насіў назву Брэст-Літоўск. Пасля таго, як Заходнюю Беларусь захапіла Польшча, горад стаў называцца Бжэсьць-по-над-Бугем (Брэст-над-Бугам). Калі ў 1939 г. прыйшлі Саветы, ён стаў проста Брэстам, хаця новымі ўладамі не прымаўся адпаведнай пастановай. Трэба адзначыць, што неўдзя перад самым пачаткам 1-ай сусветнай вайны ў сенаце Расійскай імперыі разглядалася хадайніцтва мясцовых берасцейскіх уладаў пра вяртанне яму спрадвечнай назвы «Берестье». Аднак з пачаткам вайны стала не да гэтага.

Зараз афіцыйна прынятая норма — Брэст. Але ж як жахліва гучыць гэта назва па-беларуску! Яшчэ горш называюць жыхароў горада — брэстайчане, брэшчане, зрэдку толькі можна пачуць берасцейцы. Тутэйшыя людзі называюць наш горад Бэрэсць, Бэрысьць. Белоруская эміграцыя карыстаецца назваў Берасье, на Беларусі ж калі ўжываюць падобную форму, то ў зрасеізаваным варыянце — Бярэсце. Гэтая назва, лічу, непрамысленная — яна не адпавядае мясцовым традыцыям. Заўважце, што ў прыведзеных двух мясцовых варыянтах назвы (Бэрэсць, Бэрысьць) націск падае на першы склад. У расійскім і беларускім варыянце — на другі. Хацеў бы тут паставіць такое пытанне: а хто вырашаў і калі, што націск павінен падаць у расійскім слове «Берестье» менавіта на другі склад? Мне здаецца, што тут адбылася некалі памылка: націск павінен падаць на першы склад. Існуе версія, што назва горада паходзіць ад слова «бераст» (род вяза). Магчыма, некалі людзі казалі: «А дзе гэта ты быў?» — «А там, дзе бераст («берест», «бэрэст», «бэрыст'е»). Адсюль мо і пайшла назва — «Берестье», а па-беларуску — «Берасье»? Не прычыньце гэтаму і версію К. Тарасава, што назва горада паходзіць ад ячвяжскага слова «брэста», што значыць дрэва. Першымі насельнікамі гэтых мясцін, як вядома, былі ячвягі.

Таму прапаную ўсім, хто згадвае горад над Бугам, выкарыстоўваць назву, якая не будзе калкаю з польскай альбо рускай моў, і гэтаю назваю павінна быць форма «Берасье». А ў рускім варыянце трэба рабіць націск на першы склад — «Берестье».

Таму прапаную ўсім, хто згадвае горад над Бугам, выкарыстоўваць назву, якая не будзе калкаю з польскай альбо рускай моў, і гэтаю назваю павінна быць форма «Берасье». А ў рускім варыянце трэба рабіць націск на першы склад — «Берестье».

І. БАРАНОЎСКІ.

ЛІТКУР'ЕР

Часопіс назваў лаўрэатаў

Часопіс «Беларусь» назваў лаўрэатаў за лепшыя публікацыі сёлета года. Штогоднія прэміі атрымаюць Васіль Зуёнак (вершы, № 3), Ірына Жарнасек (апаваданне «Моцнае сэрца», № 8), Ала Сямёнава («Бэзавы попель», фрагмент з кнігі пра М. Стральцова, № 1), Заір Азгур (артыкул «Веліказвонны спеў...», №11), Аляксей

Марачкін (цыкл жывапісных работ з серыі «На родныя паданні», №№ 1—12). Лаўрэатам літаратурнай прэміі падшэфнага калгаса імя Жалезнікова стаў дырэктар саўгаса «Гарадзец» Шилоўскага раёна, народны дэпутат Беларусі Аляксандр Лукашэнка (публіцыстычны роздум «Вялікі пера-дзел?», № 3).

Пра Багдановіча ў... Храме

Пра тое, што ў Мёрскім рымска-каталіцкім касцёле адбудзецца імяша літаратурны вечар у гонар М. Багдановіча, і прыхажане, і ўсе жыццёвыя мястэчка даведаліся загадзя. Ксёндз а. Уладас Пятрайціс, мясцовае інтэлегенцыя, рыхтуючыся да імпрэзы, абвясціў аб ёй на мясцовым радыё.

Гэтыя незвычайныя падзеі ўдалася ў Храме, дзе партрэт М. Багдановіча суседнічаў з Пагоняй і бел-чырвона-белым сцягам, гучалі ўзнёслыя

словы малітвы на мове паэта і сыноў гэтай зямлі. А потым да прысутных звярталіся пісьменнікі Ірына Жарнасек, Навум Гальпяровіч, настаўнік мясцовай школы Вітольд Ермаленка. На завяршэнне а. Уладас сказаў, што ў планах — працяг падобных мерапрыемстваў, арганізацыя мастацкіх выставак, канцэртаў і іншай дзейнасці, накіраванай на адраджэнне роднай мовы і культуры.

І. ЗАХАРОЖСКИ.

Нам гады — паўбяды

Адзін з апошніх вечароў у Доме літаратара сабраў прыхільнікаў таленту колішняга ацэра, а цяпер паэта Іосіфа Васілеўскага. Нагода для таго была: Іосіф Іосіфавічу споўнілася 80 гадоў. З юбілеем яго павіншавалі, пажадалі новых творчых поспехаў вядучы вечара Анатоль Вярцінскі, Павел Пруднікаў, Віктар Шымук...

Памінамі Павел Пруднікаў. Думкамі пра пісьменніка ярага, незабытага таленту дзяліліся народны пісьменнік Беларусі Янка Брыль, Генрых Далідовіч, Уладзімір Дамашэвіч. З успамінамі пра дарагога ім чалавека выступілі дачка М. Зарэцкага Радаміра Балакіна і яго брат Вячаслаў Касцяноў.

Прагучалі ўрыўкі з твораў М. Зарэцкага ў выкананні В. Анісенкі, М. Захарыя, І. Ястраб.

Ён з намі, Зарэцкі

У Доме літаратара прайшоў вечар, прысвечаны 90-годдзю з дня нараджэння Міхася Зарэцкага. Жыццёвы і творчы шлях пісьменніка акрэсліў вядучы вечара доктар філалагічных навук Міхась Мушынінскі. Пра тое, як рыхтаваўся Збор твораў М. Зарэцкага ў чатырох тамах, гаварыла навуковы супрацоўнік Інстытута літаратуры імя Янкі Купалы Анадзімія Навук Беларусі Эма Золва. У даўня трыццятую вярнуў прысутных сваімі ус-

памянамі Павел Пруднікаў. Думкамі пра пісьменніка ярага, незабытага таленту дзяліліся народны пісьменнік Беларусі Янка Брыль, Генрых Далідовіч, Уладзімір Дамашэвіч. З успамінамі пра дарагога ім чалавека выступілі дачка М. Зарэцкага Радаміра Балакіна і яго брат Вячаслаў Касцяноў.

Прагучалі ўрыўкі з твораў М. Зарэцкага ў выкананні В. Анісенкі, М. Захарыя, І. Ястраб.

Вечарына ў Віцебску

Гарадскі вечар, прысвечаны 100-годдзю Максіма Кніжніка, прайшоў у памяшканні Дзяржаўнага акадэмічнага тэатра імя Якуба Коласа ў Віцебску. Сярод тых, хто выступіў, былі госці з Мінска — намеснік старшыні Саюза пісьменнікаў Беларусі Анатоль Жалізоўскі, Яўген Каршукоў, Генадзь Пашкоў.

то, толькі што выпушчаны выдавецтвам «Навука і тэхніка». У ім — каля 1300 найбольш папулярных выразаў. Адзін клопат — адшукаць гэты слоўнік. Выпушчаны тыражом 30 тысяч экзэмпляраў (планы былі ў яго менш — усяго 10 тысяч), ён імгненна знік з паліц кнігарняў. А яшчэ кажуць гандляры, што беларуская кніга папулярнасцю не карыстаецца...

І днём з агнём не знойдзеш

Як мовіць па-беларуску «на чужой каравай рот не разевай», «делу — время, потехе — час», «заднім умом крэконт»? Калі гэтыя словазлучэнні пераўвасобіць па-беларуску літаральна, страціцца нерушавасць, водар і смак. Выйсце са становішча, праўда, знайсці лёгка. Да статкова ўзяць у рукі «Малы руска-беларускі слоўнік прыказак, прымавак і фразем» З. Сань-

кава, «Агонія номенклатуры» І. Герасюка (апошняя кніга ўжо з'явілася ў кнігарнях). Выйдуць адрыўны календар «Родны край» і «Беларускі народны календар», рыхтуюцца камплекты паштовак «Помнікі архітэктуры Беларусі», «Геральдыка Беларусі», шэраг плакатаў.

Радавацца б, ды з-за недахопу мелававай паперы, яе дарагоўлі перастаюць выходзіць альбомамы-нарысы, прысвечаныя вядомым беларускім мастацкім, не ўбачым больш і нарысаў пра знакамітых пісьменнікаў.

Пачата выданне серыі «Плошча свабоды». Аўтары — прадстаўнічыя: «Апалілісца па графіку» А. Адамовіча, «Пора аб'явіцца...» В. Анулава, «На крыжах» В. Бы-

ДРУК

«Беларусь»-92

Са спазненнем паступіў у кнігарні анатаваны тэматычны план выпуску літаратуры выдавецтва «Беларусь» на 1992 год. Але больш істотна іншае. У адрозненне ад іншых гадоў, калі ў планах «Беларусі» пераважала літаратура «марксісцкага кірунку», гэтым разам прыярытэт аддаецца выданню, што спатрэбіцца чытачу, а не толькі самім аўтарам.

Пачата выданне серыі «Плошча свабоды». Аўтары — прадстаўнічыя: «Апалілісца па графіку» А. Адамовіча, «Пора аб'явіцца...» В. Анулава, «На крыжах» В. Бы-

Трэці нумар «Пралескі»

Выйшаў трэці — усяго трэці, яшчэ кастрычніцкі! — нумар часопіса. Выхавацелі дашкольных устаноў, бацькі, дзядулі і бабулі знойдуць у ім пазнавальны матэрыял метадыста Рэспубліканскага цэнтра эстэтычнага выхавання дзяцей Т. Фаменкі пра месяц лістапад (матэрыял прапануецца для творчай гутаркі з

дзедзьмі). А. Клышна з мастаком А. Карповічам, працягваючы падборку «Бачу, чую — гавару», прапануюць комікс «Будзь ветлівы». Доўжыцца падарожжа дзядзьчынкі Эліткі, у чым ёй дапамагаюць Л. Забалоцкая і той жа А. Карповіч, а цяпер і фатограф К. Дробаў — «Тайна вечная — камяні... У «Гасцёўні «Пралескі» — паэт М. Чарняўскі, Загадчыца ясляў-сада № 123 г. Мінска Н. Хрыпач распрацавала сцэнарыі «Дзень беларускай назі», які можна выкарыстаць у спрэдняй і старэйшых групах дзіцячага садка.

ВЫСТАВА

«Зямля над белымі крыламі»

Гэта агульная назва цыкла выстаў, якія рэспубліканскі Цэнтр традыцыйнага мастацтва ладзіць у памяшканні менскага Дома мастацтваў. Мэта праграмы — асэнсаваць ролю «адыходзячай» культуры ў нашым жыцці, пазнаёміць аматараў мастацтва з наштоўнасцямі музейна абласных і раённых гарадоў.

Першую выставу цыкла прывозілі супрацоў-

нікі Гарадоцкага музея. Зараз у Доме мастацтваў экспануюцца ўзоры народнай творчасці з Браслава. Праграма не абмяжоўваецца паказам твораў выяўленчага, дэкаратыўнага і ужытковага мастацтва. Яна прадуладжвае выступленні фальклорных ансамбляў з розных рэгіёнаў Беларусі, сустрэчы навукоўцаў.

НАШ КАР.

НАШЫ ГОСЦІ

«Я прыехаў у сваё юнацтва...»

Па камандзіроўцы Юрэйскага агенцтва «Сахнут» у нашай рэспубліцы знаходзіцца колішні выпускнік Беларускай дзяржаўнай кансерваторыі Самуэль Разыновіч, адзін з тых, хто ланінуў Беларусь каля 20 гадоў таму.

Размаўляючы са Шмулем Розенам, як яго цяпер клічуць, які завітаў у Музычны ліцэй пры БДК, я пацікавіўся, што ўразіла яго ў Мінску.

Ягоны лёс напачатку складалася звычайна: музычная школа, вучылішча ў Магілёве, кансерваторыя... З 1973 г. ён у Ізраілі. Год на ўладкаванні. Пасля 2-гадовай службы ў арміі — педагогічная праца ў музычнай школе, у гарадзе Рышон-Леціён (17 км ад Тэль-Авіва).

— Вельмі прыемна, — сказаў госць, — што ўсе мае сябры засталіся тымі ж, што цэплыя адносіны, нягледзячы на тое, што мы жывём у розных грамадствах, не змяніліся, нават наадварот: зрабіліся глыбейшымі. Гэта дзівоснае адчуванне. Я вярнуўся на 20 гадоў назад. Паверце, я аб'ездзіў паўсвета, магу параўноўваць. Мінск зрабіўся яшчэ чысцейшым, больш прасторным, і б сказаў — умыты горад. Хаця ёсць гарады лепшыя па архітэктурным стылі, але тут — свабода і нейкая ануратнасць. Непрыемна бачыць хмурых людзей. І ў параўнанні з іншымі гарадамі свету ў Мінску ўвогуле вельмі мала людзей на вуліцах.

Адначасова — лектарская практыка ў філармоніі ў рамках міжнароднага таварыства «Музычная моладзь». Гэтае таварыства займаецца прапагандай музыкі ў школах, гімназіях, іншых навуковых установах. Лектарская група з 2-х чалавек, забяспечаная электроннымі інструментамі (арган, электрапіяна, электрабаян), чытала лекцыі па класічнай музыцы. Цікавая тамтэйшая сістэма навучання. У гарадзе — адна музычная школа ды чатыры філіялы, прычым філіялы размешчаны ў а г у льянадукацыйных школах, якія, працуючы ў адну змену, у другой палове дня аддаюць свае памяшканні для заняткаў музыкой. Навучанне вядзецца на духавых, струнных інструментах і фартэпіяна.

Уразіла яшчэ тое, што. Калі я ад'язджаў, многія баяліся са мною вітацца, мяне лічылі ці не злачынцам. Цяпер жа многае змянілася ў стаўленні людзей як да дзяржавы Ізраіля, так і да людзей, якія ад'язджаюць за рубж. Гэта істотныя змены, і я спадзяюся, што недалёкі той час, калі паміж Беларуссю ды Ізраілем наладзіцца дружалюбныя адносіны.

А. МІЛЬТО.

ПРЭМ'ЕРЫ

Гайда вярнулася... у «Тэатр»!

Мюзікл па матывах рамана С. Мозма «Тэатр» назваў у рэжысёрскай «Джулія». Гэта той самы мюзікл, які ўжо добры дзесятак гадоў таму напісаў на лібрыта Я. Свірскага з вершамі М. Кандрусевіч тады зусім малады кампазітар У. Кандрусевіч і браўся ды не ўзяўся паставіць. Дзяржаўны тэатр музычнай камедыі Беларусі. Тэатр ёсць тэатр! Сітуацыя відавочна змянілася, і «Джулія», нарэшце, ўбачыла сцэну. Музычны кі-

раўнік і дырыжор спектакля А. Лапуноў, рэжысёр-пастаноўшчык Б. Утоўраў, мастак У. Ждановаў (нацсюмы — В. Жалонкінай), балетмайстар Г. Шыльнова. У спектаклі занятыя А. Ранцян, А. Крайнікова, В. Фаменка, А. Касцель, Д. Цітушкін, іншыя артысты. На ролю Джуліі Ламберт вярнулася ў тэатр яго колішняя «зорка» Н. Гайда, другую галоўную ролю — мужа герані, Майкла, выконвае Р. Харык.

КІНО

Мастацтва і масавасць

Чарговаю кінапрэміярою пазначыўся мінулы тыдзень у кінатэатры «Кастрычнік». 17 снежня шануюнаму спадарству была прадстаўлена мастацкая стужка «Ятрынская вядзьмарка» паводле п'есы В. Адамчыка (аўтар сцэнарыя — Ф. Коноў). Спакусліва было б назваць гэтую «Вядзьмарку» незалежнай прадукцыяй незалежнай рэспублікі, аднак справядлівасць вымагае зазначыць, што ў залежныя часы беларускі фільм падобнага жанравага кірунку часцічком сталі бліжэй і да гісторыі, і да прыгодаў, і да рамантыкі ці меладрамы, а надаралася, утрымліваю і філасофія абавальненні, альбо бездакорна вытрымліваю патрабаванні жанру. Праўда, эксперыментальна-творчыму цэнтру «Артэ», які выпускаў «Вядзьмарку» ў свет, не адмовіў у веданні запатрабаванняў так званана масавага глядача: мо стужка — прадвесне сваёй, уласнай, тутэйшай культуры масаў з пазначанам «бел.» Так ці інакш, рэжысёр-пастаноўшчык Б. Шадурыскі, апэратар-пастаноўшчык І. Рэмішэўскі, мастак-пастаноўшчык В. Кавалеў, ацэры Л. Шэ-

лест, Д. Банініс, Б. Няўзораў, Г. Сторпіршціс, І. Волнаў, А. Унукава і інш., звярнуўшыся ў сваім агульным творы да часоў Вялікага княства Літоўскага, пераказваючы прадэманстравалі, што на ягонай былой тэрыторыі гэтаксама талерантна і шырокаянацыянальна ўжо пачалі рабіць і кіно. Каб яшчэ мастацтва і масавасць як у адно звесці...

Ж. Л.

«Калі Віцебск быў Парыжам»

Фільм з такой назвай хочацца паглядзець абавязкова і вярта. Бо, апроч заваблівай назвы, у ім ёсць тое, чаго вы ніколі не чулі-не бачылі, нават калі ўжо ўсё ведаеце пра Віцебск, пра яго «залаты век» у 20-х... Ну, напрыклад: ці глядзелі вы калі-небудзь звысоку на двухгаловага расійскага арла, якім уявляюцца помнік героям Айчынай вайны 1812 года? Ці ўяўлялі сабе, як парог колішняга дома Шагала пераступіць ягоны родзіч?.. А ўвогуле: ці можна не звярнуць увагу на фільм, які, нават не паглядзеўшы яго, ужо купілі «рабочнікі пракуратуры» некалькіх еўрапейскіх краін!

дзе адбылася прэмія дакументальнага фільма «Калі Віцебск быў Парыжам», захоплена прыняла гэтую ў поўным сансе творчую працу сцэнарыста Віт. Тараса (пры ўдзеле У. Бокуна), рэжысёра У. Бокуна, апэратара С. Фрыдланды і ўсіх іншых ле ўдзельнікаў. Асаблівы настрой перадае сеансам, які доўжыўся трыццаць вострых мінут, стварылі ў фазе музыканты мінскага ансамбля «Калаж» і госці з Віцебска Л. ды У. Базаны, якія аформілі маленькую выставку — фотаўводзіны ў кінастужку, дарчыя, першую работу новай незалежнай студыі «Фобас-С». Дык жа з удалым дэбютам усіх!

С. ВЕТКА.

МУЗЫКА

Зорка Максіма ўзышла...

Малыўнічы вянком з мелодый, вершаў, танцаў стварылі майстры мастацтваў Беларусі — удзельнікі ўрачыстага канцэрта ў гонар юбілею Максіма Багдановіча. Праграма, паказаная ў Беларускай дзяржаўнай філармоніі, трансліравалася тэлебачаннем. Складалася яна з выступленняў Акадэмічнага народнага хору імя Я. Цітовіча (мастаці кіраўнік М. Дрынеўскі), ансамбля танца Беларусі (В. Дудневіч), дзяржаўнага камернага хору (І. Мацохоў), ансамбляў «Свята», «Купаліна» ды «Песняры», артыстаў тэатра пантамімы «Рух» (кіраўнік У. Колесаў), спевакоў В. Снорабагатава ды Н. Рудневай, артыстаў М. Захарэвіч, В. Ласоўскага, С. Жураўля... Арнестравай групай дырыжыраваў М. Дрынеўскі, Гучалі беларускія народныя песні ды найгрышы, творы Л. Рак-Міхайлюскага, А. Багатырова, Я. Глебава, У. Мулявіна... І, канечне, вершы Максіма. Канцэрт вяла З. Бандарэнка.

Малыўнічы вянком з мелодый, вершаў, танцаў стварылі майстры мастацтваў Беларусі — удзельнікі ўрачыстага канцэрта ў гонар юбілею Максіма Багдановіча. Праграма, паказаная ў Беларускай дзяржаўнай філармоніі, трансліравалася тэлебачаннем. Складалася яна з выступленняў Акадэмічнага народнага хору імя Я. Цітовіча (мастаці кіраўнік М. Дрынеўскі), ансамбля танца Беларусі (В. Дудневіч), дзяржаўнага камернага хору (І. Мацохоў), ансамбляў «Свята», «Купаліна» ды «Песняры», артыстаў тэатра пантамімы «Рух» (кіраўнік У. Колесаў), спевакоў В. Снорабагатава ды Н. Рудневай, артыстаў М. Захарэвіч, В. Ласоўскага, С. Жураўля... Арнестравай групай дырыжыраваў М. Дрынеўскі, Гучалі беларускія народныя песні ды найгрышы, творы Л. Рак-Міхайлюскага, А. Багатырова, Я. Глебава, У. Мулявіна... І, канечне, вершы Максіма. Канцэрт вяла З. Бандарэнка.

ТЭАТР

Для адзінага ў свеце тэатра

Адкрыты конкурс на назву і эмблему абвешчана Беларускі рэспубліканскі тэатр юнага глядача, просячы малюнікі і праекты назваў накіроўваць на адрас: Мінск, Энгельса, 26 (т. 27-68-46). Натуральна, колішніе гаднараванне званнем плацідзясцігоддзя ЛКСМБ не

дужа прыдаецца сённяшнім намаганням ды памянненям тыюгаўца; «выхаванне подзвігам» ды «прыклады старэйшых братоў-камуністаў», дзякуй Богу, пакідаюць падмошні дзіцячага тэатра, — адзінага ў свеце, як любяць жартаваць самі тыюгаўцы, які працуе па-беларуску.

РЭПЛІКА

Ну што ж вы, калегі...

Ці вярта ўспамінаць пра штодзённыя газеты трохтыднёвай даўнасці? Мо і вярта, калі гаварыць аб праблеме дакладнасці фактаў.

«Народная газета» 7.XII, за подпісам Сяргея Буткевіча змясціла інфармацыю пра III фестываль камернай музыкі і памяці І. Салярцінскага, паведаміўшы, прынамсі, пра выкананне прысвечанай яму ж Санаты Г. Свірыдава і прысвечанне ва ўрачыстай абстаноўцы імені І. Салярцінскага Віцебскаму музычылішчу. Можна ўявіць сабе рэакцыю чытачоў, якія на тым фестывалі былі самі і ведаюць, што пісьнітка Н. Шароева прыячаць у Віцебск не змагла і саната, якая была менавіта ў яе рэпертуары, увогуле не выконвалася. Тое самае з наданнем імя І. Салярцінскага вучылішчу: у дні фестывалю гэтая ўрачыстасць не адбылася, яе адклалі на іншы час.

А з нагоды інтэрв'ю мастацкага кіраўніка Акадэмічнага сімфанічнага арнестра Беларусі В. Дуброўскага, якое для «Савецкай Беларусі» ўзяла Н. Бунцэвіч (4.XII), нам нават званілі, бо параўнальна нядаўна гутарку з дырыжорам друкаваў і «ЛІМ» (аўтар Т. Валачковіч). Чамусьці заслужаны артыст БССР і народны артыст РСФСР (афіцыйнае старое найменне «тытулаў» музыканта) прадстаўлены ў «Савецкай Беларусі»

(дарчыя, пра найменні!) як народны артыст колішняга Савецкага Саюза. Мала таго: да Віктара Паўлавіча Дуброўскага звяртаюцца чамусьці як да Віктара Мікалаевіча Паведамляецца, што наш арнестр за апошнія два гады непазнавальна змяніўся — выдатнае выкананне, складаныя праграмы, чарада замежных гастролёў, і ўсё гэта дзякуючы запрашэнню ў якасці галоўнага дырыжора В. Дуброўскага. Але яшчэ няма і года, як асірацеў арнестр, пахаваўшы сваёго маэстра Ю. Яфімава, які, дарчыя, таксама быў сцільны да складаных праграм. Дуброўскі ўзначаліў арнестр улётку. Аднак ужо да гэтага часу Акадэмічны сімфанічны арнестр Беларусі зведваў шлях у Еўропу, пракласці які падмаглі яму... напэла імя Р. Шырмы з Л. Яфімавай на чале ды замежныя дырыжоры, найперш германскі маэстра Лео Крэмэр.

«З кім не бывае!», — скажуць нам калегі. Вунь, у той жа «Народнай газеце» Павел Якубовіч, такі «зубр», бліскача разважаючы пра падзею ў Віснўлях, назваў дыктара БТ Марыну Талстаўзеву «очаровальнай Люддой». А маскоўскае тэлебачанне ўжо двойчы перахрысціла назвага С. Шушчэвіча ў «Владіслава». Сяды-тады вываюць недарачнасці і на старонках «ЛІМа». І ўсё ж, і ўсё ж...

ЛІМАНЕЦ.

АДЗІН з персанажаў рамана Ільфа і Пятрова «Залатое цяля», былы папачыцель вучэбнай акругі Хва-раб'ёў, страсна марыў пра тое, каб убачыць у сне хоць бы адзін эпізод са свайго дэрзвалюцыйнага мінулага. Больш за ўсё хацелася яму бачыць «пріезд Государа імператара в город Кострому». Астас Бэндэр, якому ён паскардзіўся, што замест жаданых «царскіх» да яго кожную ноч прыходзяць толькі «савецкія» сны, даў на гэты конт нейкія няясныя аб'яцанні, хоць прызнаў, што перамагчы галоўную прычыну нежаданых сноў ён магчыма не мае.

У наш час, падобна, знаходзяцца людзі (ды што там людзі! Пэўныя — і досыць уплывовыя сілы і грамадскія рухі), якія горача прагнуць не толькі ажыццяўлення запаветнай мары Хва-раб'ёва, але і яўнай матэрыялізацыі ўсялякага роду вернападданаманархічных сноў. Вось ужо некалькі гадоў, як у грамадскай сям'і ўсталяваўся і аб'яляюцца вобраз царскага самадзяржаўя, яго знешня і, асабліва, унутраная палітыка, яго ідэалогія і сімволіка, — перш за ўсё — сам «Государь імператор». Той самы. Мікалай Другі. Апошні з Раманавых. Уладыка «Великия, Малыя и Белья Руси», «царь Польский, великий князь Финляндский... и прочая, и прочая...» А з ім — і яго папярэднікі, і ўвесь «августейший дом».

Дастаткова хоць бы бегла прачытаць расійскія «нацыяналі-патрыятычныя» газеты, часопісы, шматлікія брашуры і лістоўкі, паглядзець тэлеперадачы і фільмы, прысвечаныя такому актуальнаму, на думку некаторых гісторыкаў, пісьменнікаў, тэлевізійшчыкаў, прадмету, каб з усёй яскравасцю пераканацца: гэта абсалютна свядамая доўгатэрміновая акцыя, якая праследуе выразна выяўленыя ідэалагічныя і палітычныя мэты. (На жаль, не думачы пра вынікі, даніну гэтай «модзе» аддаюць і некаторыя дэмакратычныя выданні).

На хвалі нацыянальнага адраджэння, выкліканага перабудовай, а ўмовах, калі расціснуліся сталёвыя аб'екты КПСС і яе «ленінска-сталінскай нацыянальнай палітыкі», пачала ўздымацца і ўсё больш агрэсіўна працягваць сябе так званая «руская нацыянальная ідэя», густа замешаная на шавінізме, «почвенничестве», антысэмітызме і рэлігійным клікустве, якая натхняе на барацьбу за захаванне ў непарушнай цэласнасці (хоць бы цаной глыбокіх сацыяльных узрушэнняў, новай кровапралітай грамадзянскай вайны!) імперскіх дзяржаўных структур і тэрыторый, на ўмацненне і прыняццё іншых народаў і народнасцей. У гэтай сітуацыі зусім зразумелым і лёгка вытлумачальным робіцца зварот расійскіх «нацыяналі-патрыятаў» усіх напрамкаў і адценняў, у тым ліку і досыць вядомых літаратурных «заедначыкоў» да «вядомага выратавальнага на Русі ідэі самадзяржаўя» (М. Радзянка).

Што толькі ні робіцца дзеля таго, каб прадставіць скінутага лютаўскай рэвалюцыяй цара, усю дынастыю Раманавых «дадзенымі богам» уладарамі, шчодрымі папачыцелямі і дэбарадзямі рускага і іншых народаў Расійскай імперыі, анёламі ў плоці, якіх неабходна залучыць да ліку святых! (Залежная праваслаўная царква гэта ўжо зрабіла ў адносінах да Мікалая II).

Ад вядомай карціны І. Глазунова з німбамі святасці над галавамі апошніх Раманавых да саладажывых літаграфій, якія прадаюцца на Новым Арбате і Неўскім, ад абстрактных мэтадачывых публікацый, што смакуюць адносіны Мікалая і Аляксандры і, канешне ж, балерыны Кшэсінскай (Э. Радзінскі ў «Огоньке») да фільма з хлесткай назвай «Царазайка», да падаваемых у духу палітычнай сенсацыі паведамленняў аб паўторных раскопках на

месцы мяркуемага захавання царскай сям'і і нібыта знойдзеным чэрапе самога цара — усё накіравана на тое, каб уваскрэсіць, упрыгожыць, асвяціць у вачах людзей, якія ніколі не жылі пры самадзяржаўным ладзе, імідж эпошняга імператара.

Сярод літаратараў і дзеячаў мастацтва, якія прысвяцілі сваю творчасць гэтай задачы, шырэй за ўсё выкарыстоўваецца жыцыйны жанр. Колькі часу назад даваўся мне ўбачыць

сім не рэвалюцыянеры! Гэтых прадстаўнікоў дынастыі чамусьці ніхто не збіраўся і не збіраецца далучаць да святых).

Але ў канчатковым выніку перад абліччам смерці ўсе роўныя. Чаму ж узнікае такі ўпарта раздзьмуваемы ажыятаж вакол пошукаў і ідэнтыфікацыі чэрапа «грамадзяніна Раманова», а не, скажам, рускага генія Мікалая Вавілава, вялікага філосафа, матэматыка і багаслова Паўла Фларэнскага, вялікага паэта Восіпа Мандэль-

чайная спроба вырвацца з самадзяржаўных путаў, жорстка патоплена ў хрыві «царом-вызваліцелем». І Польшча, і Літва. І замярзаючая, сцякаючая крывёй Шыпка, шчыльна прыкрытая дымазаслоная звадка царскай штаб-кватэры («На Шыпке всё спокойно...»).

Вось і «полицейское ничтожество» (гэта яшчэ І. Рэпін так казаў пра яго!) — Аляксандр III, чый бронзавы манумент, створаны з бязлітаснай праўдзівасцю П. Трубяцкім, збіра-

сэрдачнасць, доброту и христианские добродетели» Мікалая II, пра тое, што седзячы на троне, ён імкнуўся быць «честным и благочестивым правителем, преданным заветам порфироносных предков...» («Неделя», № 34, 1991), — хачу прывесці досыць абстрактную цытату з успамінаў выдатнага рускага юрыста А. Коні, цытату, больш падобную на ўрывак з абвінавачаўчага заключэння: «Мне думается, что искать объяснения многого, привед-

Аляксандр ДРАКАХРУСТ

ЦАР-БАЦЮХНА: КАМУ ПАТРЭБНА МІФАТВОРЧАСЦЬ

7—8 лістапада г. г. у Санкт-Пецярбурзе, былым Ленінградзе, на прыватным запрашэнні пабыўаў «глава російскаго імператорскаго дома в изгнании» вялікі князь Уладзімір Кірылавіч. У шэрагу падзей, якія штодня скаланаюць былы Савецкі Саюз, гэта — не такая ўжо важная. Тым не менш, яна мае сваё значэнне, бо з'яўляецца часткай працяглай кампаніі, якая вядзецца

да пэўнымі грамадскімі коламі і праследуе зусім пэўныя палітычныя мэты. На мой погляд, кампанія гэта ўяўляе несумленную пагрозу дэмакратычным сілам Расіі, яна не можа не выклікаць глыбокай трывогі і ў дэмакратычных рухаў усіх народаў былога Савецкага Саюза, якія цяжка набываюць сваю незалежнасць.

стужку ленінградскага тэлебачання «Зорка і крыж», якая, на мой погляд, увабрала ў сябе ўсе прыкметы і характэрныя асаблівасці гэтага досыць спецыфічнага жанру. Большая частка стужкі прысвечана лёсу Мікалая II і ягонай сям'і, а калі быць больш дакладным, — іх расстрэлу ў сутарэнні дома купца Іпацьева ў Екацярынбурзе.

Тут я лічу за неабходнае зрабіць некаторае адступленне, каб пазбегнуць абвінавачанняў у прадузятасці, прыхільнасці даўно (і справядліва) адвернутага пункту гледжання адносна «самадзейнасці екацярынбургскіх большавікоў», недолучанасці вышэйшага партыйнага і дзяржаўнага кіраўніцтва (Леніна, Сярдлова і іншых) да фізічнага знішчэння былой царскай сям'і (так, так — былой!). Гэта, як мне ўяўляецца, факт досыць істотны! Бо ў сакавіку 1917 года Мікалай II сам адрокся ад прастола за сябе і за наследніка і разглядаўся пасля гэтага ўсяго толькі як грамадзянін Мікалай Аляксандравіч Раманав. Актыўнае непрыняццё як па маральных, так і па палітычных меркаваннях выклікаюць у мяне аргументы, якія прыводзяцца ў доказ таго, што пагадоўнае знішчэнне членаў змеценай народнай дынастыі было падпрынята ў сілу «гістарычнай неабходнасці», «палітычнай мэтазгоднасці», «вышэйшых інтарэсаў перамогай рэвалюцыі», а не элементарнай боязі — эрзшты, малапраўданай, бо самадзяржаўе было амаль цалкам скампраметавана нават у вачах правячых класаў дэрзвалюцыйнай Расіі, — боязі, што Раманавы могуць стаць «сцягам контррэвалюцыі» і тым самым ускладніць барацьбу за сцягджэнне толькі што захопленай большавікамі ўлады.

І вось, бяссуднае пакаранне былога цара і іншых Раманавых — безумоўна акт самавольства, які застаецца на сумленні яго натхняльнікаў і выканаўцаў. Але... але ці ёсць неабходнасць з такім істэрычным і, як мне думецца, штучным надрывам вылучаць менавіта гэты акт сярод тысяч і тысяч падобнага роду актаў, — бяссудных, бязлітасных, жудасных па сваёй жорсткасці, здзейсненых людзьмі, якія тэрэтычна абгрунтавалі, развязаўлі і «прыводзілі ў выкананне» чырвоны тэрор і ўсе наступныя масавыя і індывідуальныя рэпрэсіі ў адносінах да простых сялян і геніяльных вучоных, рэдакцый салдат і знакамітых маршалаў, сціпных саўслужачых і паэтаў, якія складаюць славу айчынай літаратуры? (Адзначым у дужках, што гэта не першае царазайства ў рускай гісторыі. Цароў і іх наследнікаў і душылі, і трупілі, і сажалі ў казематы. Прычым зу-

штама? Чаму з такой жа апантанасцю і ўпартасцю не робяцца спробы ўстанавіць прыналежнасць астанкаў, знойдзеных пры раскопках у Курпатах і Быкоўні, у сотнях, тысячх кропках сумнаўядомага «архіпелагу»?

Каб адказаць на гэтыя пытанні, трэба вярнуцца да фільма «Зорка і крыж», у якім прадстаўлены ў гранічна сціслай і таму досыць «аголенай» форме (тэлебачанне!) характэрныя рысы той з'явы, якую нельга назваць інакш, чым апалогіяй самадзяржаўя, спробай уваскрэшэння казённа-вернападданаўскага трапятлівасці перад «легітымным владэліном».

Зводзячы ўсе факты, праблемы і «праклятыя» пытанні, звязаныя з трохсотгадовым праўленнем дома Раманавых, да крывавай расправы ў Екацярынбурзе, аўтары фільма (гэтак жа, як і публікацыі ў шматлікіх выданнях) па сутнасці абыходзяць гістарычныя, палітычныя, асабістыя аспекты царскага самадзяржаўя, аддаючы перавагу міфатворчасці, нястрымнай ідэалізацыі тагачаснага рэжыму, па волі ці міжвольна падыгрываючы нізкім інстынктам сучасных чарнасоченцаў (нездарма на сталі ў фігурэра «Памяці» Д. Васільева — партрэт Мікалая II), ігнаруючы аўтарытэтныя сведчання аўтарытэтнейшых гісторыкаў, пісьменнікаў, грамадскіх дзеячаў, знаёмых не па чутках з уладаю «господ Обмановых» (А. Амфітэатраў). Гэта ўсё роўна, што, напрыклад, цалкам зяродзіць увагу (у ацэнцы асобы і дзейнасці) на, несумненна, зладзейскім забойстве Троцкага ці фізічным знішчэнні (пры інсцэніроўцы суда) Ягоды, забываючыся ці абыходзячы маўчаннем усё, што здзейснілі яны або што было здзейснена па іх бесчалавечных загадах.

Ах, які відавы рад — з буйнымі планами, задуменымі выразнымі вачамі, высакароднымі і дэбрачыннымі тварами сялянскіх старшын у дабротных армяках — выбудаваны ў псеўдадакументальнай стужцы «Зорка і крыж»! Ах, які ўрачыста-высакарны тэкст ўперамешку з саладажывымі ўздыханямі былога спевака савецкай міліцыі, а цяпер апагагета манархіі Телія Рабава чуюцца на фоне музычнага мінора!

Хоціць, панове! Трэба мець хоць бы элементарную гістарычную памяць!

Вось глыбокі элегічны ўздых пра Аляксандра II («Освободитель Реформатор! Жертва нигилистов, бомбистов, бесов...»). Усё прывільна! А за кадрам жа — сяляне, вызваленыя без зямлі, пакутуюць і бунтуюць, душацца бязлітаснай ваеннай сілай імперыі. І памятнае ўсім нам 1863 год. Паўстанне Кастуся Каліноўскага. Ад-

юцца ўстанавіць на ранейшае месца перад Маскоўскім вакзалам горада на Няве. О, тут спрэс мілыя карціны! Якія там «годы дальние, глухие», калі, паводле слоў А. Блока, «в сердцах царили сон и мгла»? Якія там «совинные крыла», распасцёртыя над краінай? Які там голад, апісаны Л. Толстым і Г. Успенскім? Які «Крестный ход в Курской губернии», «Владимирка», «Всюду жизнь»?.. Памыляліся, памыляліся вялікія мастакі! Не тое ўбачылі і адлюстравалі. Зусім не тое!..

І, нарэшце, апошняе царстваванне.

Але тут лепш вярнуцца не да кінакадраў, якія раскажваюць пра падзенне трона і зруйнаванне царкваў (царкоўнае разарэнне — на сумленні большавікоў. Але яно — не апраўданне для дынастыі, для «зверскага» (Л. Толстой) рэжыму, што карыстаўся заўсёднай падтрымкай і пастырскім блаславеннем праваслаўнай царквы), а да пісьма вядомага сучаснага пісьменніка, у якім гаворыцца пра запіску, знойдзенаю ў бібліі адной з дачок Мікалая II («нашага (I) цара»). Пісьменнік з замілаваннем цытуе словы былой вялікай княжны аб тым, што «отец прощает всех».

Аднак ці ёсць тут нагода для замілавання? Куды важней і істотней — ці былі падставы ў народзе, «гаспадаром» якіх ён лічыў сябе (адказ Мікалая на пытанне ўсерасійскага перапісу пра род заняткаў — «Хозяин земли русской»), — дараваць яму!

Неяк у вячэрняй тэлепраграме я ўбачыў рэпартаж з маскоўскай мастацкай выстаўкі, на якой экспанаваліся партрэт Мікалая II, які не выстаўляўся дзесяцігоддзямі і належыць пэндзлю вядомага рускага жывапісца. Цар, так бы мовіць, з «чалавечым абліччам». Што ж, магчыма ў нейкія моманты свайго жыцця ён быў і такім. Але жыццё і дзейнасць расійскага самадзяржаўя складаліся не толькі з падобных момантаў.

Бесхарактарны, апатычны (гэтыя рысы адзначае ў Мікалая II нават А. Салжаніцын, які ставіцца да яго зусім не крытычна), выхаваны ў абстаноўцы халопскай ліслівацы і нізкапаклонства, поўнышчы (як і ягоная жонка) у магічную сілу прайдзісвета Распуціна, «божый помазанник», паводле сведчанняў блізкага да дварцовых колаў мемуарыста, бачыў вышэйшую мзту свайго існавання ў «неукоснительной охране основ самодержавия». Абыякавацца да ўсяго, што не тычылася інтарэсаў дынастыі, дзіўная абыякавацца да людзей і іх лёсаў — вось што на самай справе вылучала «Государь імператара».

У адказ на выказванні сучасных публіцыстаў пра «глыбокую

шого Россию к гибели и повору, надо не в умственных способностях Николая II, а в отсутствии у него сердца. Достаточно припомнить посещение им бала французского посольства в ужасный день Ходынки, когда по улице Москвы развозили пять тысяч изуродованных трупов... Стоит вспомнить его злобную выходку о «бессмысленных мечтаниях» перед лицом земства после его вступления на престол... Достаточно, наконец, вспомнить равнодушное отношение к поступку генерала Грибского, утопившего в 1900 в Благовещенске-на-Амуре пять тысяч мирного китайского населения... или жестокое отношение к сылаемому в Сибирь духоборам, где они на севере как вегетарианцы обрекались на голодную смерть, о чем пламенно писал ему Лев Толстой, лишению которого христианского погребения «возлюбленный монарх» не воспрепятствовал...» І далей: «Можно ли забыть Японскую войну, самоубийственно предпринятую в защиту корыстных захватов?.. Можно ли забыть ничем не выраженную скорбь по случаю Цусимы и Мукдена?..»

Чаму ж праз тры чвэрці стагоддзя робіцца ўсё дзеля таго, каб цалкам і безагаворачна апраўдаць самадзяржаўе толькі на той падставе, што паэзія ў нашай краіне прыйшла да ўлады «самадзяржцы» куды больш бессардэчна і жорстка? Як можна не бачыць відавочнага? Відаць, для гэтага трэба валодаць асаблівым, выбарчым зрокам.

Увайшлі ў гісторыю царскія тэлеграмы, рэзалюцыі, выказванні. Яны начыста выкрываюць старанна ўсакрашаемыя і выставаныя легенды.

Узяць, напрыклад, рэзалюцыю на прысудзе групы рэвалюцыянераў. Мікалай лаканічна: «Надеюсь, повешены». Альбо размашысты надпіс на рапарце аб дзеяннях палка, які «вызначыўся» пры падаўленні «рабочих беспарадкаў» у Яраслаўлі (былі забітыя і параненыя). Мікалай перапоўнены ўдзячнасцю: «Царское спасибо молодцам-фанагорийцам.»

Неяк не стасуецца ўсё гэта з «сардэчнасцю», «добрай» і «хрысціянскімі добродетелямі»!

Нездарма І. Рэпін, які бачыў самадзяржаўца і яго блізкіх, як кажуць, твараў у твар (аўтар знакамітай карціны «Заседаніе Государственного совета» пісаў для яе з натуры ўсіх царскіх санюнікаў і самога цара), абурася ў адным з пісем гэтага перыяду: «...Что за нелепость самодержавие; какая это невежественная, опасная и отвратительная по своим последствиям выдумка...»

ЗАПРАШАЕМ НА КАЛЯДЫ!

Раство Хрыстова, ці Каляды, — адно з найбольш любімых і прывабных святаў. Каляды нашы продкі святкавалі ў абставінах агульнай любові і міласэрнасці. Цікава тое, што сярня ўяўляе сабой цудоўнае спалучэнне народнай язычніцкай і хрысціянскай традыцый. Адсюль і ўрачыстыя набажэнствы ў храмах, святочныя малітвы і спевы, калядаванні, варажба, батлеечныя відовішчы. Усё гэта стварае непаўторныя, цудоўныя варункі, і нездарма з Калядамі звязана вялікая колькасць паданняў і легенд. А сам евангельскі сюжэт? Просты, адухоўлены. І нават у наш жорсткі час нас да глыбіні душы хвалюе апавяд пра мілую і цяплявую Марыю, пра старца Язэпа, пра цудоўнае нараджэнне немаўляткі Ісуса, пра здзіўную Віфліемскую зорку, якая ўзышла на небе, пра загадкавыя волхваў, якія прыйшлі пакланіцца немаўлятку. Да тэмы Раства Хрыстова звярталіся на працягу стагоддзяў знакамітыя мастакі, скульптары, паэты ўсяго свету, таму што ідэя міласэрнасці, мацярынскай любові, самааданасці жыла і будзе жыць стагоддзямі.

Апынучца ў калядных абставінах, пачуць урачыстыя хвалюючыя спевы, як мага больш спазнаць аб свяце годзенцы і наведвальнікі Гародні змогуць у Беларускам дзяржаўным музеі гісторыі рэлігіі. Тут 3 і 4 студзеня праводзіцца вечарына (ладзіліся яны 21, 22 і 23 снежня), прысвечаная святу Нараджэння Хрыстова. Наведвальнікі музея пазнамяцца з дзвюма выставамі: калядных паштовак пачатку стагоддзя і твораў вядомых гародзенскіх мастакоў У. Кіслага і А. Сурава. Напэўна, глядачам спадабаецца і выступленне «батлейкі» ў выкананні годзенскай дзіцячай тэатральнай студыі пад кіраваннем В. Шалкевіча. І, напэўна, ніхто не застанецца абіякавым да выступлення Мінскага дзяржаўнага камернага хору, да рэлігійных калядных спеваў у яго выкананні.

Запрашаем!

Л. КЕДА,
супрацоўнік Беларускага
дзяржаўнага музея гісторыі
рэлігіі.

г. Гародня.

АБ'ЯВА

БЕЛАРУСКАЯ ОРДЭНА
ДРУЖБЫ НАРОДАУ
ДЗЯРЖАўНАЯ
КАНСЕРВАТОРЫЯ

АБ'ЯўЛЯЕ КОНКУРС

на замяшчэнне
вакантных пасадаў
прафесарска-выкладчыцкага
складу (для тых,
хто мае мінскую прাপіску):
— кафедра тэорыі музыкі
заг. кафедры—1;
— кафедра кампазіцыі
— кафедра медных духавых
дацэнт—1;
і ўдарных інструментаў
заг. кафедры—1.

Тэрмін падачы заяў — 1 месяц з дня апублікавання. Заявы і дакументы накіроўваць на імя рэктара на адрас: 220600, г. Мінск, вул. Інтэрнацыянальная, 30. Даведкі па тэл.: 72-49-42, 26-06-70.

Саюз пісьменнікаў Беларусі вынавае глыбокае спачуванне пісьменніку Валерыну МЫСЛІУЦУ з прычыны напаткаўшага яго го́ра — смерці сястра Надзеі Цімафееўны.

валодаў страх. Пасля 9 студзеня ён стаў асабліва вострым і неадступным. Ён штурхаў Мікалая то ў абдымкі ахотнарадцаў-чарнасоценцаў («Объединяйтесь и старайтесь!»), то фанатычных святошаў, прымушаў здзяйсняць учынкi, якія выклікалі агіду нават у перакананых прыхільнікаў манархіі, вымушаў шукаць ратунак у пастаянным умацненні сацыяльнага і нацыянальнага прыгнёту.

Таму шчырае здзіўленне выклікаюць выказанні некаторых «маладагвардзейскіх» публіцыстаў аб тым, што царская Расія зусім не была турмой народаў, што, наадварот, народы гэтыя свабодна жылі і квітнелі пад царскім скіпетрам. Ну проста-такі па Тарасу Шаўчэнку: «Від молдаваніна до фінна на всіх языках все мовчить, бо благоденствуе...» Толькі без з'едлівай і горкай іроніі Кабзара, без яго бязлітаснага сарказму. Усур'ёз.

Трэба быць ці зусім аслепленым фанатыкам ці да мозга касцей цынічным дэмагогам, каб абараняць і апраўдваць нацыянальную палітыку царскага самадзяржаўя — тупую, злосную, бессэнсоўна-жорсткую.

Так, размах падаўлення і гвалту, абмежавальных, карных, русіфікатарскіх мераў, якія ажыццяўляліся рэжымам у адносінах нацыянальных спадзяванняў, мовы, культуры народаў Расійскай імперыі, не дасягаў размаху сталінскіх дэпартацый, ганенняў, дэнацыяналізацыі. Але паказвае цара і яго ўрад у ролі клепатлівых апекуноў нацыі, ахінутых двухгаловам арлом, — гэта, даруўце, занадта...

Тут трэба сказаць яшчэ аб адной цікавай падрабязнасці. Тыя, хто падобна нацыстам, надае такое значэнне «чысціні крыві», робяць выгляд, быццам не ведаюць, што рускі цар, як гэта ні парадасальна, не быў рускім. У яго жылах цякла нямецкая, дацкая, а зусім не руская кроў. Аднак гэта ніколі не б'янтэжыць прыхільнікаў расійскага манархізму. І ніколі не перашкаджала самому Мікалаю II быць квасным «істинно-русским патриотом», гасццелем іскраў любой нацыянальнай свядомасці, перакананым ворагам верацярпімасці. (Пад сцягам іншай ідэалогіі, прыкрываючыся шырокавядучымі лозунгамі аб «інтэрнацыяналізме» і «дружбе народаў», гэтую палітыку ў значнай меры прадаўжала партыя большавікоў, і вынікі яе мы расхлёбваем дагэтуль).

Не будзем кранаць гісторыю пытання. Не затрымаемся на высокамерным адказе міністра Гарчакова замежным дзяржавам, усхваляваным карнымі акцыямі супраць паўстанцаў 1863 года («Сей «старинный спор» есть домашнее дело монарха над своими подданными»). Звернемся да фактаў апошняга царствавання.

У 1902 годзе Мікалай II даруе харкаўскаму губернатару Абаленскаму ордэн і прасіць міністра ўнутраных спраў Плеве перадаць яму «царскі пацалунак». За што ж цалуе свайго губернатара імператар? А за тое, што саноўнік, які заўсёды вызначаўся рэўнасцю і стараннем у справе барацьбы з «претензиями малоросов», на гэты раз пераўзышоў самога сябе і арганізаваў масавыя лупцоўкі ўкраінскіх сялян. Ці верта паля гэтага здзіўляцца, што калі Дзяржаўны савет «всеподаннейше» звярнуў увагу цара на неабходнасць адмены цялесных пакаранняў, той пагардліва адмахнуўся: «Я сам знаю, когда это надо сделать».

Імкненне народаў набываць дэмакратычныя правы, захавачь сваю нацыянальную самабыт-

насць заўсёды сутыкалася з упартым супраціўленнем Мікалая II. Так, «великий князь Финляндский» з дапамогай свайго сатрапа Бобрыкава ўсяляк стараўся пазбавіць Фінляндыю тых куцых правоў і гарантыяў, якія былі некалі дараваны ёй каронай. У лістападзе 1905 года, пасля выбуху народнага гневу, ён бязліва адступіў і пакляўся аднавіць ранейшае заканадаўства. Аднак ледзь толькі царскія шыкі ўзялі верх, самадзяржац, як гэта было неаднойчы, адразу ж адмовіўся ад дадзенага ім слова і з яшчэ большай сілай і злосцю абрынуўся на фіннаў. (Тут да месца ўспомніць прадосыць шчыры — і далёка не адзіны — рэцыдыв імперскага мыслення ў нашы дні, — рэцыдывы, які, на мой погляд, цесна звязаны з ажыўленнем ў грамадстве неаманархісцкіх, дзяржаўна-унітарных ідэй. Вядомы «ліберал-дэмакрат» У. Жырыноўскі, няўдалы кандыдат у расійскія прэзідэнты, не толькі прапаноўваў з тэлеэкрана ліквідаваць нацыянальныя рэспублікі і аднавіць існаваўшы да рэвалюцыі адміністрацыйна-тэрытарыяльны падзел на губерні (Мінская, Кіеўская, Віленская...), але і ўголос аб'явіў, што прызнанне Леніным незалежнасці Фінлянды ў 1918 годзе «з'яўляецца дзяржаўным злачынствам»... Можна, канечне, не прымаць усур'ёз слова-выважэнні і хлестакоўскія прыёмы Жырыноўскага. Але смех застрае ў горле: яму ж аддалі свае галасы мільёны расійскіх выбаршчыкаў!).

Што тычыцца адносін да Беларусі, то афіцыйна назва яе заставалася толькі ў царскім тытуле. Ужыванне слова «Белоруссия» адносна тэрыторыі Паўночна-Заходняга краю было яшчэ ў 1842 годзе забаронена імператарскім указам. У наступныя гады ганенні шырыліся і рабіліся больш жорсткімі. І нават у кароткія, адносна ліберальныя часы антынацыянальная накіраванасць і характар не адчувалі істотных змен. Ганенні гэтыя тычыліся не толькі беларусаў, а і палякаў, яўрэяў, літоўцаў, католікаў, уніятаў, прадстаўнікоў іншых канфесій.

Ужо на наступны дзень пасля апублікавання царскага маніфеста, які абвясціў «незыблемыя основы свободы» — 18 кастрычніка 1905 года, — у Мінску прагучалі стрэлы: па загадзе губернатара Курлова на прывакзальнай плошчы войскі стралялі ва ўдзельнікаў мітыngu. Дзесяткі забітых, сотні параненых... «Уже дарованная конституция окрасилась кровью граждан... Самодержавие не может жить без крови народа, и покуда оно существует, кровь не перестанет литься широким потоком...» (З лістоўкі «Да грамадзян Мінска»).

Гнеў і абурэнне зладзействам саноўнага ката былі такія вялікія, што іх не мог ігнараваць нават царскі ўрад. Мікалай II даў згоду на вядзенне следства. Але ён не быў бы самім сабой, калі б у рэшце рэшт не пакінуў дзеянні губернатара «без последствий».

У «хозяиня земли русской» заўсёды жыла сляпая і злосная нянавісць да іншародцаў, якая несупынна падагравалася чарнасоценным акружэннем. Ганебная справа Бейліса, якая прагучала на ўвесь свет, канчаткова выкрыла антысемітызм цара і яго ўрада, якія працягнулі шчырую зацікаўленасць у выніку гэтага гнюснага і правакацыйнага працэсу. Мікалай II не без задавальнення выступаў у ролі яўнага абаронцы пагромшчыкаў з «Саюза рускага наро-

да». Ён з удзячнасцю прыняў урачыста ўручаны яму ганаровы знак «саюза», аказаў фінансавую дапамогу гэтай ці не крымінальнай арганізацыі, адгароджваў ад судовых праследванняў арганізатараў і ўдзельнікаў гвалту і забойстваў у Пецярбурзе, Кішыніве, Адэсе. З яго ведама і благаславення на субсіды ўрада друкаваліся і распаўсюджваліся горы антысеміцкай літаратуры, у тым ліку і сумна вядомыя «Протоколы сионских мудрецов». Цар ніколі не хаваў свайго ў вышэйшай ступені прыхільнага стаўлення да дзеянняў распаленых антысеміцкімі страсямі падонкаў. Не хаваў ён і свайго ашаламляльнай абіякавасці да вынікаў гэтых дзеянняў. Захаваўся запіс размовы Мікалая II з адным з высокапастаўленых чыноўнікаў, прызначаным на пасаду растоўскага губернатара. Калі той паскардзіўся, што ў ходзе чарговага яўрэйскага пагрому ў Растоўе аказалася занадта шмат ахвяр, самадзяржац пацікавіўся колькасцю забітых. «Сорак чалавек», — быў адказ. «Толькі-то? — здзіўіўся Мікалай. — Я думал гораздо больш...»

Не, не накінуць заднім чыслом «белае адзенне» на плечы таго, хто ўзвышаў катаў, аблашчваў махровых шавіністаў і граміл, заахочваў фальсіфікатараў, па-царску ўзнагароджваў ворагаў свабоды, годнасці і самога жыцця народаў! І, вядома ж, народа рускага. Вялікага народа, які, знемагаючы ад доўгай, кровапралітнай і беспаспяховай вайны (цар прыняў на сябе вярхоўнае камандаванне, ніколікі не разумеючы ў пытаннях тактыкі і стратэгіі), страціў, нарэшце, сваё цярпенне, якое выпрабавалася так доўга, і скінуў Раманавых.

Паўтару: маштабы злачынстваў царскага рэжыму непараўнальныя з маштабамі, татальнасцю, жахлівай шматстайнасцю і жорсткасцю злачынстваў, здзейсненых у нашай краіне за апошнія семдзесят з большым гадоў. Але ад гэтага яны не перастаюць быць злачынствамі. І ахвяры не перастаюць быць ахвярамі. І ступень віны за іх гібель не вызначаецца з большым дапаўненнем простых параўнанняў і супастаўленняў. А новыя правыя імперскага мыслення — лозунг расійскіх «нацыянал-патрыётаў» «За адзіную, непадзельную!» вядомы яшчэ з часоў грамадзянскай вайны, тэрытарыяльных і нацыянальна-дзяржаўных прэтэнзій Жырыноўскага і на яго падобных, двухсэнсоўна перадавыбарчыя заявы генерала Макашова аб неабходнасці стварыць «государство твердого порядка», у імя ўмацавання якога дапушчальна праводзіць усеагульныя лупцоўкі на Краснай плошчы, — гэтыя правыя па-ранейшаму ўяўляюць сур'ёзную небяспеку для нашай дэмакратыі, якая яшчэ толькі нараджаецца. Незалежна ад форм, у якія адліваецца імперскае мысленне, і ад асабістага стаўлення яго цяперашніх носьбітаў да праблем адраджэння манархіі.

Вядома, што, знаходзячыся пад арыштам у Табольску, грамадзянін М. А. Раманаў дваў свайму сыну Аляксею ўрокі гісторыі. Сумняваюся, што нават у той драматычнай сітуацыі былі цар зразумеў яе галоўны ўрок. Хутчэй за ўсё ў выкладанні былога самадзяржац гісторыя ўяўляла менавіта такой, якой жывапісуюць яе тыя, хто, падобна на адстаўнога папачыцеля вучэбнай акругі Хвараб'ёва, прагне бачыць толькі вялікадзяржаўна-манархічныя сны, а яшчэ больш — іх ажыццяўленне!

Няўжо гісторыя, на самай справе, вучыць толькі таму, што яна нічому не вучыць?

Натуральна, калі цяпер гаворка заходзіць пра злачынствы царызмы, мы судзім іх з усеагульным генацыдам, развязаным у кастрычніку 1917 года і які працягваўся доўгія і страшныя дзесяцігоддзі. Але ён — хачу адзначыць яшчэ раз! — не перакрэслівае і ўжо, безумоўна, не апраўдвае злачынстваў мінулага. Аўтары, якія справядліва і да месца ўспамінаюць словы Дастаеўскага пра «слязінку дзіцяці», чамусьці забываюць, што хлапчкі, якія сядзелі на галінках Аляксандраўскага саду ў трагічны дзень 9 студзеня 1905 года, падалі пад кулямі куды раней, чым дзеці Мікалая...

Ды ці ж толькі хлапчкі!

Нездарма менавіта тады — пасля 9 студзеня — імператар, які даў згоду на «прыняцце неабходных мер», а сам бязліва збег у Царскае Сяло, атрымаў мянушку «Крывавы».

Цяпер прынята шчодр а хваліць царскага міністра ўнутраных спраў, а потым прэм'ера Сталыпіна, падкрэслена называць яго па імені і імені па бацьку, пры выпадку і без яго ўспамінаць, што ён — знакаміты рэфарматар і аўтар вядомай формулы: «Вам нужны великие потрясения, а нам — великая Россия».

Што ж, яго рэформа сапраўды адыграла немалую ролю ў развіцці краіны (хоць увогіле падзяліла лёс многіх рэформ дэрэвалюцыйнага, паслярэвалюцыйнага і нашага часу). Але неяк забываецца, што менавіта Сталыпіне рэпрэсіўная «миротворительная» палітыка царскага рэжыму дасягнула найбольшага размаху і жорсткасці. Патрэбны былі сотні тысячы шыбеніц, якія ўзводзіліся з бласлаўлення прэм'ера, каб узнікла ідыёматычнае выказанне «сталыпінскі гальштук», патрэбна было вялікае мноства турмаў на колах, каб узнікла назва «сталыпінскі вагон», якая існуе, на жаль, і цяпер.

Ужо адно гэта сведчыць пра цесную сувязь палітыкі крутых і бязлітасных рэпрэсій як з імем «вялікага рэфарматара», так і з імем самога цара, які пісаў на «всемилостивых» рэскрыптах Сталыпіну: «...всегда благосклонный к Вам. Николай.» З гэтай нагоды прывяду прыклад, які красамоўна характарызуе Мікалая II і яго стаўленне да самых верных слуг самадзяржаўя. Пасля таго, як на вачах цара Сталыпін быў смяротна перанены і ўсё-такі знайшоў у сабе сілы перахрысціць «обожавога», той не прыйшоў на пахаванне, не развітаўся з чалавекам, «которому он был обязан столь многим и который для спасения его династии принял на душу тысячи смертных приговоров» (А. Кони).

Няўжо для цара было тайнай, што ў гады, якія паследавалі за першай рускай рэвалюцыяй, пакаранні ў Расіі сталі, паводле выказвання В. Караленкі, «бытавой з'явай»? Няўжо не чуў ён голасу Л. Толстога, поўнага гневу і болю: «Не убий!», «Не убий никого!» Няўжо не чытаў ускельхнуўшага ўвесь свет «Не могу молчать»?

Рытарычныя пытанні!

Словы вялікага пісьменніка, звернутыя непасрэдна да самадзяржац, не пакідаюць ніякіх пралазаў для рэакцыйнага неаманархічнага ідэалізму: «Кого вы... любите? Никого. А кто вас любит? Никто. Вас боятся, как боятся ката-палача или дикого зверя. Вам льстят, потому что в душе презирают и ненавидят — и как ненавидят! И вы это знаете и бонтесть людей».

Дыягназ Л. Толстога быў дакладны: халоднай душой цара

ВЫСОКІ БЕРАТ

Праз год будзе адзначацца 110-я гадавіна з дня нараджэння Якуба Коласа. Яго радзіму, мясціны, дзе ён жыў, наведваюць тысячы прыхільнікаў яго таленту, аматараў беларускай літаратуры. У час «круглых» юбілеяў лавышаны інтарэс—з ява звычайна. Аднак да такіх вялікіх твораў, як Якуб Колас, ніколі не зарастае народная сцяжына. Іх родная зямля прыцягвае, на ёй заўсёды хочацца пабыць.

Бераг сапраўды высокі. Ён узвышаецца над Нёманам, над зарэчным шырокім лугам. На ім растуць цёмныя сосны і елкі. І схіл берага, што спадае да вады, на фоне зеляніны надзіва жоўты.

Высокі бераг, кут мой мілы!
Люблю я жоўць тваіх пясчоў,
Разложных хвоек гурт пахілы
І ціхі гоман лазнякоў.

Так пісаў Якуб Колас пра сваю любімую мясціну, што паміж Бервянцом і Смольняй, якіх таксама занялі ў жыцці народнага песняра дастойнае месца. Даўно астылі слэды яго і на Высокім Беразе, і ў Бервянцы, і ў Смольні, а родная зямля пісьменніка дорыць людзям радасць, помніць яго. Усё тут звязана з ім.

Турбаза «Высокі Бераг» за сезон прымае да васьмі тысяч чалавек. І ўсе яны прычашчаюцца прыгажосцю Коласавай радзімы.

Прыгожая і памятная

Сцежка бяжыць праз лес. Хваіны апускаюць над ёй лапістае голле. Сыравата. Пахне іглай, вільгацю. Ісці блізка. Лес расступаецца, і мы выходзім да Смольні. На сядзібе тры пабудовы: філіял Літаратурнага музея Якуба Коласа—ладны двухпавярховы будынак сучаснай архітэктуры, старая хата і жылы дом.

Гаспадыня гэтага «Коласавага царства»—племніца паэта, дачка яго брата Язэпа. Таго самага Юзіна-шалюны з «Новай зямлі»—Соф'я Язэпаўна. Невысокая, жвавая, бойкая на язык, яна цікава правяла нас па жыцці свайго знатнага дзядзькі. Не забыла, вядома, і пра прыроду, яе ўплыў на творчасць Коласа.

А прырода тут прыгожая і памятная. Лес, густы і высокі, падступае да самай музейнай сядзібы, абсаджанай з боку Нёмана кустамі. За серабрыстай стужкай рані—луг, аж да таго лесу на ўзвышшы. Каля хаты, якую, купішы, славіў суды па Нёмане дзядзька Антось, растуць ліпы, якія пасадзіў Якуб Колас. Яны высокія, кучаравыя.

У гэтай хаце ў 1912 годзе ўпершыню сустрэліся Якуб Колас і Янка Купала. Адсюль яны любаваліся зарэчнай красой. За гэтым сталом частаваліся, гутарылі пра жыццёбыццё. У хаце адноўлены побыт таго часу.

Нагледзеўшыся, наслахаўшыся, мы, група адпачываючых, вяртаючыся на базу, дзяліліся ўражаннямі. Уражаннямі багатымі і светлымі.

У дубах

Пайшлі ўчатырох—Станіслаў з шасцігадовым сынам Алёшам, Людміла і я. Дзень, як і ўсе на пачатку ліпеня, стаў гарачы. Нават конікі странаталі ў квітністай траве неахотна, млява. Ішлі мы напярэстні між кустоў і рэдкіх дрэў. Злева млела ў травяністых берагах старыца.

— А рыба ў ёй ёсць?—зацікавіўся Алёша.
— Ліні на дне ляжаць, у халадну,—адказаў Станіслаў.

Хлопчык прыплюшчыў вочы:
— Вось бы палавіць.

Луг з дубамі ўраўні маіх спадарожнікаў. Ды і я, каторы ўжо раз, захапіўся веліччу дрэў, што мудра драмалі па ўсёй прасторы. Яны стаялі і побач з намі, і каля эстрады, на якой у час наласавін—свята ў дзень нараджэння Якуба Коласа—выступалі пісьменнікі з усёго Саюза і артысты, і над Нёманам, і вузь там, за яго паваротам. Неспазнаная сіла, подых мінулых часоў адчуваецца ў гэтых дубах. Пра іх хораша пісаў Якуб Колас.

Двое мужчын і жанчына згравалі сена. Мы падышлі, удыхнулі салодкі пах прывялай травы. Алёша ўбачыў жабяна. Я злавіў яго. Яно, маленькае, сядзела на далоні і хутка дыхала.

— Іх бусел ловіць?—спытаў Алёша.
— Гэта яму далікатэс.
— Той бусел, што ўчора ляцеў за ракой?
— Той самы.

На беразе Нёмана, пад разгалістым дубам, стаяла палатна. Каля яе, уваткнуты дэжэном у зямлю, красаваліся бел-чырвона-белы сцяг.

— Прыгожа,—сказала Людміла.
Не толькі прыгожа, але і хвалююча. Сцяг сярэд зеляніны выдаваў асабліва святочна. А што ён развіваўся на зямлі Коласа, было нават сімвалічна.

— Я знаю,—сказаў Алёша,—гэта наш стары сцяг.

— І малады,—дадаў яго бацька.

Лагоднасць

Зямля тут усюды пясчаная—і ў полі, і ў лесе, і на лузе. Бераг Нёмана таксама такі. Але трава прывычалася да яго, моцна ўчапілася—і расце прыемным дыванком, у якім пракідаюцца разнакалерныя і краскі кветкі.

Адно з такіх мясцінак, насупраць Смольні, я і ўпадабаў каля самай вады. Яна паднялася, і Нёман быў поўненны, з беражнікамі роўненны. Лёгкі ветрык серабрыў хуткае цячэнне. Сонца, ліпеньскае, гарачае, гуляла і ў хвалках, і ў кветках.

Пасля тлумнай сталіцы, шматмесячнай работы—што можа быць лепш, чым трапіць у такі вабны куточак? І забыцца на ўсё! Толькі дыхаць чыстым паветрам, слухаць прыроду, любавалася ёй.

Трава і кветкі лагодна шапталіся з ветрыкам. Яны аддавалі яму тонкі мядовы пах, і ён нёс яго ў прасторы. А ветрык калыхаў траву і кветкі, памагаў ім спець пад высокім небам, напяваў ласкавую мелодыю вечнасці.

І ў яе, гэтую мелодыю, спускалі ўліліся галасы ластавак. Шустрыя птушачкі насіліся нізка над хвалкамі, лавілі машкару. Налавіўшы, неслі корм птушаняткам у гнёзды, што ў падстрэхах дачных домікаў.

За ракой над лугам плаўна, паважна, поўны гонару, ляцеў бусел. Прыляцеў над адной балаціўняй, над другой, хацеў сесці ды перадумаў: цяжка махнуў крыламі і паляцеў на Бервянец, у дубы.

А праз кожны дзень мы хадзілі ў Мікалаеўшчыну і на дрэве каля школы бачылі на гнязде знаёмага нам бусла. Жаб на корм ён збіраў па ўсім наваколлі. Аднойчы я заўважыў яго за статкам нароў на другім беразе.

— Паглядзіце, — сказаў я пастухам, што пасвілі каля нас сваіх нароў,—як бусел да статку прыбіўся.

— А гэта ён прыстасаваўся,—адказаў высокі хударлявы мужчына.—Каровы ідуць па траве, жабы, баючыся іх, выскокваюць, тут бусел і ловіць. Хітры...

Закуціла чайна. Рачна, шэранькая. Праляцеўшы крыху, намерылася кінуцца ў ваду, але разна павярнула—і накінем упала ў хвалі. І тут жа высначыла, як Піліп з каняпелі, зачырчала рэзкім крыкам, відаць, з крыўды, што не злавала рыбку.

Туга засталіся нечыя крылы, я аж падхапіўся. Дзіка кача, нібы рэактыўны самалёт, імчалася нізка над ракой, роўна паспрадзіне яе. Відаць, ведала, куды сляшалася. Праляцела—і зноў стала ціха-ціха.

Толькі ветрык шаптаўся з травой і кветкамі. І тонкі водар разліваўся ў прасторы.

І ёлкі ўсміхнуліся

На паляны бацька з сынам гадоў пяці гулялі ў футбол. Вакол, як балельшчыні, стаялі высокія ёлкі і сосны. Сын азартна напаў на «вароты», якія абараняў бацька. Урэшце хлопчык стаўся: бацька заганяў яго, як Эдуард Малафееў мінскіх дынамаўцаў. Хлопчык задыхана, ганяючы мячык, папрасіў у бацькі:

— Снажаш... калі скончыцца... першы тайм.

Бацька і я зарагаталі. Здавалася, ёлкі з соснамі ўсміхнуліся ў адказ на хітрык малага.

Сонечная дзюўчынка

Дзюўчынка напашкольнага ўзросту, стаўшы адной ножкай на саманат, ехала па зялёнай траве ў белы свет.

— Едзе?—спытаў я.

Яна, у светлай сунецы з гарошкамі, спынілася, зірнула на мяне бланітнымі, як неба, вочкамі:

— Ага.

І так свяцілася ў яе вачанятах радасць, што і мне стала радасна. Радасна, што ёсць на зямлі вось такая маленькая, светлая, сонечная істота, якая едзе на самакаце ў белы, шырокі для яе свет.

Няўжо?

Сцены ў доміках тонкія—усё чуваць, што гавораць суседзі. Мае ранейшыя выехалі раніцай, а пасля абеду пасляліся мама з хлопчыкам. Я міжволі падслухаў іх першую размову.

— Мама, а тут бярозы ёсць?
— Ёсць.
— Панажаш мне? Я хачу наламаць венік.
— Панажу.
— Але тут народу шмат, сварыцца будучэ.
— А што табе народ?—разлавава:—Яшчэ ён на народ глядзіць. Тут жа лес: рві колны хочаш.

Мне прыгадаліся два выказванні Л. Троцкага пра сябе ў яго кнізе «Маё жыццё». У Мінску я іх знайшоў. Саратнік У. Леніна прызнаўся на схіле жыцця: «Нягледзячы на сваё вясновае паходжанне, я не быў чужым да прыроды»; «Людзі доўга слізгалі па маёй сьвядомасці, як выпадковыя цені».

А што можа быць чалавеку даражэй за людзей і прыроду? Без любві да іх вырастаюць троецкі? Мік іншым, Троцкі, па ўсім відаць, павіўся на свет такім. А тут мама выхоўвае свайго сына ў тым жа духу.

Свабодныя

Сонца смаліла. Я ляжаў на траве ў лёгкай дрэмале. І раптам праз яе пачуў далёкі гул: зямля не то дрыгала, не то напаялася глумімі гукамі. Гэта падсвядома абудзіла ў памяці неаснаваны прыемны ўспамін. Няўжо?

Я перавярнуўся на живот. І ўбачыў... табунок коней. Яны плылі лёгкім алюрам. Паперадзе важкі, горды, упэўнены. Ён высокая нёс галаву, адчуваючы сваю адназначнасць за лес тым, хто бег следам, з пачуццём уласнай годнасці паводзілі сябе і астатнія коні: грываліся адзін ад аднаго на пэўнай адлегласці, не збіваліся з кроку, высокая трымалі галавы...

Перад агароднай турбазы табунок, а было ў ім дзсятка паўтара, спыніўся. Важкі заржаў, тупнуў нагой і павярнуў назад. За ім гэтак жа дружна павярнулі і астатнія.

Зноў яны беглі каля мяне, гордыя і прыгожыя. Без сядлаў і аброцей, у першароднай вольнасці. Мусліць, таму і паводзілі сябе гэтак дастойна, што былі свабодныя. Свабодныя на свабоднай прасторы.

Зоркі, зоркі...

Пад вечар гарачыня спадае. Сонца, вялікае, чырвонае, яшчэ вісіць над лесам, але ўжо не грэе. Надгнеманскія прасторы, стомленыя спякотай, пачынаюць дыхаць прахаладой. На іх ападае цішыня, на раце ні хвалкі, яна, сапраўды, што люстэрка, толькі ластаўні-непаседы да самага змроку носяцца над вадой, ловячы машкару сваім птушаняткам.

Шарэе, і ажываюць камары, цэлымі хмарамі таўкуцца яны. На балотцах мацнее жабын хор. Раптам яго заглушае гром металу на танцуючай плячоўцы. Будучы іграць да адзінаццаці. І ніводна беларускай мелодыі зноў не будзе. На базе—амаль адны беларусы. Але за ўсё лета яны «афіцыйна» не чуваю ніводнага беларускага слова. Усе аб'явы, што ідуць з радыёвузла, што вывешаны на спецыяльнай дошцы каля сталавай,—усё не на роднай мове. І танцоўцы беларусы пад музыку народаў усяго свету, толькі не пад сваю...

Паступова турысцкі гародон ацікае. На лаўцы застаюцца толькі мы. Навакон цёмныя елкі ўпіраюцца ў зорнае неба. Зорак сёння высыпала, як гароху. І яркія, і ледзь прыкметныя, і бланітныя, і чырванаватыя.

Гаворка наша пра ўсё на свеце. Палаялі ўрад, беларускі парламент. Нараснавалі анекдотаў, розных гісторый і прыгод. Памеркавалі, што б гэта магло быць: двойчы бачылі, як праз усё неба з неверагоднай хуткасцю імчала зорка. Няўжо спадарожнік?

На нас дыхнула вечнасцю Сусвету, вечнасцю быцця пад зоркамі. Кожны з нас адчуў сувязь з ім. Можна, чалавецтва прыйшло адтуль на зямлю? Можна, там нашы карані? Калі не, то чаму людзей так вабіць Сусвет? Чаму ён так кіліа нас сваёй таямнічасцю і нам так хочацца яе разгадаць? Прыгадалася з верша Леаніда Казачэўскага:

Звёзды, звёзды, утренние звёзды—
Голубые капелькі огня,
В этом мире, сложном и серьёзном,
Вы счастливым сделали меня.

Мы таксама былі ішчаслівыя пад зорным небам. А ў дзве гадзіны зорні раптоўна пагухлі—нібы хто выключыў іх. Неба пачало святлець. Казка скончылася.

Зноў дадому...

А хутка мінулі і ўсе дванаццаць дзён адпачынку на турбазе. І будучы яны прыгадваюцца, як добрая казка, асвечаная прыгажосцю роднай зямлі Якуба Коласа.

Мікола ДЗЕЛЯНКОУСКИ.

Першыя лаўрэаты

Імямі знакамітых дзеячаў у галіне навукі і культуры, чые жыццё і творчасць звязаны з Крымам, срод якіх — М. Багдановіч, М. Валашын, С. Руданскі, А. Спендзіраў, І. Гаспрыскі і іншыя, названы ўстаноўлены распублліканскім Фондам культуры прэміі. Нядаўна камітэт па іх прысуджэнні назваў першых лаўрэатаў.

Прэмія імя Максіма Багдановіча прысуджана фальклорнаму ансамблю «Світанак» сяла Мар'янаўка Чырвонагвардзейскага раёна — за прапаганду беларускага мастацтва.

Выдадзена і першая кніга з серыі нарысаў аб дзеячах навукі і культуры, чымі імямі названы прэміі, — «Невядомы Крым. Гісторыя ў асобах». Разам з дыпламам і грашовай прэміяй (тысяча рублёў) яна таксама будзе ўручана першым лаўрэатам у студзені 1992 года.

Намеснік старшыні праўлення Крымскага фонду культуры В. Балалі расказаў, што на цырымонію ўручэння прэміі запрошаны прадстаўнікі суверэнных рэспублік і дзяржаў, народы якіх, жыючы ў Крыме, стварылі культурна-асветніцкія таварыствы.

Наступнае прысуджэнне прэміі намечана правесці ў 1995 годзе.

М. БЯРОЗКІН.

г. Ялта.

Светлыя згадкі

Ужо шоста год, як не стала Сцяпана Александровіча, а сёлета яму было б толькі семдзеці. Ды — засталіся ягоныя даследчыцкія кнігі, засталіся памяць і любоў удзячных папелнікаў, людзей, з кім яму даводзілася сустракацца, чытачоў. Гэта засведчыла вечарына, прысвечаная 70-годдзю таленавітага пісьменніка і удумлівага гісторыка нашай літаратуры.

Як ніколі, была паўночкая зала. Слова пра С. Александровіча гаварылі вядучы вечара Язэп Янушкевіч, Уладзімір Кохан, Генадзь Кісялёў, старшыня татарскага таварыства Ібрагім Канапаці, Рыгор Шкраба, Кузьма Хромчанка, Люба Тарасюк, Вячаслаў Чамярэцкі, Віталій Сналас, Генадзь Каханюк, сын Якуба Коласа Даніла Міцкевіч, інжынер-краязнаўца Уладзімір Кісялёў, сябры пісьменніка Іван Зяневіч і Разаля Александровіч, супрацоўніца бібліятэкі Саюза пісьменнікаў Беларусі Ніна Глобус.

І зімой бывае... Купале

А чаму б і не? Дастаткова было завітаць у мінулы аўторак у Дом літаратара, каб адчуць усю маляўнічасць, вабнасць, неаўторнасць гэтага старадаўняга нацыянальнага беларускага свята. Перанесіцца на некалькі месяцаў назад, апынуцца ў нерушавых мясцінах Наваградчыны дапамог прысутным фільм «Купале на Радагошчы» (аўтар сцэнарыя — Н. Загорская). Быццам час супыніўся ў хадзе і на кожнага дыхнула чароўнасцю даўніны, нерастрачанай, незгубленай на скразняковых вятрах стагоддзяў. А пасля адбылася гаворка і аб фільме, і аб тым, як трэба беражліва ставіцца да нацыянальных традыцый. У ёй прынялі ўдзел рэжысёр фільма В. Каралёў, гукарэжысёр У. Тамашэўскі, рэжысёр купальскага свята на Радагошчы С. Вітушка...

Галоўны рэдактар Мікола ГІЛЬ.

Рэдакцыйная калегія:

Заір АЗГУР, Алякс АСПЕНКА, Анатоль БУТЭВІЧ, Анатоль ВЯРЦІНСКІ, Андрэй ГАНЧАРОВ [нам. галоўнага рэдактара], Уладзімір ГНІЛАМЕДАУ, Лілія ДАВІДОВІЧ, Міхась ДРЫНЕЎСКИ, Алякс ЖУК, Галіна КАРЖАНЕЎСКАЯ, Ігар ЛУЧАНОВ, Уладзімір НЯКЛЯЕУ, Нічыпар ПАШКЕВІЧ, Барыс САЧАНКА, Юрась СВІРКА, Рычард СМОЛЬСКИ, Уладзімір СТАЛЬМАШОНАК, Віктар ТУРАУ.

Адказны сакратар Барыс ПЯТРОВІЧ.

Індэкс 63856 М 1 2 3 4 5 6 7 8 9 10 11 12
П 1 2 3 4 5 6 7 8 9 10 11 12
Тыраж 18197 экз.

АДРАС РЭДАКЦЫІ: 220600, ГСП, Мінск, вул. Захарова, 19.
Тэлефоны: прыёмная рэдакцыі — 33-24-61; намеснік галоўнага рэдактара — 33-25-25; адказны сакратар — 33-19-85; аддзел публіцыстыкі: Міхась ЗАМСКІ — 33-19-65; аддзел пісьмаў і грамадскай думкі: Людміла КРУШЫНСКАЯ, Марыя ПЛЕВІЧ—33-19-85; аддзел літаратурнага жыцця: Алякс МАРЦІНОВІЧ—33-24-62; аддзел крытыкі і бібліяграфіі: Галіна КАРЖАНЕЎСКАЯ — 33-22-04; аддзел літаратуры: Юрась СВІРКА — 33-22-04; аддзел музыкі: Святлана БЕРАСЦЕНЬ — 33-21-53; аддзел тэатра, кіно і тэлебачання: Яна ЛАШКЕВІЧ — 33-21-53; аддзел вывучэнчага мастацтва і аховы помнікаў: Пётра ВАСІЛЕЎСКИ — 33-24-62; аддзел народнай творчасці і культасветработы — 33-24-62; аддзел навін: Віталій ТАРАС — 33-19-65, Юрась ЗАЛОСКА — 33-22-04; аддзел мастацкага афармлення: Уладзімір ТАБУШАУ — 33-44-04; фотакарэспандэнт — 33-24-62; бухгалтэрыя — 26-86-40.

Пры перадруку просьба спасылка на «ЛІМ». Рукапісы рэдакцыя не вяртае і не рацэнуе. Паціцця рэдакцыі можна не супадаць з думкамі і меркаваннямі аўтараў публікацый.

Заснавальнікі:

САЮЗ ПІСЬМЕНнікаў БЕЛАРУСІ
І МІНІСТРСТВА КУЛЬТУРЫ
РЭСПУБЛІКІ БЕЛАРУСЬ

Выходзіць раз на тыдзень па пятніцах.
Друкарня «Беларускі Дом друку».